

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA SOCIOLOGIE, ANDRAGOGIKY A KULTURNÍ ANTROPOLOGIE

Parte, smuteční oznámení jako důležitý zdroj pro výzkum religiozity

Magisterská diplomová práce

Obor studia: Religionistika/Kulturní antropologie

Autor: Bc. Veronika Herníková

Vedoucí práce: doc. Mgr. Tomáš Bubík, Ph.D.

Olomouc 2024

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci na téma: „*Parte, smuteční oznámení jako důležitý zdroj pro výzkum religiozity*“ vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne

Podpis

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala vedoucímu diplomové práce doc. Mgr. Tomáši Bubíkovi, Ph.D. za podnětné připomínky a konstruktivní kritiku, kterou mi při vedení práce poskytl.

Velké poděkování patří Honzovi a rodině za příležitost akademicky se vzdělávat a pracovníě se rozvíjet.

Anotace

Jméno a příjmení:	<i>Bc. Veronika Herníková</i>
Katedra:	Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
Studijní program:	<i>Religionistika, Kulturní antropologie</i>
Studijní program obhajoby práce:	<i>Religionistika</i>
Vedoucí práce:	<i>doc. Mgr. Tomáš Bubík, Ph. D.</i>
Rok obhajoby:	2024

Název práce:	<i>Parte, smuteční oznámení jako důležitý zdroj pro výzkum religiozity</i>
Anotace práce:	Diplomová práce se zabývá zkoumáním povahy funerální religiozity, která se projevuje na parte, v jejich náboženské symbolice, textech, ikonografii a celkově v náboženském charakteru a zdali je parte vhodným zdrojem pro výzkum religiozity. Tato práce pracuje s předpokladem, že projevy funerální religiozity se mohou projevit v konfrontaci se smrtí a ztrátou blízké osoby a jsou projektovány do finální podoby parte. Projevy této podoby funerální religiozity byly zjišťovány v lokalitě Otrokovice, které jsou správním obvodem obce s rozšířenou působností a ve třech časových obdobích před, během a po pandemii covid. Tyto jednotlivé období byly vybrány z důvodu možné proměny funerální religiozity v souvislosti s touto pandemií, kdy byla pozornost zaměřena na druhé období. Dle TMT je náboženství a víra účinným zdrojem a vyrovnávací strategií se stavy úzkosti a s konfrontací se smrtí blízké osoby a vlastní smrtelnosti. Celkový počet analyzovaných parte čítal 300 kusů, kdy jednotlivé období bylo pokryto 100 kusy parte.
Klíčová slova:	Parte, smuteční oznámení, funerální religiozita, projevy funerální religiozity, náboženství, symbolika, TMT, pandemie covid, smrt, pozůstalí
Title of Thesis:	<i>Parte, Funeral Death Notice as an Important Source for Religiosity Research</i>
Annotation:	The diploma thesis deals with the investigation of the nature of funerary expressions of religiosity, which is manifested on the „parte“ (death notice), in their religious symbolism, texts, iconography and overall religious character and whether parte is a suitable source for religiosity research. This thesis works with the assumption that manifestations of funeral religiosity can be manifested in the confrontation with the death and loss of a close person and are projected into the final form of the parte. Manifestations of this form of funerary expressions of religiosity were detected in the locality of Otrokovice, which is an administrative district of the municipality with extended scope and in three time periods, before, during and after the covid pandemic. These individual periods were chosen because of the possible transformation of funeral religiosity in connection with this

	pandemic, when attention was focused on the second period. According to TMT, religion and faith are an effective resource and coping strategy for anxiety states and for confronting the death of a loved one and one's own mortality. The total number of analyzed parte was 300 pieces, where each period was covered by 100 pieces of parte.
Keywords:	Parte, death notice, funerary religiosity, funerary expressions of religiosity, religion, symbolism, TMT, covid pandemic, death, bereaved
Názvy příloh vázaných v práci:	Příloha 1: Příklad sekulárního parte se zaznačenými 14 kategoriemi, Příloha 2: Příklad náboženského parte se zaznačenými 14 kategoriemi, Příloha 3: Práce s daty v programu Microsoft excel
Počet literatury a zdrojů:	136
Rozsah práce:	108 NS (194 397 znaků s mezerami bez pozn. pod čarou)

Obsah

Úvod.....	7
1. Pojetí smrti	10
1.1 Pohřební obřady v České republice	11
1.2 Funerální religiozita	16
1.3 Parte	21
2. Symbolika	29
2.1 Symbolika užívaná na parte.....	34
2.2 Náboženské symboly na parte.....	35
2.3 Nenáboženské symboly na parte	41
2.4 Symbolika užívaná na podklad parte.....	47
2.5 Náboženská symbolika na podkladech parte	48
2.6 Nenáboženská symbolika na podkladech parte	52
3. Teoretický rámec Terror Management Theory	58
3.1 Náboženská funkce nesmrtelnosti	60
4. Zvolený metodologický rámec	63
4.1 Metodologický postup	67
4.2 Výzkumná lokalita Otrokovice	72
5. Popis a analýza obsahu parte	74
5.1 Celkové počty parte dle charakteru.....	87
5.2 Výsledky a odpovědi na výzkumné otázky	89
6. Diskuse, možnosti a limity	92
Závěr	105
Použité zdroje	108
Seznam obrázků	119
Seznam tabulek.....	120
Seznam zkratk.....	121
Přílohy	122

Úvod

Předkládaná diplomová práce se zabývá možností výzkumu religiozity a projevů funerální religiozity. Klíčovým zdrojem informací pro výzkum funerální religiozity jsou náhrobky, zejména pak jejich symbolika, ikonografie a nápisy. V tomto výzkumu je však pozornost zaměřena na parte neboli smuteční oznámení. Důvody, které vedly k zájmu parte pramení ze smýšlení, že jsou vhodným zdrojem informací pro výzkum religiozity a měla by se jim věnovat větší pozornost. Jeden z předpokladů, se kterým se v této výzkumné tématice pracuje je, že projevy funerální religiozity se mohou projevit v konfrontaci se smrtí a ztrátou blízké osoby. Avšak tato skutečnost se může projevit nejen na náhrobních, ale i na parte. Parte jsou vyhotovované poměrně v krátké době, zpravidla do pár dnů od úmrtí, kdy je konfrontace se smrtí blízké osoby v aktuální pozornosti pozůstalé rodiny. Mají parte, vedle hřbitovních náhrobků, vypovídající hodnotu a jsou vhodným zdrojem pro výzkum religiozity a projevů funerální religiozity?

Mám možnost pracovat v pohřební službě, která mi dala mnoho důvodů, možností a podnětů přemýšlet o smrti. Mnozí na tuto informaci a tematiku smrti reagují s rozpady. Nabývám pocitu, že právě tyto reakce jsou jistou formou obranného mechanismu a způsobu stavění se k otázce smrtelnosti, tedy její popírání. Lidé se bojí smrti, myšlenky na ni se snaží vytěsňovat. Avšak popíráním smrtelnosti smrt nikdo „nepřemůže“. Život každého jedince je vymezen zrodem a smrtí. Narození bývá oslavováno a je časem radosti, smrt bývá oplakávána a je časem truchlení. Smrt je však stejné memento jako ono narození. Zde si dovolím použít vystihující výraz *Memento mori*.

Práce v pohřební službě mi umožnila přemýšlet o tématice smrti, ale také o tom, v jaké je souvislosti s náboženstvím, jakou roli hraje náboženství v otázce smrti.

V České republice je poměrně hodně odborné pozornosti věnováno výzkumům náboženství zaměřující se na analýzu sociodemografických dat, sčítání lidu a deklarace náboženství. Dle těchto dat má Česká republika poměrně nízký počet

věřících.¹ Avšak tato data nejsou úplná, protože otázka víry je soukromá záležitost, a proto je potřeba měřit religiozitu i citlivější výzkumnou metodou. Vhodnou metodou se nabízí studování projevů funerální religiozity, která je zaměřena na studium výskytu a povahy náboženské ikonografie, symbolů a textů na trvalých památkách, náhrobcích. Tuto výzkumnou metodu nazval Zelinsky² (2007) *Gravestone Index*, jeho přístupu uplatnili Bubík (2020) a Bubík et al. (2023), kdy představili zvolenou metodologii funerální religiozity na konkrétních hřbitovech.

Z nabyté praxe v pohřební službě mám možnost vidět, jak se lidé chovají v konfrontaci se smrtí a ztrátou blízké osoby, truchlení a jejich reakce při vyrovnávání se se smrtelností. Zároveň mohu vidět, jak se pozůstalí lidé rozhodují a chovají při vytváření a sepisování parte. Parte jsou jistými papírovými artefakty odkazující nejen na smrt dotyčné osoby, ale i na život. V České republice se tolik odborný zájem parte nevěnuje, oproti zahraničí, kde jsou známé pod *death notice*, které se například v USA věnuje Laurila (2020) a v Anglii Fries (1990). Doménou zkoumání projevů funerální religiozity jsou zejména hřbitovy a náhrobky. Avšak výzkumné pozornosti uniká, že i parte mohou být cenným zdrojem dat v oblasti této tematiky.

Cílem práce bylo zkoumat povahu funerální religiozity, která se projevuje ve smutečních oznámeních, tedy v jejich náboženské symbolice, textech, ikonografii a celkově náboženského charakteru. Projevy této podoby funerální religiozity byly zjišťovány ve třech časových obdobích, a to před, během a po pandemii covid. Tato časová období jsou označena jako Období I, Období II a Období III. Tyto jednotlivé období byly vybrány z důvodu možné proměny funerální religiozity v souvislosti s touto pandemií. Celkový počet parte pro analýzu čítá 300 kusů. Jednotlivé období je pokryto 100 kusy parte. Bylo takto rozhodnuto z důvodů vhodného komparování období mezi sebou. Projevy funerální religiozity na parte byly zjišťovány v lokalitě Otrokovice, které jsou správním obvodem obce s rozšířenou působností.

¹Viz ČSÚ <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&pvo=SLD210092-OR2&z=T&f=TABULKA&skupId=4294&katalog=33525&pvo=SLD210092-OR2.#w=> (ČSÚ, 2022).

² V práci nebude jeho jméno skloňováno.

Následovala jsem příkladu přístupu Zelinsky (2007) a Bubík et al. (2023), jejichž práce se pro tento výzkum staly zásadní. Zaměřila jsem se na parte, smuteční oznámení jako důležitý zdroj pro výzkum religiozity, respektive zkoumání projevů funerální religiozity. Tato práce pracuje s předpokladem, že projevy funerální religiozity se mohou projevit v konfrontaci se smrtí a ztrátou blízké osoby nejen na náhrobcích, ale na i parte. Pozornost byla zaměřena na obsah parte, z čeho a jak jsou utvářeny, jejich symboliku, ikonografii, verše a různé nápisy, tedy náboženský charakter a obsah. Jedním ze základních projevů funerální religiozity je symbolika. V této práci se zaměřím se na analýzu funerálních symbolů, náboženskou ikonografii, respektive křesťanskou, kdy zásadními pracemi pro tuto analýzu budou Studený (1992) a Šedinová et al. (1998). Pro teoretické zaměření budou hlavní práce od historika Arièse (2000), Nešporové (2013), Kübler-Rossovové (2015) a Špatenkové (2008; 2014), kteří poukazují na smrt a postoje ke smrti. Dalšími podstatnými zdroji budou práce Nešporové (2007; 2011; 2013; 2013) a Bugel et al. (2015), zaměřující se na pohřební obřady a poslední rozloučení. Mimo jiné i Goldammer (2020), Remešová (1991), Mytum (2004) a data z Českého statistického úřadu (ČSÚ, n.d.).

Jedním z předpokladů této práce je, že důsledky pandemie covid se projeví na parte, kdy by měly obsahovat více náboženského obsahu. Jak již bylo zmíněno, lidé se smrti obávají. Pro teoretické ukotvení této skutečnosti budu využívat Terror Management Theory, jejichž autoři pracují s myšlenkou, že lidé se univerzálně obávají smrtelnosti, ať už jsou věřící, či nevěřící. Zásadní se pro tuto práci staly studie Greenberg et al. (1986), Solomon et al. (1991), Vail et al., (2009), Pyszczynski et al., (2015) s propojením s poznatky z prací Pyszczynski et al. (2020) a Barnes (2021), kteří se zaměřili na uvědomění si smrti a teroru během pandemie covid, kdy se náboženství jeví jako vhodný zdroj vyrovnávání se s těmito skutečnostmi.

Velký přínos této práce shledávám v tom, že centrem pozornosti nejsou náhrobky, ale analýza parte pro výzkum projevů funerální religiozity. Samotná analýza byla čerpána z parte poskytnuté pohřební službou v Otrokovicích, a data se opírala o sociodemografická data z Českého statistického úřadu a sčítání lidu.

1. Pojetí smrti

Smrt je známa pod latinským názvem *exitus, exitus letalis, mors*, nebo také *mortalitas*, které značí smrtelnost (Sedláček, 2011). Pojem smrt je chápán jako ukončení lidského života, či jeho završení v obecném smyslu slova (Špatenková, 2014). Corr (2015) uvádí, že od 60. let je smrt tabuizované téma v americké společnosti. Historik Ariès (2000) předpokládal, na základě odborných a vědeckých prací, že Spojené státy jsou nejpokročilejší v popírání smrti. Byl toho názoru, že tento postoj ovlivní i nazírání na smrt nejen na Západě, ale i v Evropě. Z pohledu psychiatrie je zcela pochopitelný odpuzující postoj ke smrti. Myšlenka konce života na základě přirozené příčiny, kterým je myšleno stáří, je v pro lidi nepochopitelná. Do popředí se tedy dostává možnost zásahu zvenčí, který ukončí lidský život, například zabití či nemoc (Kübler-Rossová, 2015).

Smrt je chápána jako určitá symbolická konstrukce. Symbolická konstrukce smrti byla utvářena dohromady pomocí zkušeností, dohadů, nevědomosti a také potřeb. Jedná se o koncept, který podléhá jednotným omezením a pravidlům, stejně jako jakýkoliv jiný koncept. Smrt je pro nás velmi důležitý pojem, který potřebujeme, protože obsahuje velké množství důležitých důsledků, asociací a odkazů (Kastenbaum & Moreman, 2018, p. 40).

Smrt je zastřešující konstrukt několika pojmů, mezi které řadíme i život, protože tento pojem nemůžeme definovat bez pojmu život. K definování samotného pojmu nám napomáhají symbolické konstrukce, které skládají pomyslný obraz a přístup k samotnému pochopení tohoto pojmu. Na základě toho se uchylujeme k danému způsobu jednání. Například, pokud budeme předpokládat, že osoba brzy zemře, pak naše snaha o komunikaci může být značně snížena. Pokud si však nemůžeme být jistí stavem osoby, pak by způsob jednání a komunikace byl odlišný (Kastenbaum & Moreman, 2018).

Mezi zásadní vymezení smrti patří medicínské hledisko. Osoba, která je kompetentní ke konstatování smrti je lékař (Špatenková, 2014, p. 124). Zástava

vitálních funkcí, tedy srdeční činnosti a dýchání, je označována jako klinická smrt. Klinická smrt je však reverzibilní, tedy vratná (Orel, 2014). Biologická smrt představuje definitivní ukončení lidského života a je tedy ireverzibilní, tedy nevratná. Biologická smrt mozku zapříčiňuje zánik psychických funkcí a vědomí (Vokurka & Hugo, 2005). V souvislosti s tímto můžeme hovořit o tom, že biologická smrt mozku je smrtí individua, protože zaniklé psychické funkce a vědomí představují osobnost a identitu jedince.

Od 20. století charakterizuje Ariès smrt pojmy institucionalizace a medikalizace (Ariès, 2000, p. 344). Smrt se „vložíla“ do rukou moderní medicíny. Pomocí lékařů, personálu a medikamentů je umírání kontrolováno, je tišena bolest a také samotný umírající (Ariès, 2000). V nemocnicích a hospicích obklopuje umírajícího samota nebo zcela anonymní skupina lidí, kterým je zdravotnický personál (Kisvetrová & Kutnohorská, 2010). Umírání v domácím prostředí daných jedinců pod dohledem lékařů a zdravotnického týmu je u nás za pomoci hospicové péče (Charita České republiky, 2023) nebo domácí hospicové péče (Cesta domů, 2023). Stále větší přesun umírajících a samotné smrti do institucí má za následek to, že umírající se mohou stát objekty v rukou cizích lidí, kteří daného člověka „léčí“ až do momentu, kdy zemře (Ariès, 2000). S tím souvisí depersonalizace smrti a rozpadnutí její kontextualizace. Postupně dochází k vytěšňování smrti ze života a smrt je neakceptována, je považována za něco nepatřičného, chladného (Špatenková, 2014) a v lidech stále více vzbuzuje strach a úzkost (Ariès, 2000; Neimeyer, 1994).

1.1 Pohřební obřady v České republice

Pohřební obřady jsou přechodovými rituály a jsou nejvíce rozmanitými rituály vůbec. Tato rozmanitost se týká především maličkostí a drobných odlišností, například dle postavení jedince, víry, věku, pohlaví, národnosti, dokonce tentýž národ nebo společnost může být více pojetí záhrobí (Van Gennep, 1997; Bowie, 2008).

Na území České republiky bylo od 9. do 19. století se zemřelými nakládáno dle tradičních římskokatolických pohřbů. Pro zemřelé byly vykonávány náboženské

pohřební obřady, po nichž byly jejich tělesné pozůstatky uloženy do země, či s nimi bylo nakládáno dle křesťanských tradic. Těchto pohřebních obřadů se účastnili pozůstalí a truchlící. Pohřbívání do země, tedy inhumace, však původně nesouvisela s křesťanstvím. Tento zvyk pramení již z předkřesťanských kultur (Nešporová, 2013). S úpadkem křesťanské víry a rostoucím sekularismem se upouštělo od náboženských pohřbů. Do praxe se tedy postupně zavedly sekulární varianty pohřebních obřadů. Důvody, na základě kterých tyto změny nastaly, se však v této práci nebudu věnovat. Postupně se navyšoval počet sekulárních pohřebních obřadů, ale i kremací. Krom toho je možné nekonat pro zemřelého žádné rozloučení. Daný jedinec je buď pochován do země bez obřadu, nebo je odvezen na kremaci a poté jsou jeho pozůstatky uloženy do urny. Rozloučení je tedy zcela ponecháno na pozůstalých a truchlících (Nešporová, 2007).

Pohřební rituály mají pevné a důležité místo v liturgii křesťanů. Křesťanství má specifickou interpretaci smrti, která brání skutečnosti konce, neboť v sobě obsahuje myšlenku věčnosti. Pro věřícího křesťana je smrt přemožena, avšak není odstraněna. V životě křesťana se postoj k umírání a smrti formuluje během života, na jehož konci by měl být schopen smrt přijmout, ale není utěšen úzkosti z umírání a smrti (Bugel et al., 2015). Pohřeb je pro církev velmi důležitý obřad, při kterém se zajišťuje duchovní očista a pomoc pro zemřelého. Také je mu projevena úcta a zároveň útěcha jeho pozůstalým (Šimon & Šípek, 2022). Obřad posledního rozloučení, *Ultima commendation et valedicio*,³ je součástí každého křesťanského pohřbu a jedná se o projev odevzdání zemřelého Bohu a rozloučení se s ním předtím, nežli bude pochován (Bugel et al., 2015). Pro tento typ pohřbu se rozhodují pozůstalí nebo se jedná z vůle zemřelého (Šimon & Šípek, 2022). Církevní pohřeb tradičně probíhá v kostele, či kapli. Pozůstalí se mohou obrátit na příslušnou farnost nebo na pohřební službu, která rozloučení v kostele zajistí. Nejlepší je vzájemná spolupráce těchto tří stran (ELPIS, 2018). Církevní pohřební obřady obsahují modlitby za zemřelé, pozůstalé, zamyšlení nad

³ Projev odevzdání těla Bohu – *commendatio* - a rozloučení se s ním – *valedictio* (Bugel et al., 2015, p. 34-38).

smyslem života a čtení z Bible. Pohřeb v kostele může být bez i se mší svatou (Chytil, 2021). Současné pohřební obřady mají širší škálu obřadů mající různou strukturu, avšak vycházejí z jedné křesťanské pohřební tradice. Schéma se může měnit dle lokálních tradic, situace a možností, jako například při rozloučení v kostele nebo rozloučení v kostele s průvodem k hrobu. Pohřební obřady jsou koncipovány jako souvislý rituál, který začíná u lůžka zesnulého a končí uložením jeho těla do hrobu. Standartní schéma pohřební tradice se skládá ze tří „zastavení“. První zastavení bývá v domě zemřelého, či jeho lůžka. Následuje druhé zastavení v kostele a poslední na hřbitově. Současná situace však vyžaduje jisté přizpůsobení, proto je schéma většinou tvořeno dvěma zastaveními. V praxi se dnes pozůstalí většinou setkávají až v den konání pohřbu. První zastavení se tedy koná v kostele/kapli/smuteční síni a druhé zastavení na hřbitově u hrobu. Schéma se však omezilo i na jedno zastavení, a to v kostele/kapli/smuteční síni. Ve všech případech se však koná obřad posledního rozloučení (Bugel et al., 2015). Schéma se změnilo na základě praxe, kdy k většině úmrtí dojde v nemocnicích, či jiných sociálních zařízeních viz výše. Tělo zemřelého je následně převezeno pohřební službou, která zastává pozůstalé při přípravách zemřelého na pohřeb. Zemřelý je v daný den převezen na místo konání pohřbu a posledního rozloučení (Nešporová, 2013). Pochováním zemřelého do země se zdůrazňuje odevzdání těla zemi, ze které byl stvořen a ze které bude také jednou vzkříšen. Je to gesto odevzdání zemřelého Bohu. V křesťanství není tento bod vnímán za konečný odchod, ale jako víra v život, který ani smrtí nekončí (Bugel et al., 2015).

Sebevražda⁴ je ve většině velkých náboženských systémech odsuzována. Je důležité si uvědomit, že různé kulturní kontexty a náboženské systémy se na sebevraždu dívají a dívaly různě (Gearing & Lizardi, 2008). V křesťanství je čin sebevraždy považován za hřích. Jedincům, kteří ukončili svůj život sebevraždou bylo

⁴ O osvětlení příčin nárůstu sebevražd v moderní společnosti se zabýval T. G. Masaryk. Jeho východiskem je víra a náboženství, které poskytují člověku možnost cítit potřebné hodnoty, naději a smysl života (Masaryk, 2002). Problematice sebevražd se věnoval i Durkheim, který akt sebevraždy popsal jako sociální fakt (Durkheim, 2005).

v minulosti odepřeno rozloučení v kostele a jejich ostatky byly pochovány za zdmi hřbitova (Látalová et al., 2015).

Kremace pozůstatků těla je pohřeb žehem. Tento způsob nakládání se zemřelým bývá považován za nenáboženský, tedy nekřesťanský (Nešporová, 2011). Otázka kremace je však stále v křesťanské komunitě často předmětem debat. Kremace byla běžnou praxí u Řeků a Římanů. Hebrejci a ranní křesťané zvolili jiný přístup nakládání s těly zemřelých, a to v důsledku víry v nesmrtelnost duše (Savchuk, 2023). V průběhu historie byl způsob pohřbívání a ukládání těl různý na základě prostředí. Jedná se o jeskyně, hroby, hrobky, hliněné hrobky, katakomby, sarkofágy nebo krypty (Jöckle, 2000). Hřbitovy se nazývají „cemeteries“. *Cemetery* pochází z řečtiny a znamená to místo pro spánek. To odráží křesťanskou myšlenku a víru, že těla zemřelých zde „spí“ a následně budou vzkříšeni. Sklon křesťanů k pohřbívání zemřelých do země také vychází z úcty k tělu. Podle jejich myšlení nese tělo obraz Boha a zaslouží si uctivé zacházení. Z toho vyplývají dva pohledy na kremaci v křesťanství. Jeden názor je takový, že způsob naložení s tělem spadá do oblasti svobody. Tělo bude tak či onak Bohem vzkříšeno z mrtvých. Avšak je zde předpoklad, že popel musí být uložen do země. Na druhou stranu je zde názor, že pokud tělo projde kremací, nebude vzkříšeno (Savchuk, 2023). Důležitým bodem se stal Druhý vatikánský koncil, který probíhal v letech 1962 až 1965. Římskokatolická církev přijala kremaci za možnou, a tedy jako alternativu k tradičnímu pohřbívání do země (Nešporová, 2011).

Rozšíření kremace jako jeden ze způsobů pohřbívání mělo i další důsledek. V České republice od konce 19. století aktivně působilo prokremační hnutí Společnost pro spalování mrtvol, též známé jako Společnost přátel žehu, následně i spolek Krematorium. Kremace rozšířila varianty pohřebních obřadů. Kromě církevního pohřebního obřadu s následnou kremací, nabývaly počty rozloučení formou sekulárního pohřebního obřadu s následnou kremací (Nešporová, 2011).

Již v 80. letech tvořily sekulární pohřby zhruba tři pětiny všech obřadů. Sekulární pohřební obřady se odehrávaly a odehrávají v síních krematoria, či

v pohřebních síních na hřbitovech (Nešporová, 2011). Tato místa se označují jako smuteční síně. Nejvýznamnější složky na sekulárních pohřbech tvoří hudba a smuteční řeč (Nešporová, 2013). Smuteční řeč nepronaší kněz, jak je to v případě církevního pohřbu, ale nejčastěji někdo z rodinných pozůstalých, přátel nebo řečník. Obsah řeči je většinou zaměřen na život dotyčného, jeho rodinu, jeho charakteristiku, zájmy a například na pracovní úspěchy (Nešporová, 2013). Sekulární kontext nenabízí možnost symbolického překonání smrti poukazem na pokračování života po smrti (Nešporová, 2011). Ideové zakotvení a poukazování na posmrtný život je v sekulárním pohřebním obřadu vypuštěn (Nešporová, 2013). Je však i možnost mít pohřeb ve smutečních síních za přítomnosti duchovního. Je tak učiněno v případech, kdy se pozůstalí domluví na sekulárním pohřbu ve smutečních síních, místo církevního pohřbu v kostele. V těchto případech je možnost mít náboženskou složku obsaženou na pohřbu za pomoci duchovního. Duchovní, tedy kněz, může říct krátkou řeč za zemřelého a pomodlit se za něj (Chytil, 2021). V poslední letech se rozšířila praxe pořádání pohřebního obřadu pouze pro rodinné příslušníky daného zemřelého. Vyloučení veřejnosti z pohřbu je označováno jako rozloučení v úzkém kruhu rodinném. Po skončení pohřbu je zemřelý uložen do hrobu, nebo převezen ke kremaci a následně je popel předán rodině (Nešporová, 2011).

Otázka psychologické potřeby vyrovnat se se smrtí a konečností lidského života není jednoduchá. Ať již řádné individuální, kolektivní, nebo symbolické rozloučení se zemřelým je velmi důležité. Rozloučení se zemřelým má širší psychologický a sociální význam (Van Gennep, 1997; Špatenková, 2008; Nešporová, 2013). Pohřební rituál pomáhá lidem truchlit a vyrovnat se se ztrátou blízké osoby. Truchlení je společensky uznávaná forma projevu emocí (Nešporová, 2011).

V západních společnostech je péče o zemřelé dána na zodpovědnost pohřebních služeb a pohřebních ústavů. Ty pak v pohřebních rituálech nahrazují rodinné příslušníky. Společnost tak opouští od zvyků a pohřebních rituálů, které v minulosti napomáhaly k utvoření si vztahu a postoje ke smrti a napomohly tak truchlení (Tradii & Robert, 2017).

1.2 Funerální religiozita

Pomocí náhrobní symboliky a úpravy hrobových míst chtějí pozůstalí vyjádřit nebo vyzdvihnout své pravdy a přesvědčení. Hroby, náhrobky, urnové hroby a nejrůznější detaily jsou důležitými ukazateli osobních, rodinných, skupinových přesvědčení, víry, či světonázorových otázek. Úprava a pozornost věnovaná hrobům, náhrobkům, či celkově pohřebním místům, jsou důležitými indikátory, které je potřeba vnímat a všímat si jich.

Problematika smrti a věcí s ní spojených se od 19. a v průběhu 20. století stává předmětem odborné debaty. Systematicky se tomuto tématu začala věnovat pozornost odborných prací a časopisů (Metcalf & Huntington, 1991).⁵ Například antropolog Gorer (1955) vydal článek *The Pornography of Death*. Kde však popisuje, že pro moderní společnost se smrt stala skrytou. Upozorňuje na to, že tematika smrti nahradila tematiku sexu. Tematika sexu se postupně stala více přístupnou, oproti tematice smrti a věcí s ní spojených. Jeho následná práce *Death, Grief and Mourning in Contemporary Britain* pojednává o situaci ve Velké Británii. Zde stále větší množství lidí neumírá doma, ale v nemocnicích a tímto faktem je propojena skutečnost, že lidé potlačují projevy zármutku (Gorer, 1965). Dalším zajímavým počinem, tentokrát ze Spojených států, byla práce *The American Way of Death* vydaná v roce 1963 od Jessicy Mitford, která pojednává o americkém pohřebnictví (Mitford, 2011).

Mnohé práce zaměřené na tuto tematiku napomohly k výzkumným pracím o významu hřbitovních prostorů a jejich obsahu.

Richard Francaviglia (1971) se zajímal o americké hřbitovy a poukázal na to, že výzkumné práce jsou v této problematice zastoupeny v malém počtu. Upozorňuje na to, že architektonická struktura hřbitovů je silně ovlivněna sdílenými vzory a představami, které jsou zakořeněny v kultuře. Jsou považovány za organizované kulturní krajiny, ve kterých se zrcadlí hodnoty i postavení lidí. V tomto kontextu

⁵ Viz například v Metcalf, P., & Huntington, R. (1991). *Celebrations of Death: The Anthropology of Mortuary Ritual* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.

hovoříme o takzvaném vizuálním a prostorovém vyjádření smrti. Jeho práce otevřela pomyslné dveře dalším výzkumným pracím zaměřeným na hřbitovní tematiku.

Výzkumné práce zaměřené na hřbitovy, jejich architekturu, prostor a náhrobky je možné využít i pro studium a rozšíření si znalostí v oblasti thanatologie a všeho, co se týká smrti a umírání (Mytum, 2004). Muzeoložka Laura Suchan (2008) využila zajímavou příležitost, kdy propojila práci v muzeu s vyzdvižením významu náhrobků, na které je možno nahlížet jako na historický zdroj dat. Poznatky následně prezentovala studentům středních škol. Tato zajímavá forma seznámení s funerálním prostorem nese prvky vzdělávacího charakteru. Náhrobky poskytují vhled do kulturního dědictví 19. století a také na souvislosti se způsobem života nejen na komunitní, ale i národní úrovni. Zaměřovala se na způsob identifikace hrobových míst a náhrobků obsahující biografické informace. Mimo to je možné na náhrobcích nalézt různé symboly populární dané době. Pozůstalí pečlivě vybírali tuto symboliku, aby prezentovala a předávala zprávy o zastávaných náboženských idejích. Na náhrobcích je vyobrazena tematika související se životem, smrtí, náboženstvím a nadějí na věčný život.

Poznatky tohoto druhu jsou vhodné pro rozšíření dat a informací zejména ze sociologických výzkumů, například verifikace o náboženské deklaraci ze sčítání lidu. V oblasti výzkumu religiozity a deklarování příslušnosti je v České republice věnováno poměrně hodně odborné pozornosti, převážně v oborech sociologie a religionistiky (Lužný, 1999; Hamplová, 2013; Václavík, 2020). Avšak data, se kterými se nejčastěji pracuje jsou neúplná, protože se vychází ze statistických dat a ze sčítání lidu, kde na otázku víry spoustu lidí neodpoví. Otázka víry je soukromá záležitost (Bubík et al., 2023; Fialová & Nešpor, 2018), na kterou mnozí například nechtějí odpovídat. Dle těchto dat má Česká republika poměrně nízký počet věřících.⁶ Jedná se o hrubá a rozsáhlá data, která mají vypovídající charakter, avšak je potřeba použít a měřit religiozitu i citlivější metodou. Jak poukazuje Hamplová a Řeháková (2009) je

⁶ Viz ČSÚ <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&pvo=SLD210092-OR2&z=T&f=TABULKA&skupId=4294&katalog=33525&pvo=SLD210092-OR2.#w=> (ČSÚ, 2022).

zaznamenán nárůst jedinců hlásících se k menším církvím a je poměrně velký sestup a malý zájem o velké organizované církevní náboženství, avšak to nečiní z lidí sekulární jedince. Upozorňují na to, že je masově rozšířena víra v nadpřirozeno a magický charakter.

Citlivější data, jejich poznatky a informace týkající se nejen religiozity, ale i sekularizace jsou vhodné pro zaznamenávání proměn v různých lokalitách a času (viz například Bubík, 2020; Bubík et al., 2023; Suchan, 2008). Jsou vhodné i pro oblasti historie (Mytum, 2004; Zelinsky, 2007; Suchan, 2008), ale také sociologie náboženství (Lužný, 2022) antropologie náboženství (Hertz, 2006) i psychologie náboženství (Paloutzian & Park, 2005).⁷

V oblasti zkoumání funerální religiozity jsou hřbitovní náhrobky neboli *Gravestone Index*⁸ zdrojem informací, které vypovídají o náboženských symbolech, ikonografii nebo textech (Zelinsky, 2007). Významy obsahů hřbitovů jsou důležitými ukazateli informací o postojích, jak společnosti, tak jednotlivců (Bubík et al., 2023). Funerální religiozita se zabývá projevy chování spojených s úpravou hrobů a hrobových míst pozůstalými a blízkými zemřelých. Sdělení, které jsou projeveny na hrobech a náhrobcích jsou projevy funerální religiozity, kterým se věnoval Wilbur Zelinsky ve Spojených státech, Anglii a Kanadě. Toto chování je projevem pozůstalých, je velmi osobní a personalizované. Jedná se o mezní životní situace, kdy jsou pozůstalí vystaveni skutečnosti smrtelnosti a věnují čas při rozhodování, co umístit na trvalý památník, jako je náhrobek. Náhrobky slouží jako ukazatelé osobních hodnot, vzkazů a sebevyjádření. Pozůstalí se rozhodují z osobní vůle na základě svých náboženských přesvědčení, světonázorů, citů, emocí a zájmů. Také vychází z přání zemřelého, jeho osobních hodnot a přesvědčení. Funerální religiozita může sloužit jako užitečný nástroj k poskytování informací týkající se forem religiozity v daném místě v průběhu času (Zelinsky, 2007).

⁷ Viz více v Paloutzian, F. R., & Park, L. C. (2005). *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality*. The Guilford Press.

⁸ Metoda, kterou Zelinsky pojmenoval jako *Gravestone Index*, kdy cílem bylo prostudovat povahu náboženské symboliky, ikonografie a textů na trvalých památkách neboli náhrobních (Zelinsky, 2007).

Bubík (2020) a Bubík et al. (2023) se zaměřili na výzkum funerální religiozity v konkrétních lokalitách v České republice. Dokazují, že obsah hřbitovních míst poskytuje vhled do sociální historie společnosti. Hřbitovní náhrobky, symboly a nápisy, které jsou jejich součástí, vypovídají o religiozitě pozůstalých, hodnotách a světonázorových významech a také, jaké jsou představy o smrti i životě.

Funerální religiozita je propojena s funerální kulturou, která v obecné rovině představuje způsob rozloučení s blízkými, odkazy na ně, odkazy a vztahy k předkům a úctu ke kořenům. Také zahrnuje odlišnosti jedné civilizace od druhé a člověka od zvířat. Funerální kultura se promítá do funerálního umění, které je vizuálním projevem společnosti i jedinců. Na hřbitovech se tedy jedná o podoby náhrobků, sochařská výzdoba, nápisy, symboly, ale například i druh a velikost písma. Vztah České republiky k funerální kultuře je ovlivněn historií, okolnostmi ale i postoji jedinců. Ředitel Správy pražských hřbitovů Martin Červený odkazuje na důsledky doby komunismu, trend kremace a sekularizace. Tyto faktory vyústily ve volbu jedinců pro předem vyhotovené náhrobky, které již nevypovídají nic o povaze zemřelého ani o jeho světonázorových otázkách, či náboženství. Dle jeho názoru se hřbitovy staly anonymní nekropolí, kam se chodí pouze na dušičky. Avšak upozorňuje na to, že poslední roky lze sledovat pozvolný návrat k zájmu o poslední věci člověka a jeho rozloučení (Matějková, 2015). Vznikají kampaně jako *Moje smrt*⁹ a *Cesta domů*,¹⁰ které se tématu smrti nevyhýbají a snaží se ji detabuizovat. Napomohly mnoha lidem umřít lépe a pozůstalí se s jejich odchodem lépe vyrovnali. Funerální religiozita a ztvárnění podoby náhrobku a jeho obsahu se může projevit až v posledních věcech člověka, konfrontací se smrtí a se ztrátou blízké osoby (Bubík et al., 2023).

Collier upozorňuje na to, že od 20. století začíná postupně zaznívat trend odklonu identifikace se se společenskými institucemi na náhrobcích. Na náhrobcích jsou stále více vidět individuálnější osobní a rekreační symboly, které reprezentují

⁹ Kampan: „*Neumíráme tak, jak bychom si přáli. A je to hlavně proto, že o tom s nikým nemluvíme.*“ Odkaz na stránky: https://mojesmrt.cz/?utm_source=czechdesign.cz&utm_medium=web_link.

¹⁰ Kampan: „*Cesta domů poskytuje odbornou péči umírajícím a jejich blízkým.*“ Odkaz na stránky: https://www.cestadomu.cz/?utm_source=czechdesign.cz&utm_medium=web_link.

osobní aspekty jejich života. Jedná se o vyobrazení koníčků a zábavy, například golfové hole, kytara, noty, ryba, jelen, pes a podobné. Trend personalizace náhrobků tak odkazuje na postmoderní kulturu, která se stává více individualistickou a orientovanou na přítomnost (Collier, 2003). Při výběru náhrobku, jeho úpravy, či úpravy hrobového místa, nehrají roli jenom pozůstalí, ale i kameníci, sochaři, pohřební služby, správci hřbitovů, výrobci rakví a další (Matějková, 2015). Pro badatele, nejen z oboru religionistiky, kteří se zajímají o tuto oblast, se obsahy náhrobků stávají cennými poznatky, které mohou rozšířit různé výzkumy.

Ve zkoumání oblasti této tematiky je možné analyzovat a nalézt afilaci k církvi nebo náboženské společnosti, náhrobní motivy v různých oblastech, zaměření se na funerální symboliku a další.

Příkladem způsobu zkoumání funerální religiozity je práce Bubík et al. (2023), která probíhala v České republice. Jak bylo zmíněno výše, zaměřili se na výzkum funerální religiozity v konkrétních lokalitách České republiky. Poukazují na to, že hřbitovní prostory, konkrétně v jejich případě v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, prochází trvalými proměnami. Tyto proměny jsou spojeny se změnami historickými, politickými a ideovými. Předmětem byly hřbitovní náhrobky, konkrétně jejich obsah, tedy symbolika a nápisy. V jejich výzkumu se zaměřili na dva hřbitovy, jeden v Třinci a druhý v Litvínově. Výběr těchto hřbitovů měl svá opodstatnění, na základě srovnání míry religiozity. Třinec vykazuje vysokou míru, naopak Litvínov nízkou. Oba hřbitovy jsou pod správou státu, tudíž jsou městskými hřbitovy. V první řadě se zaměřili na studium lokalit a jejich historii. Následoval terénní výzkum na daných hřbitovech za pomoci vizuálních technik. Získaná vizuální data byla zpracována, kódována, zredukována a roztříděna do sledovaných období, kterými Česká republika prošla. Poté byla provedena kvalitativní a kvantitativní analýza. Změny, kterými historie české společnosti prošla se promítly i do povahy hřbitovního prostoru, úpravy hrobových míst, postojů lidí a celkově do kulturní paměti zkoumaných lokalit. Proměny funerální religiozity v čase lze pozorovat na změnách postojů nejen ke smrti, ale i k náboženství. Hřbitovní náhrobky mají hned trojí charakter, umělecký,

historický a náboženský. Vypovídají o religiozitě nejen zemřelých, ale i pozůstalých a jaké jsou postoje ke smrti a posledním věcem člověka.

Dalším, kdo využil vzdělávacího charakteru funerální religiozity byla i Suzanne O. Mitoraj (2001), která se zabývala náhrobky jako možnými historickými artefakty. Propojila myšlenku využít náhrobky z 18. století k výuce a přiblížení koloniálního období v americké literatuře studentům. Pro zásadnější zdůraznění rozdílů využili komparaci náhrobků ze dvou hřbitovů. Jedná se o hřbitovy Center Street ve Wallingfordu a South Side v Yorku. Centrem jejich pozornosti byl obsah náhrobků. Všimli si velikosti písmen, pojmenování rolí, postavení dle pohlaví, socioekonomické vrstvy, znovu uzavření manželství, deklaraci k víře a epitafu. Jednou z velmi důležitých položek byla ikonografie a použitá symbolika, která v nich vyvolávala otázky. Věnovali se jednotlivým vyobrazením nesoucí funerální symboliku, která odkazovala na starosti o hříchy a smrt. Všimli si i proměn na základě konce 18. století, kdy se symbolika upírala spíše k vyobrazování vrbových ratolestí zdobící urny.

Bubík et al. (2023) poukazují nato, že tento typ výzkumu je obtížný na personální zdroje, jelikož obsahuje velké množství dat, které jsou z časového hlediska náročné.

1.3 Parte

Tématice parte, smutečních oznámení, se bohužel v České republice nevěnuje tolik odborná pozornost. Důvody, které mě vedou k zájmu parte, pramení ze smýšlení, že smuteční oznámení jsou vhodným zdrojem informací pro výzkum religiozity a měla by se jim věnovat větší pozornost.

Jedná se o veřejné oznámení o úmrtí osoby a jeho pohřbu (Kotrlý, 2010). Parte má sdělovací a informační vlastnost, ale nejedná se o úřední dokument. Úředním dokumentem o úmrtí je až úmrtní list zemřelého (ELPIS, 2019). Smuteční oznámení zpravidla primárně informují o zemřelé osobě, konání pohřbu, jeho místa a času. Nejčastěji bývá užito slovní spojení „poslední rozloučení“ (Nešporová, 2011). Připravují a vyhotovují se dle šablon pohřebních služeb. Také je možné, aby si jej

připravili pozůstalí sami bez šablon, dle vlastního uvážení. Obsahem parte by měl být úvodní verš, úvodní oznámení, které je následováno jménem zesnulé osoby, datem a příčinou úmrtí, místem posledního rozloučení, jmény pozůstalých a případně adresou pro kondolenci (ELPIS, 2019). Také se na parte dává fotografie zesnulé osoby a symboly, avšak není to pravidlem. Ke zveřejnění parte pohřební službou je potřeba souhlasu objednavatele pohřbu. Ten, kdo je přímým adresátem parte, je zpravidla považován za smutečního hosta a měl by se pohřbu zúčastnit (Kotrlý, 2010). Parte bývají vyvěšované na nástěnkách na frekventovaných místech po městech. Tyto nástěnky, zpravidla skleněné vitríny, bývají zhotovené pro tento informační účel. Také bývají umístěné na vývěsky u městských či jiných úřadů, hřbitovů, či informačních nástěnkách kostelů.

Označení parte se používá i na Slovensku. Ve slovenštině „smútočné oznámenia“ mají stejnou sdělovací vlastnost i odpovídající standardizovanou podobu. Vhodným příkladem je online projekt Parte výveska,¹¹ který vznikl nejen z důvodů pandemie covid, ale i na základě poptávky. Jedná se o platformu na univerzální, ekumenické a mezináboženské bázi, která slouží k zveřejňování aktuálních smutečních oznámení (Argaláš et al., 2021). Na Slovensku se však užívá i podoba parte ve velikosti A5¹² (Pohřebná služba Skalica, n.d.). V Polsku se ke zveřejňování úmrtí nejčastěji používá nekrolog. Ten je publikován v jednom nebo více novinách s uvedením zemřelé osoby, včetně data a místa pohřbu („At a Polish Funeral,“ n.d.). Také se používají online nekrology (Wyborcza.pl, n.d.), které slouží nejen jako místo pro oznámení o úmrtí osoby, ale také jako vzpomínkové místo (Odeszli, n.d.). Obdobná oznámení o úmrtí jsou takzvané klepsydry, které jsou vyvěšeny na kostele, kde se bude pohřební obřad konat, případně na dalších místech, například na domě zemřelé osoby či městských vývěskách. Jejich primární funkce je informační, proto je jejich forma jednodušší a obsah kratší, než v případě nekrologů (Galla, n.d.).

¹¹ Viz webové stránky Parte výveska - Smútočné oznámenia <https://www.partevyveska.sk/> (Argaláš et al., 2021).

¹² Viz například webové stránky pohřební služby ve Skalici <https://pohrebnesluzby-skalica.sk/smutocne-oznamenia/> (Pohřebná služba Skalica, n.d.).

Nekrology, ať již v tištěné formě v novinách, tak v online podobě, jsou používány i v Rakousku (The Vienna Times, n.d.). Také se používají osobnější oznámení pomocí takzvaných „in-memoriam cards.“ Tato oznámení se původně nazývají „Trauerparten“ a používají se od 18. století. Mají podobu dopisních přání různých velikostí, které jsou vloženy do obálky. „In-memoriam cards“ jsou zhotovovány na památku zesnulých, většinou jsou darovány hostům při posledním rozloučení (Huber & Lerner, n.d.).

Podobného oznámení o úmrtí osoby skrze noviny je užíváno i v zahraničí. Například v Anglii a USA je užíváno označení *death notice* (Fries, 1990; Laurila, 2020). *Death notice*¹³ je termín, který se používá, když se odkazuje na krátká oznámení oznamující úmrtí osoby. Tato oznámení bývají obvykle publikována v novinách, jako je například *The New York Times*. Oznámení o úmrtí vkládají do novin a platí za ně soukromé osoby, jako jsou pozůstalí nebo přátelé zemřelé osoby. Obecně pro tato oznámení platí, že jejich struktura a znění má standardizovanou podobu (Laurila, 2020). Podobně jsou *death notice* užívány i v Anglii. Objevují se jako malé položky v osobních rubrikách novin, jako jsou například noviny *London Times*. Jedná se o texty napsané a tištěné v novinách dle šablon, jejichž makrostruktura je známá. Informace, které tato oznámení podávají obsahují datum a místo rozloučení, stáří, okolnosti, jméno, příjmení, příbuzenské vztahy a někdy další informace, například místo původu, povolání, zaměstnání a koníčky (Fries, 1990).

I když „*death notice*“ nemají stejnou podobu jako *parte*, která známe v České republice, mají stejný komunikační a informační účel. Pro obyvatele daných států, jenž jsou obeznámeni s konvencemi a makrostrukturou, je oznámení o úmrtí sdělené touto formou zcela tradiční. Zatímco pro jedince neznalých těchto konvencí, se to může jevit jako zvláštní.

Všechny níže zmíněné informace vychází z analýzy dat *parte*, které byly využity v rámci výzkumu. Obecně, jak pro „*death notice*,“ tak pro *parte* platí, že mají

¹³ Přeloženo z anglického jazyka jako oznámení o úmrtí.

standardizovanou podobu. Standardizovaná podoba parte v České republice má podobu vytištěného dokumentu ve velikosti A4. Může se jednat o černobílou, nebo barevnou verzi. Může být členěna do čtrnácti jednotlivých kategorií. Písmo bývá nejčastěji zvolené Times New Roman velikosti dvanáct hlavního textu. Tři body textu se však ve velikosti mění a některé části textu jsou zvýrazněny tučně, viz níže.

Parte mi byly poskytnuty z pohřební služby v Otrokovicích, se kterou jsem spolupracovala a ve které se výzkum realizoval. Pro lepší přehlednost a názornou ukázkou jsou vyobrazeny dvě parte, které byly vytvořeny jako příklady s fiktivními údaji. Jakákoliv spojitost s reálnou osobou, místem bydliště a podobou je čistě náhodná. Pro příklad fotografie byla použita stará fotografie rodinného příslušníka. První parte (vlevo) je sekulárního charakteru, druhé (vpravo) je náboženského charakteru. Číslicemi jsou označeny jednotlivé kategorie od jedna do čtrnácti, viz níže na příkladech parte. Jedná se o 1) symbol v levé horní části, 2) verš, 3) fotografie, 4) oznamující věta o úmrtí dané osoby, 5) jméno zemřelé osoby, 6) oznámení jak a kdy nastalo úmrtí, 7) způsob rozloučení se zemřelou osobou, 8) způsob nakládání s ostatky zemřelé osoby, 9) adresa, 10) pozůstalá rodina, 11) poděkování, 12) zajištění dopravy, 13) pohřební služba a 14) podklad na pozadí parte. Příklady též viz přílohy.

Obrázek č. 1: Příklady parte se zaznačenými 14 kategoriemi

První kategorií je symbol. Ten bývá zpravidla umístěn v levém horním rohu. Jeho velikost by měla být úměrná fotografii použité na parte. Pokud na parte fotografie není, může být symbol větší. Symbolika užívaná na parte je bohatá, od náboženských, sekulárních, přírodních až po personalizovanou symboliku. Důležitosti symboliky se následně věnuji níže.

Druhou kategorií je verš. Verš bývá umístěn v prostřední horní části parte. Vzorníky veršů obsahují verše pro maminky, tatínky, prarodiče a mnohé další rodinné příslušníky. Obsahy veršů jsou jak náboženské, tak nenáboženské. Také se může jednat o různé citace z knih, povídek a básní. Pozůstalá rodina si může zvolit i vlastní verš personalizovaný zesnulé osobě. Významy obsahů pojednávají o životě, smrti, lásce, rodině, Bohu a mnohé další tématické. Velikost veršů bývá desítkou, případně větší v závislosti na fotografii.

Třetí kategorií je zmíněná fotografie na parte. Velikost fotografie je maximálně čtyři krát čtyři centimetry. Fotografie může být zvolena barevná, i černobílá. Symbol, verš i fotografie se řadí mezi volitelné a nepovinné kategorie. Pozůstalá rodina je může, či nemusí umístit na parte. Fotografie bývá digitálně ořezána a upravena tak, aby za osobou vynikl podklad zvolený na parte. Pokud fotografie není, bývá verš umístěn na místo fotografie a velikost písma verše je zvolena jedenáctkou.

Čtvrtou kategorií je úvodní a oznamující věta o úmrtí dané osoby následovaná výčtem rodinné příslušnosti. Úvodní oznámení se řadí mezi povinné kategorie a jeho obsah může být zvolen náboženský nebo sekulární, dle náboženských přesvědčení a světonázorů zesnulé osoby a pozůstalé rodiny. Sekulární oznámení o úmrtí dané osoby bývá standardizovaná věta, která například zní *V hlubokém zármutku oznamuje všem příbuzným, přátelům a známým, že nás navždy opustila/opustil naše/náš drahá/drahý...*, následuje výčet rodinné příslušnosti. V případě úvodní oznamující věty o úmrtí s náboženským obsahem se jedná o více možností, například *S vírou na věčný život oznamujeme, že byla povolána ke svému Pánu naše milovaná...*, nebo *Pán života a smrti pokynul a z Jeho vůle nás opustil náš drahý...*, případně *Se smutkem, ale s vděčností za naplněný život, oznamujeme, že odešla do nebeského domova naše...* Rodinný výčet bývá zpravidla zakončen oslovením pan nebo paní.

Pátou kategorií bývá celé jméno dané osoby, včetně titulů. Velikost jména bývá třicet šest tučně. Někdy bývá pod jménem užíváno i jméno za svobodna. V takovém případě je velikost jména za svobodna zvolena zpravidla dvanáctkou, pokud si pozůstalá rodina nepřeje jinak.

Šestou kategorií bývá oznámení jak a kdy nastalo úmrtí následující dovršeným věkem zemřelé osoby. Zde je důležitým bodem oznámení toho, jak smrt nastala. Odráží se v tom jak postavení ke smrti, k životu, zastávané náboženské hodnoty, či eufemismy. Bývá zvoleno jednoduché *zemřel* nebo více rozvinuté oznámení *zemřel tiše po dlouhé nemoci, zemřel po krátké a těžké nemoci, zemřel náhle, zemřel neočekávaně, zemřel tiše, odešel tiše, jeho srdce dotlouklo, zemřela v kruhu blízké rodiny* a jiné. Náboženské oznámení o tom, jak smrt nastala nejčastěji obsahuje *odešla tiše posílena svátostmi v kruhu*

svých nejbližších, dále zemřel po těžké nemoci posílen svátostmi v kruhu rodinném, nebo odešel k laskavému Otci, případně Pán si ji zavolal dne a jiné.

Sedmá kategorie informuje o čase a místě posledního rozloučení. Zde je rozdílnost sekulární nebo náboženské formy rozloučení. V případě rozloučení náboženského se poslední rozloučení koná při bohoslužbě v kostele, kapli, v místě setkávání církve, případně na hřbitově přímo u hrobu za přítomnosti kněze. Na parte bývá například uvedeno *S naším drahým zesnulým se rozloučíme při bohoslužbě v pondělí dne 19. listopadu 2021 ve 13.00 hodin v římskokatolickém kostele sv. Bartoloměje v Napajedlích.* Sekulární forma rozloučení se koná v pietních nebo smutečních síních, případně na hřbitově u hrobu. Na parte bývá například uvedeno *S naší drahou zesnulou se rozloučíme v pátek 31. března 2023 ve 12.00 hodin v pietní síni na hřbitově v Otrokovicích-Kvítkovicích.* Pokud se jedná o rozloučení, kdy je vyloučena veřejnost, bývá na parte napsáno *rozloučení se uskuteční v úzkém kruhu rodinném nebo s naším drahým zesnulým jsme se rozloučili v úzkém kruhu rodinném a další.* To však může značit i možnost, že poslední rozloučení se nekonalo a rodina se rozloučila se zesnulým dle vlastního uvážení. V případech nekonání posledního rozloučení bývá na parte psáno *bude tiše zpopelněn, nebo na přání zesnulé budou její ostatky zpopelněny, dále jeho ostatky byly na přání rodiny převezeny k tichému zpopelnění a další.* Informace v sedmé kategorii jsou napsány tučně.

Skrze osmou kategorii bývá sděleno, jak bude s ostatky zesulé osoby nakládáno. Zde jsou dvě možnosti naložení ostatků, uložení do hrobu nebo zpopelnění. Na parte bývá psáno *Po mši svaté a smutečním obřadu budou jeho tělesné pozůstatky uloženy do rodinného hrobu na místním hřbitově.* To, že měl zesnulý poslední rozloučení v kostele však nemusí nutně značit, že budou jeho ostatky uloženy do hrobu, takzvaně do země. Po posledním rozloučení v kostele mohou být ostatky převezeny ke zpopelnění. V takovém případě je na parte psáno *Po mši svaté a smutečním obřadu budou její tělesné pozůstatky převezeny k tichému zpopelnění.* K otázce kremace v křesťanství je věnován prostor v kapitole *Pohřební obřady v České republice.* V případě posledního rozloučení ve smutečních síních mohou být taktéž ostatky

uloženy do hrobu nebo zpopelněny. Tyto údaje také slouží k možnosti navštěvovat místa k uctění památky zesnulé osoby pozůstalými, přáteli a blízkými.

Devátou kategorií bývá adresa pozůstalé rodiny následovaná datem sepsání parte a vyhotovení posledního rozloučení se všemi potřebnými záležitostmi. Adresa bývá na parte umístěna z důvodů možné kondolence pozůstalé rodině a navázání kontaktů. Tato informace je na parte nepovinným bodem, včetně data vyhotovení.

Desátou kategorií bývá pozůstalá rodina. Zde je více možností, jak obsáhnout pozůstalou rodinu. Jednou z možností je napsat tučně jmenný výčet rodinných příslušníků, včetně jejich rodinné příslušnosti, pod řádkem *Jménem zarmoucené rodiny*. Také může být napsáno pouze *Zarmoucená rodina*. Může být užito náboženského charakteru *Děkujeme za modlitby* následující výčtem pozůstalé rodiny. Tato kategorie není povinná.

Jedenáctou kategorií bývá poděkování. Na parte může být uvedeno *Jménem rodiny děkujeme všem za tichou vzpomínku*, případně *Děkujeme všem, kteří tichou vzpomínkou uctí jeho památku*, či *Za tichou vzpomínku děkuje zarmoucená rodina* a další. Poděkování nebývá psáno v případě, kdy je zvoleno místo pozůstalé rodiny. Tato kategorie není povinná.

Dvanáctá kategorie referuje o možnostech zajištění odvozu na nebo z posledního rozloučení. V tomto případě bývá na parte psáno *Autobus na hřbitov bude zajištěn*, nebo *Autobus pro smuteční hosty bude přistaven po mši svaté u kostela*, případně *Svoz smutečních hostů bude na poslední rozloučení zajištěn autobusem* a další.

Třináctou kategorií je uvedení pohřební služby, tedy zajištětele posledního rozloučení následována adresou a telefonem. Tato informace je na parte povinná z důvodů možnosti zajištění dalších důležitých věcí, kontaktování pro více informací a další. Tato informace bývá zvolena menší velikostí písma, například sedm, a to z důvodů nenarušení uceleného sdělení a vzhledu parte.

Čtrnáctou kategorií je samotný podklad parte. Podklady užívané na parte jsou stejně bohaté jako symbolika. Jedná se o podklady od náboženských, sekulárních, přírodních až po personalizované. Podklady mohou být jak černobílé, tak barevné,

jsou však vždy zvoleny ve světlejších tónech, aby nezanikl samotný obsah parte. Náboženské podklady mají například podobu schodů vedoucích do nebe, ruce v modlícím se gestu, hlavu Panny Marie, kříž a další. Jako sekulární a přírodní podklady jsou například používány listnaté i jehličnaté stromy, květiny, západ slunce za rákosím, loďka na jezeře a další. Některé podklady jsou však chápány a používány jako náboženské, i sekulární. Parte však nemusejí mít podklad, jejich pozadí může být čistě bílé, či se může zvolit tenký rámeček na okraje. V případě volby bílého pozadí s rámečkem po okrajích se této variantě podkladu říká *bianco*.

Je důležité si uvědomit, že parte není povinným dokumentem po úmrtí osoby. Záleží na pozůstalé rodině, či na přání zesnulého, zdali budou chtít parte a zdali bude veřejně vyvěšené a kde bude veřejně vyvěšené. Jednotlivé kategorie se mohou pohřební službou od pohřební služby lišit. Avšak zásadním obsahem je uvádějící oznámení o úmrtí následující jménem zesulé osoby, datem úmrtí, formou rozloučení včetně místa a času, naložení s ostatky zesulé osoby a pohřební službou.

Všechna výše zmíněná data a informace vychází a jsou čerpány z analýzy parte z pohřební služby v Otrokovicích, kde výzkum probíhal.

2. Symbolika

Symbolika je jeden z důležitých projevů funerální religiozity, také je podstatným faktorem a obsahem na parte. Pojem symbol pochází z řeckého slovesa *symballein*, které značí význam dát něco dohromady, sestavit a následně vyjadřovat a interpretovat. Od tohoto slovesa je odvozeno podstatné jméno *symbolon*, které má význam dohoda nebo znamení. Může se jednat i o smluvený předmět, který nemá s danou věcí, podle vnějšího vzhledu, nic společného. Důležitost tedy není podoba, či dokonce zrcadlení symbolu v dané věci, nýbrž její podstata (Studený, 1992).

I když není snadné symbol definovat, využívá se velmi často pro jeho schopnost vyjádřit vnitřní obsah a vnější podobu zobrazením. Bellah (1970) poukazuje na vyšší rovinu bytí, kdy symboly představují víc, než znázorňují.

Je důležité si uvědomit, že symbolismus a ikonografie byla a je využívána všemi náboženstvími světa. Náboženská symbolika a ikonografie se používají jako druh klíče k předávání náboženských konceptů a také k vizuální, sluchové nebo pohybové reprezentaci náboženských představ a událostí. Symbolický aspekt náboženství je dokonce některými badateli náboženství a psychologie považován za hlavní charakteristiku náboženského projevu. Od 20. století učenci komparativní religionistiky, etnologové a psychologové shromáždili a následně také interpretovali velké množství materiálu o symbolických aspektech náboženství, zejména ve vztahu k východním náboženstvím. Význam symbolického vyjádření a obrazové prezentace náboženských skutečností a myšlenek byl potvrzen, rozšířen a prohlouben. Stalo se tak na základě studia kultur blízkých, jejich náboženství a stejně tak studia kultur vzdálených, jejich komparací a také studií světových náboženství. Za jeden z nejdůležitějších prostředků k poznání a vyjádření náboženských skutečností jsou považovány systémy symbolů, které jsou ustanovené v určitém uspořádaném a určeném vztahu k formě, obsahu a reprezentaci. Jedná se o systémy, které přispívají k udržování a posilování vztahů mezi lidskými bytostmi a říší posvátna či svatosti. Působí jako prostředek poznání a plní interpretační funkci v procesu zachycení a pochopení náboženské zkušenosti. V neposlední řadě hraje symbol důležitou roli v procesu symbolického vnímání a reflexe. Symbol je tedy považován za zkratku, slouží jako prostředek komunikace a přináší spojení se světem transcendentna a s předmětem náboženství (Goldammer, 2020).

Koncept náboženské symboliky zahrnuje bohatou škálu typů a významů – alegorie, personifikace, analogie, metafory, podobenství, obrázky jako reprezentace myšlenek, znaků, emblémy, atributy jako značky používané k rozlišení určitých osob, či umělé symboly s přidáním verbálního významem a další. Zvláště v náboženské symbolice je potřeba hledat hlubší náboženskou skutečnost a pravdu. Zobrazování skrze obrazy je také podstatné v náboženství, avšak oproti symbolu se liší. Obraz znázorňuje vnější vzhled věci nebo osoby a je tak v bezprostředním vztahu s danou věcí, či osobou. Symbol oproti tomu má vztah k duchovnímu obsahu, vnitřnímu

obsahu a je ve svém poukazování na symbolizovaný předmět nebo pravdu mnohem silnější a duchovněji než obraz. Pro nábožensky nezasvěceného či nezaloženého člověka zůstávají symboly pouhými formálními znameními. Zasvěcení v nich nacházejí nejenom podněty k zamyšlení nad událostmi, pravdami, přesvědčeními nebo osobami, ale i jisté povzbuzení pro své jednání (Studený, 1992).

Náboženské symboly a zkratky hojně využívá křesťanství již od nejstarších dob. Některé zůstávaly po delší dobu tajenkami, jiné byly a jsou snadno srozumitelné a některé dokonce zevšeobecněly (Remešová, 1991). Křesťanské symbolické myšlení zaznamenalo dlouhý vývoj, než se stalo běžným způsobem vyjadřování náboženských vztahů a myšlenek (Studený, 1992). Křesťanství má nepřeborný počet symbolických znaků, obrazových znázornění, výkladových slov (Mytum, 2004) a různé úrovně přístupu k božské skutečnosti. Křesťanství je vysoce rozvinutá forma komplexní symboliky. Právě v křesťanství je důležitá analogie, neboť symboly fungují analogicky. Symbol pracuje tímto způsobem, protože má analogický kognitivní, i existenciální vztah k tomu, co označuje. Tedy podobnostní, či srovnatelný vztah a potvrzující existenci (Goldammer, 2020). V průběhu staletí se v křesťanské ikonografii a symbolice vytvořily poznávací znaky předmětů symbolického významu například světců a svatých. Některé předměty jsou společné pro celou skupinu svatých, jindy jsou rozeznány jednotlivé osoby prostřednictvím atributů (Remešová, 1991).

Jednou z vlastností symbolů, kterou musíme mít na mysli, a která ztěžuje výklad a porozumění, je jejich mnohoznačnost. V symbolu můžeme nalézat různý obsah a odlišné vlastnosti, proto bychom mu mohli bez hlubší znalosti dát různý a nesprávný význam. Mnohé náboženské symboly se vztahují k nepochopitelnému, proto je někdy ani nemůžeme rozumem pochopit. Symbol tak může celkově nebo z části zůstat neodhalen a je výtažkem z bohatství myšlenek, které v zjednodušené symbolické podobě předkládá. Náboženské symboly tedy nemusí být pevné a ustálené podoby. Může se měnit jejich význam v důsledku vztahu k okolnostem, za kterých vznikl, nebo kterým je vystaven a používán. Je pochopitelné, že některé křesťanské symboly měly a mají za různých okolností různý význam. Byly užívány po

dlouhou dobu napříč historií různými obdobími a různými lidmi. Například had znamená pro některé smrt, zatímco měděný had je had Mojžíšův, ten přinášel lidem záchranu (Studený, 1992). Náboženské symboly mohou být někdy neurčité a abstraktní, ale „... zato vždycky probouzí celý komplex myšlenek, představ a citových vztahů ke zprostředkované skutečnosti“ (Studený, 1992, p. 12).

Jsou však i symboly, které jsou jak náboženské, tak jsou chápané a používány jako sekulární. Příkladem je holubice. Holubice je v křesťanství jedním z nejstarších zvířecích symbolů a váže se k ní mnoho příběhů a významů. Například v době Ježíšově byla holoubata používána jako smírná oběť nebo ochranná oběť při očišťování ženy po porodu. Ve Starém zákoně vypouštěl Noe holubice z archy jako důkaz odpadnutí vody. Nejčastější použití symbolu holubice je s olivovou snítkou v zobáčku, která symbolizuje naději zemřelých na věčný život a pokoj. Dále symbolizuje Ducha svatého (Šedinová et al., 1998). V sekulární podobě symbolizuje lidskou duši, tedy člověka samého (Goldammer, 2020). Dalším příkladem může být sedmikráska. V křesťanství ke konci 15. století začala být sedmikráska zbožšťována jako symbol nevinnosti Kristovy slávy. Jednoduchost sedmikrásky byla považována za lepší symbol Kristovy nevinnosti než vznešená lilie, která byla používána (Haig, 2023, p. 31, 45, 174). Sedmikráska, taktéž chudobka, symbolizuje pokoru již od 15. století a je jeden z nejstarších nejpoužívanějších symbolů (Šedinová et al., 1998). V křesťanství se k sedmikrásce váží i mnohé legendy. Sedmikrásky údajně vznikly z pláče Panny Marie při útěku její rodiny do Egypta. Jiná legenda naznačuje, jak se okvětní lístky sedmikrásky zbarvily do červena Ježíšovou krví, která mu kanula z ran. Všechny bílé okvětní lístky se zbarvily do červena, a tak i nadále kvetly (Stokes, 1999; 2002). V sekulární podobě symbolizuje nevinnost, čistotu, věrnost, trpělivost a jednoduchost. Chudobka je její české pojmenování a značí, že roste i v chudé půdě. Jan Karafiát ve svém díle *Broučci* píše o broučcích. Umře-li brouček, vyrostne na tomto místě bílá sedmikráska. Umře-li samička broučka, vyrostne na tomto místě sedmikráska s růžovými okvětními lístky. Všeobecně je považována za symbol nevinnosti, hlavně dětské nevinnosti (Králová, 2019).

Někdy se může zdát, že je symbol spojován s opačnými významy, případně si jeho významy protiřečí. Existují symboly s protikladným vyjádřením a obsahem. Tentýž symbol může značit život a jindy smrt, jednou dobro a podruhé zlo. Například výše zmíněný had. Přes obtíže a meze pochopení zůstává pro věřící symbol významným prostředkem poznání náboženských pravd. Křesťanskému symbolu můžeme porozumět výhradně ve vztahu ke křesťanskému náboženství. Při hledání smyslu křesťanských symbolů je důležitým předpokladem zachovat soulad mezi vírou a symbolem. Například křesťanské pohřební symboly a umění mají hlavně sepulkrální charakter. Byly a jsou voleny takové náměty, jejichž obsah byl spojen s úmrtím a posledními věcmi člověka. Jedna z nejdůležitějších zdůrazňovaných myšlenek je ta, že Bůh je zachráncem všech, kteří v něj věří. Pohřební křesťanská symbolika má ráz eschatologický a přenesený směrem ke smrti či posmrtnému životu věřících. Scény, osoby, atributy, jednotlivé symboly znázorněné v blízkosti hrobů či přímo na nich mají vyzvednout některou pravdu, kterou chtějí pozůstalí vyjádřit, jako například naděje na věčnou spásu nebo výše zmíněný posmrtný život (Studený, 1992).

V historickém vývoji, ale i současném používání symbolů musí být rozlišovány různé kategorie a vztahy. Kromě náboženských symbolů jsou podstatné i nenáboženské neboli sekulární.

Nenáboženské symboly během 19. a 20. století dostaly větší význam a mají stále častější použití. Zejména se jedná o ty, které se zabývají vztahem a významem lidských bytostí k hmotnému světu a jeho konceptualizaci. Vědecko-technické symboly nabývají v moderní vědě a technice stále většího významu. Fungují podobným způsobem jako náboženské symboly tím, že spojují konkrétní význam s konkrétním znakem. Slouží částečně k označení a částečně k uzákonění, zkrácení a srozumitelnosti různých biologických, fyzikálních, matematických, vědecko-technických a dalších vztahů a funkcí. Sekulární společnost a sociální oblast rozvíjí vlastní symboliku pro vyjádření různých hodnot nebo cílů. Avšak sekulární symboly mají do jisté míry kořeny v oblasti náboženské symboliky. Existuje vzájemná souvislost mezi

náboženskými, kulturními a později autonomními, či sekulárními symboly (Goldammer, 2020).

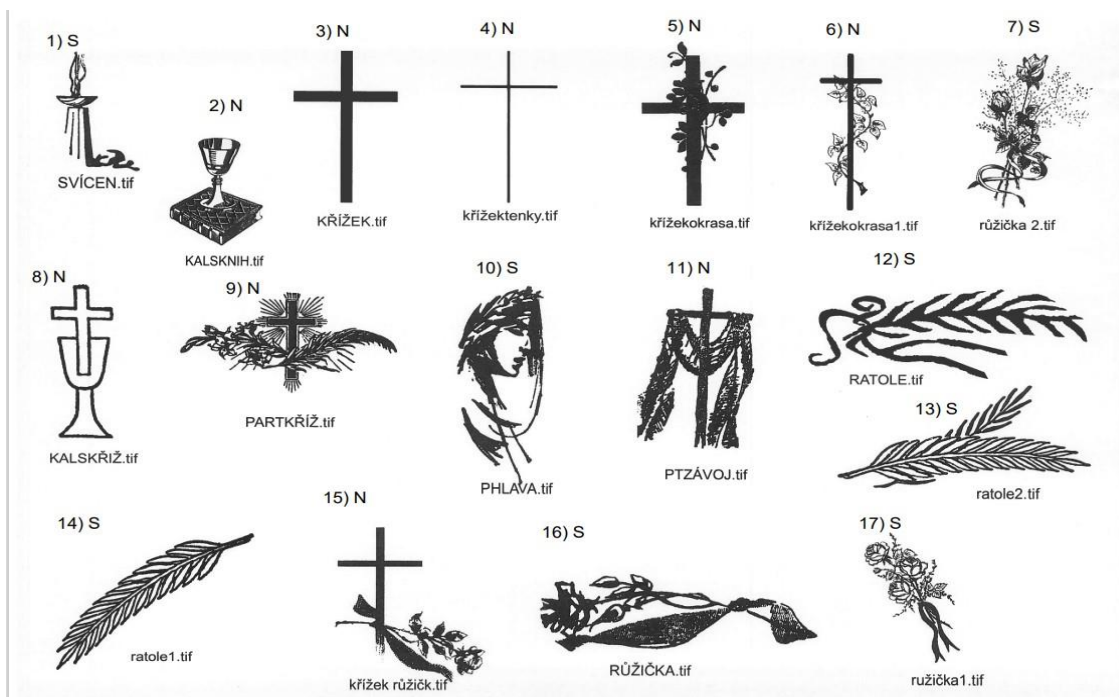
2.1 Symbolika užívaná na parte

Na parte se nejčastěji používají malé a jednoduché obrázky, ikony či náboženské symboly, které se hodí ke smutečnému tématu. Bývají umístěny v levém horním rohu a mezi nejpoužívanější patří například kříž, ratolest nebo růže.

Všechny níže zmíněné symboly a informace vychází z analýzy dat parte, které byly využívány v rámci výzkumu. Vzorník symbolů a parte byly poskytnuty z pohřební služby v Otrokovicích, se kterou jsem spolupracovala a ve které se výzkum realizoval. Informace budou prokládány poznatky o významu jednotlivé symboliky.

Níže znázorněný vzorník je popsán pracovním pojmenováním každého symbolu zvlášť. Za každým pojmenováním je zkratka tif značící formát pro digitální úpravu. Nad symboly jsou následně umístěny číslíčky a zkratka z analýzy.

Obrázek č. 2: Vzorník symbolů na parte

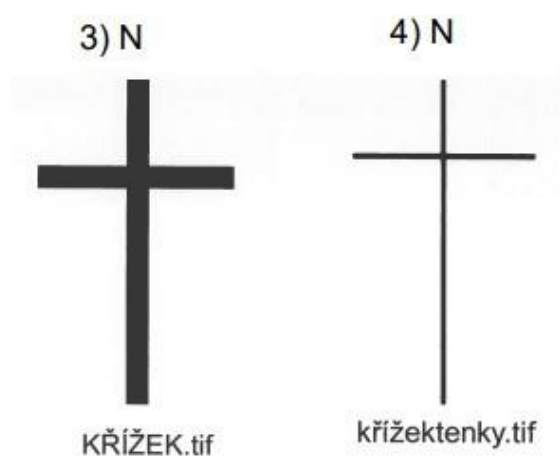

Symbolů v základním vzorníku je sedmnáct. Z tohoto vzorníku je devět symbolů náboženských. Vedle číslice mají písmeno N, značící *Náboženský*. Tím mám namysli to, že jsou na první pohled rozeznatelné jako náboženské, respektive křesťanské. Používají se na parte jako důraz náboženského přesvědčení a víry. Následných osm symbolů jsou nejčastěji používané jako nenáboženské neboli sekulární. Vedle číslice mají písmeno S, značící *Sekulární*. Avšak i mezi těmito symboly jsou takové, které mohou prezentovat obsah náboženský i nenáboženský. Je tomu z toho důvodu, že v křesťanství je vysoce rozvinutá forma komplexní symboliky a mnohé sekulární symboly mají zároveň náboženský význam. Ve výzkumu byl jejich význam považován za sekulární.

2.2 Náboženské symboly na parte

Z devíti náboženských symbolů osm reprezentují různou podobu symboliky kříže. Jedná se o symboly tři, čtyři, pět, šest, osm, devět, jedenáct a patnáct. Z toho symbol tři a čtyři představují základní zobrazení kříže, bez přidání prvků.

Obrázek č. 3: Symboly kříže 3) a 4)

Kříže jsou jedním z nejstarších symbolů a různé typy křížů mají svoji významovou hodnotu. Kříž má dnes mimořádný symbolický význam (Andy, 2021). Jeho vyobrazení pochází již z předkřesťanské doby, například se jim vyjadřovaly čtyři světové strany. V Africké kultuře značí křížovatky, na níž se protínají cesty živých a

mrtvých. V Asii je například dáván význam mužského a ženského principu, kdy svislé břevno je mužský princip a horizontální břevno je princip ženský (Studený, 1992). Byl používán v mnoha kulturách a náboženství již před křesťanstvím (Andy, 2021).

V křesťanství dostal kříž nový význam po Kristově smrti. Kříž znamená a odkazuje na Kristovo utrpení, ale zároveň na jeho vítězství. Ukřižování se stalo ústředním bodem Kristova života, ale i křesťanské víry. Postupně se přecházelo od symboliky ukřižování k symbolu kříže a krucifixu. Symbolika kříže musela přejít několik generací, než se stala znamením křesťanství. Od 8. století se krucifix a symbol kříže stal nejrozšířenějším a nejznámějším symbolem církve a křesťanské víry. Znamení kříže se postupně užívalo jak v soukromé, tak i veřejné sféře a získal pevné a důležité místo v liturgii. V katakombách, na hrobech a náhrobcích se nachází velké množství křížů, které odkazují na výkupnou smrt Ježíše Krista a právem se tak pokládají za znamení příslušnosti ke křesťanství (Studený, 1992).

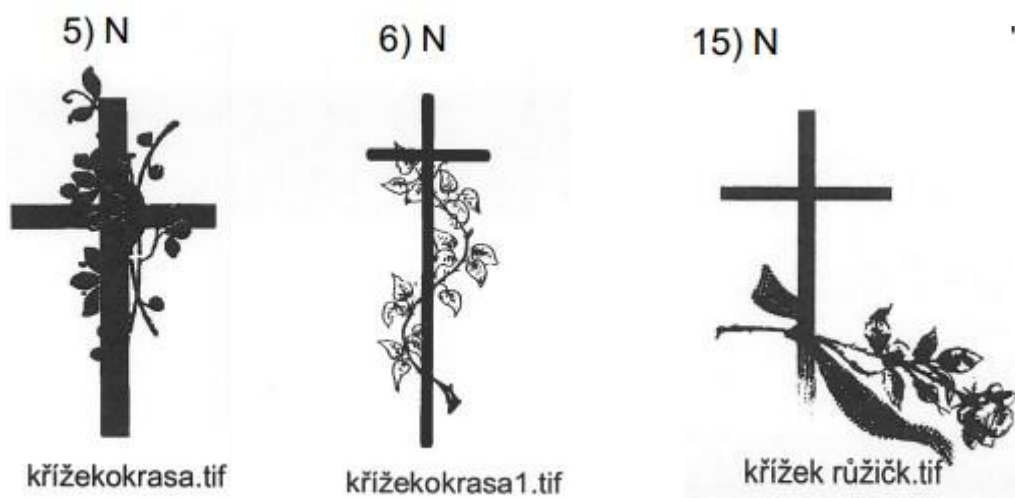
Dnes existuje více podob křížů, kdy některé nemají ke křesťanství žádný vztah (Andy, 2021). Křesťanský kříž je symbolem víry a vykoupení lidstva skrze ukřižování Ježíše Krista. Zároveň je symbolem odevzdanosti Pánu, úcty ke Kristu i lidem. Latinský kříž, který je použit ve vzorníku, je znám jako *Crux Immissa* (Studený, 1992). Jedná se o nejznámější symbol kříže prezentovaný v křesťanství. Dlouhé svislé břevno a kratší horizontální břevno znázorňují tvar dřevěného kříže, na kterém byl ukřižován Ježíš Kristus.

Na parte se používají i symboly kříže s přidanými přírodními prvky. Tyto přidané prvky mohou být například květiny, rostliny, či svíčky.

Všeobecně květiny a rostliny vyjadřují podporu, lásku a neutuchající krásu. Jednotlivé rostliny poté mají svůj význam. Plameny svíček představují pokračování života po smrti (Wolfelt, 2014).

Mezi symboly kříže s přidanými přírodními prvky patří pět, šest, devět a patnáct. Důležitým symbolem vyskytujícím se ve funerální kultuře je růže, ať květ, listy, tak celkově růže jako rostlina. Symbol kříže s popínavou rostlinou růže nejlépe reprezentuje číslo šest a následně pět. Růže je použita i u symbolu patnáct. Zde leží u paty kříže.

Obrázek č. 4: Symboly kříže s přidávanými přírodními prvky 5), 6) a 15)

Růže má velmi dlouhou tradici symboliky a významu. Již od dob homérských byla růže považována za královnu květin a od antiky je symbolem pomíjivosti, jelikož jejich krása, tak jako krása lidského života, je velmi krátká (Šedinová et al., 1998). Růže také symbolizuje harmonickou lásku, hluboký cit k milované osobě, krásu i obdiv. Vznik rudých růží je připisován mnoha legendám. Například příběh Venuše, která šlápla na trn bílé růže, když běžela na pomoc Adónisovi. Kapky krve potřísnila bílé okvětní plátky růží a od té doby kvetou růže i v odstínech rudé, purpurové a růžové (Králová, 2019). Velkou úlohu hrála růže v kultu zemřelých. Například v Římě byl slaven svátek mrtvých Rosalia. Růže se objevovala na hrobech, v různé funerální výzdobě i na nástěnných malbách po celé římské říši. Dalším významem je mlčenlivost, objevovala se na zpovědnících, v radních sálech i hostincích. V křesťanství je symbolika růže velmi bohatá. Od nejranějších dob křesťanství byla růže symbolem neviňátek, mučedníků a jejich symbolika se užívala na hrobech, znázorňující prolitou krev. Velmi hojnou významnost má růže ve spojitosti s Pannou Marií. Růže je také symbolem Krista. Červená barva růží odkazuje na barvu krve, která mu kanula z ran a bývá na těchto ranách zobrazována (Šedinová et al., 1998). Červená růže je tedy znamením lásky, mučednictví a vzkříšení. Kristova oběť krveprolití ve spojitosti s růží se stala symbolem znovuzrození. Název růžence je v křesťanství odvozený od růže. Růženec je z latinského slova *Rosarium* (Husti & Cantor, 2015).

Následně i různé barvy růže odkazují na různé významy. Interpretace kombinace kříže s popínavou růží je taková, že růže věčnosti vykvétá z utrpení na kříži. Popínavý keř růže také symbolizuje dřevo ráje (Šedinová et al., 1998). Tuto symboliku lze například vidět na symbolu šest a pět. Vedle významu symboliky se jedná o funerální designový prvek, který můžeme nalézt skrz celou funerální tematikou a kulturou.

Obrázek č. 5: Symbol číslo 9) značící kříž s lilií a ratolestí

Symbol číslo devět značí kříž se září, lilií a ratolestí. Lilie byla známa v kulturách Středomoří (Šedinová et al., 1998). Podle legendy o řecké bohyni Juno spadla kapka mléka na zemi a z této kapky vznikla lilie. Jiná legenda vypráví o Venuši a její žárlivosti vůči mladé dívce.

Venuše ji tedy proměnila v květinu a tou květinou byla lilie (Studený, 1992). Lilie je symbolem nevinnosti, čistoty duchovní i tělesné, tedy panenství. Lilie se také objevovala již za dob egyptských a na různých látkách z Byzance. Ve Starém zákoně je symbolem boží přízně Izraele. V Novém zákoně je potom symbolem odevzdanosti se do boží vůle. Dále je spojována s Pannou Marií, její čistotou, bělostí a půvabem (Šedinová et al., 1998). Bílé okvětní lístky značí tělo Marie a žluté tyčinky pokryté pylem značí její duši (Husti & Cantor, 2015). Od 14. století bývá archanděl Gabriel zobrazován s lilií v ruce. Dále ji někdy drží i Kristus, jako symbol smíření u Posledního soudu (Šedinová et al., 1998). Stala se symbolem Krista. Lilie je v křesťanství symbolem čistoty, panenství, cudnosti a stala se atributem mnoha světců¹⁴ (Studený, 1992).

¹⁴ Viz v knize Remešová, V. (1991). *Ikonomie a atributy svatých*. Zvon, české katolické nakladatelství.

Obrázek č. 6: Detail ratolesti ze symbolu číslo 9)

Ratolestí se myslí mladá listnatá větvička. Vyobrazení symbolu ratolestí může být trochu komplikovanější. Jak je již zmíněno výše, jednou z vlastností ztěžující výklad a porozumění symbolů, je jejich mnohoznačnost. Symboly mohou reprezentovat různé obsahy a významy, kdy náboženské symboly nemusí mít pevné a ustálené podoby. Jejich hlavní myšlenka může být zjednodušována a jejich význam se může, v důsledku vztahu k okolnostem, měnit (Studený, 1992). V případě vyobrazení ratolesti se může jednat například o proutek s vrbovými listy, olivovou ratolest, palmovou ratolest, myrtu a jiné. Ve vzorníku parte se zpodobnění ratolesti objevuje hned třikrát, viz níže.

Obrázek č. 7: Symbol číslo 11) pietní závoj na kříži

11) N

PTZÁVOJ.tif

Posledním křížem z analýzy vzorníků symbolů parte je kříž číslo jedenáct. Jedná se o kříž, přes který je položen závoj, či šerpa.

Závoj je symbolem tajemství a zahalení. Následné odhalení značí poznání, zjevení a uvedení do pravdy. Již v Egyptě se rituálně odhalovaly sochy na znamení zjevení božského světla. Symbolický obsah závoje je mnohoznačný. Například sloužil jako ochrana proti zlým duchům, jindy zahaloval tvář obětujícího a kajícího, jako symbol úcty. Podle islámu zahaluje tvář Boha sedmdesát tisíc závojů. Židovský korán poukazuje na závoj jako na hranici oddělující zavržené od vyvolených. V Písmě svatém značí zahalení tváře zdrženlivost a úctu. Mojžíš si údajně zahalil tvář, když k němu promlouval Hospodin. Ve Starém zákoně si ženy zahalovaly obličej před muži. Držely si tak svoji úctu a důstojnost. V Novém zákoně se poukazuje na to, že ženy si

při modlitbách zahalovaly hlavu. Zahalené jsou i řeholnice na důkaz majetku Pána (Studený, 1992). Význam a použití závoje je hojný.

Zahalování kříže se v liturgickém roce děje během postní doby, pašije a Velikonoc. Přehozené kříže jsou symbolickým zobrazením hlavně ve velikonočním období. Význam zahalení křížů závoji, či šerpami se mění dle barvy fialové, černé a bílé. Černá značí smutek a také ukřižování Krista. Kříž zahalen černým závojem, či šerpou, prezentuje smrt (St. Stephen, 2016).

V Evropském kulturním prostředí značí smuteční závoj zarmoucení osoby a vyjádření smutku. Osoba se tak odděluje od radosti a ruchu světa, uchyluje se do smutku (Studený, 1992).

Poslední dva náboženské symboly z analýzy parte jsou číslo dvě a osm.

Obrázek č. 8: Symbol číslo 2) značící kalich a Písmo

2) N

KALSKNIH.tif

Symbol číslo dvě znázorňuje evangelickou symboliku kalicha a Písma. Kalich stojící na Bibli je symbolem Českobratrské církve evangelické, která vznikla roku 1918 sloučením dvou evangelických církví augsburského a helvetského vyznání. Jejich symbol vyjadřuje spojení s tradicí české reformace a reformace kalvínské a luterské (ČCE, n.d.). Kalich se stal symbolem reformačního úsilí (Macek, 2008, p. 86). Bible, Písmo svaté, je pro evangelíky základ víry. Co není psáno v Písmu nepovažuje evangelická církev za podstatné. Věří v Boha živého a zjeveného v Ježíši Kristu, který je dosvědčený v Bibli a ve skutcích, které učinil (Macek, 2008).

Obrázek č. 9: Symbol číslo 8) značí kalich a kříž

Osmým symbolem je kalich s křížem značí církev československou husitskou. Nejvyšší normou učení a života je Duch Kristův dosvědčený v Písmu svatém a také tradicí. Symbolem je Kristův kalich ve spojení s křížem. Jedná se o oficiální symbol této církve, jehož barva je červená. Na parte je zvolena černá. Kalich s křížem reprezentuje Kristovu lásku obětující se na kříži za všechny. Boží láska se dle věřících vrcholně projevila v Kristově vykupitelské oběti na kříži (CČH, 2023).

2.3 Nenáboženské symboly na parte

Za sekulární symboly jsou ze vzorníku na parte považovány jedna, sedm, deset, dvanáct, třináct, čtrnáct, šestnáct a sedmnáct. Při důkladnějším nastudování symboliky je pochopitelné, že i tyto symboly mohou značit náboženský obsah. V rámci výzkumu byly považovány za sekulární.

Obrázek č. 10: Symbol číslo 1) značí kremační svícen s plameny

Symbol jedna značí kremační svícen a plameny. Tento symbol bývá na parte zvolen nejčastěji tehdy, když se pozůstalá rodina nerozhodla ani pro symbol náboženský, ani sekulární a od posledního rozloučení je upuštěno. Symbolika kremačních, či smutečních svíců bývá v různých podobách volena krematorii. Podobný symbol používá Hřbitovní a pohřební služba Praha.¹⁵ Dále například před hlavní prosklenou čelní stěnou krematoria Motol jsou umístěné dva kremační svícny.

¹⁵ Viz webové stránky <https://www.hrbitovy.cz/pohrebni-sluzby/krematoria/> (Hřbitovy a pohřební služby Praha (n.d.)).

Symbolika ohně se často vyskytuje ve spojitosti se sluncem, světlem, krví, srdcem a červenou barvou. V mnoha národech je oheň pokládán za očišťující, obnovující a posvátný. Zničení a obnova je prostředkem k přechodu k novému stupni existence, podobně jako u fénixe. Oheň je spojován s negativním významem, například válka, ničení a zlo. S pozitivním významem je spojován s očistou a obnovou. V křesťanství věčný oheň symbolizuje myšlenku, abychom nezapomněli na zemřelé. Věčné světlo má také věřícím připomínat přítomnost Ježíše Krista. V Bibli je oheň mnohokrát zmíněn, například když se Hospodin zjevil Mojžíšovi, ohnivý sloup před Izraelity, Izraelité u hory Sinaj, oheň Božího hněvu a další. Oheň je i symbolem vstání z hrobu a následného nanebevzetí Krista (Studený, 1992).

Obrázek č. 11: Symbol číslo 10) značící pietní hlavu

10) S

PHLAVA.tif

Symbol deset značí pietní obličej reprezentující ztrápenou a truchlící osobu. Osoba má pravděpodobně na hlavě korunu upletenou z olivových, palmových nebo vrbových ratolestí a přes její tvář je přehozen závoj. O významu olivových a vrbových ratolestí se budu věnovat níže.

V Evropském kulturním prostředí značí smuteční závoj zarmoucení osoby a vyjádření smutku. Osoba se tak odděluje od radosti a ruchu světa, uchyluje se do smutku (Studený, 1992).

Obrázek č. 12: Symbol číslo 12) značící ratolest

12) S

RATOLE.tif

Vrba má velmi hojnou symboliku a význam. V antice byla vrba posvátným stromem Velkých bohyň. Dále bylo tradováno, že nezralá semena plodů vrby potlačují sexualitu, vrba se tedy stala symbolem cudnosti. Dívky si dávaly vrbové ratolesti pod

postel a dělaly si z nich odvar (Šedinová et al., 1998). V evropské kultuře je vrba chápána jako symbol cudnosti, neplodnosti, smutku a také smrti. Spojením vlastností cudnosti, neplodnosti a smrti vzešel motiv panny, která zemřela, aniž by poznala fyzickou lásku (Ferber, 2007). V lidové tradici jsou vrby opředeny mnoha pověstmi, například, že vrba je léčivá a přejímá z lidí nemoci, sedávají na ní čarodějnice a vodníci, také přitahovala duchy (Studený, 1992). V Shakespearovi je vrba spojována se smrtí v příběhu dvou mladých milenců. Také Homér připisuje vrby ke smrti, protože vrby leží u bran do podsvětí. Od 18. století se postupně význam a symbolika vrby spojuje s myšlenkou truchlení pro každého, kdo zemřel. S touto souvislostí jsou spojovány i smuteční vrby z Číny. Větve vrby jsou atributem truchlení a smrti (Ferber, 2007). Kmeny vrby se sklánějí k zemi, taktéž její větve směřují na zem. Celkový vzhled vrby vytváří dojem zlomeného zarmouceného člověka, který trpí ze ztráty a smrti milované osoby. Proto se smuteční vrba stala symbolem smutku a oplakávání mrtvých (Studený, 1992). Ve Starém zákoně je vrba spojována se znamením síly vyvoleného národa (Šedinová et al., 1998). Také byla spojována s Písmem svatým, jakožto nevyčerpatelným zdrojem moudrosti. V liturgii Květné neděle se světi vrbová ratolest. Používají se vrbové ratolesti takzvané kočičky, které mají s pomocí Boží chránit domovy před zlými vlivy, bouřemi a blesky. Ve Starém zákoně se vrbové ratolesti nosily k oltářům při obětech (Studený, 1992). Vrby rostoucí u babylónských řek vztahuje Augustin na lidi preferující věci tohoto světa nad hodnoty duchovní (Šedinová et al., 1998).

Obrázek č. 13: Symbol číslo 13) značící ratolest

Olivová ratolest má hojnou symboliku napříč kulturami. Olivovník byl jednou z důležitých plodin starověkých kultur. Na základě jeho charakteristických vlastností, jako je

plodnost, stálost a nezlomnost, se stal symbolem vitality a odolnosti. Ve starověku byl olivovník zasvěcen Pallas Athéně, která jej věnovala Řekům (Šedinová et al., 1998). Olivovník reprezentoval symboliku duchovní síly a poznání (Studený, 1992). Athéna olivovými ratolestmi ozdobila tkaný koberec a samotná olivová ratolest značila pokoj a usmíření. Také olivové snítky na hrobech značily pokoj a klid, který měli bohové zajistit mrtvým (Šedinová et al., 1998). Nejen na hrob, ale zesnulým se olivové listy a snítky dávaly přímo do hrobu na znamení smíření s bohy (Studený, 1992). V antice byl mrtvému dán na hlavu věnec z olivových větvíček na znamení pokoje v hrobě (Králová, 2019). Olivovou ratolest také nosili v rukou poražení na znamení, že se vzdávají v pokoji. Vítězové olympijských her nosili korunu upletenou z olivových ratolestí. Ve starověku byl olivovník považován za posvátný (Studený, 1992; Šedinová et al., 1998).

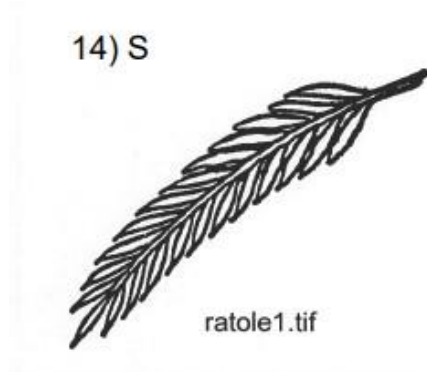
Ve Starém zákoně měl olivovník také bohatou symboliku. Například holubice přinesla Noemovi do archy čerstvě utržený olivový snítek, jako znamení božího usmíření. Mezi často používané a velmi důležité vyobrazení symboliky holubice s olivovou snítkou v zobáčku nalezneme v katakombách, hrobech (Šedinová et al., 1998). Značí naději zemřelého na věčný život v Kristu (Šedinová et al., 1998). O samotném významu symboliky holubice jsem se zmínila výše. Haig (2023) popisuje, že v katakombách byly vyobrazeny malby ryb plující ke kříži se snítkou olivy v tlamě. Ryba je anagramem Krista, který skrze kříž přináší mír zemi.

Hospodin nazval Izrael zelenající krásnou olivou. Oliva také znázorňuje člověka spravedlivého. Olivovník patřil společně s akáciemi, myrtou, cedry, platany a zimozrázem do sadu Hospodina. Ve Starém i Novém zákoně je olivový olej používán při mnoha obřadech (Šedinová et al., 1998). Údajně olivovou ratolestí mávali lidé při příjezdu Krista do Jeruzaléma (Haig, 2023). V křesťanství se stala olivová ratolest symbolem míru a smíření s Bohem. Stala se i symbolem Krista Pomazaného. Je symbolem moudrosti, prozíravosti a rozumnosti (Studený, 1992). S olivovou větví byl také zobrazován a spojován archanděl Gabriel (Haig, 2023). Symbolika olivové ratolesti ve věřících vyvolává zbožné, radostné vzpomínky a směřuje myšlenky na

aktuální dny, kdy má tato ratolest přinést světu poselství míru a usmíření (Studený, 1992). Z praktického hlediska se z olivovníku vyrábí olej jako lék, i jako pochutina. Také sloužil pro svícení v lampách a používá se na pomazání (Šedinová et al., 1998).

Studený (1992, p. 205) upozorňuje na to, že užívání olivové ratolesti se zaměňovala za ratolesti palmové.

Obrázek č. 14: Symbol číslo 14) značící ratolest

Palmy byly nedílnou součástí Středního východu a Egypta (Šedinová et al., 1998). V Egyptě a Babylonii byly zbožňovány a považovány za strom života. Palmové ratolesti byly symbolem nesmrtelného života a nosily se při pohřebních obřadech a průvodech (Studený, 1992). Byla značně využívána mnohými způsoby. Nejčastěji byla pěstována palma datlová, která byla řeckým pojmenováním *foinix* spojována s ptákem fénixem, s nímž sdílela i symbolický význam, který značí triumf nad smrtí. Palma byla symbolem nesmírné odolnosti, síly a vítězství. Byla také symbolem Palestiny. Ražené pamětní mince po pokoření Jeruzaléma Římany zobrazovaly truchlící ženu pod palmou. Atribut triumfu se pak přenesl i do křesťanské symboliky, kdy palmovými ratolestmi byl vítán Kristus při příjezdu do Jeruzaléma (Šedinová et al., 1998; Haig, 2023). Zde můžeme vidět mnohoznačnost a záměnu symbolů olivové ratolesti a palmové ratolesti. Od 7. století se konají na Květnou neděli průvody na památku příjezdu Krista do Jeruzaléma. Při této příležitosti se světí palmové i olivové ratolesti. Věřící si je poté nechávají v přesvědčení ochrany Boha od všeho zlého (Studený, 1992).

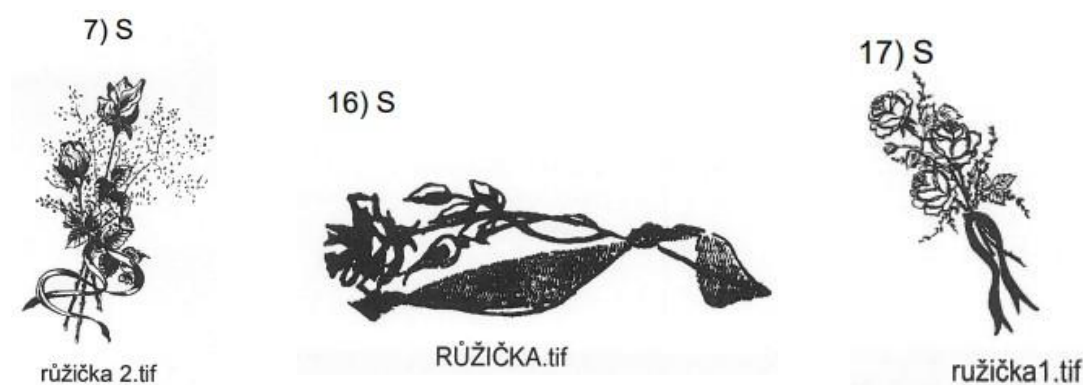
Ve Starém zákoně vystupuje symbolika palmy značící nejen vítězství, ale i pokoje. Byly používány jako výzdoba Šalamounova chrámu a při mnohých slavnostech (Šedinová et al., 1998).

Palma se také stala symbolem a atributem mučedníků značící jejich duchovní vítězství (Remešová, 1991). Palmové ratolesti zdobily hroby mučedníků (Šedinová et

al., 1998) a mučedníci byly obecně zobrazováni s palmami místo, nebo navíc k nástrojům jejich mučednické smrti (Haig, 2023). Zjevení svatého Jana popisuje vyvolené držící palmové ratolesti. Stojí v bílém rouchu před trůnem Beránkovým na znamení překonání pozemského utrpení a získání věčnosti. Údajně tak může značit symbol věčnosti. Na křesťanských hrobech bývala nalezena symbolika palmy. V křesťanské ikonografii se stala symbolem věčného života, vítězství, pokoje, míru a radosti (Studený, 1992). Kristus byl připodobněn k palmě. V křesťanství údajně Palmový kříž symbolizuje význam kříže jako nástroje Kristova vítězství nad smrtí. (Šedinová et al., 1998). Legendu vhodnou vyzdvižení je příběh, který vypráví o Panně Marii a archandělovi Michaelovi. Ten údajně přinesl Marii palmovou ratolest z ráje jako předzvěst blížící se smrti a duchovního triumfu (Šedinová et al., 1998). Svatý Jan poté nesl palmovou ratolest během pohřbu Panny Marie (Šedinová et al., 1998; Haig, 2023).

Studený (1992) poukazuje na to, že v některých krajích bývá zvykem přinést truchlící rodině palmovou ratolest. Naznačuje se tak víra ve věčný život a vítězství nad smrtí, kterého zemřelý dosáhl s Kristem a v Kristu.

Obrázek č. 15: Symboly číslo 7), 16) a 17) značící růže

Dalšími symboly jsou sedm, šestnáct a sedmnáct v podobách růží. Významu růží jsem se věnovala výše, proto není potřeba je znovu rozepisovat. V sekulárním významu prezentují tyto symboly přírodní a nenáboženské prvky.

Dalšími symboly používanými na parte, které již nejsou v daném vzorníku, ale vyskytují se v nemalém množství, jsou holubice, holubice se snítkou v zobáčku, srdce,

svíčka, siluety stromů, další zpodobnění květin a růží. Málo častá, avšak důležitá, je personalizovaná symbolika. Jedná se o různé znázornění kytar, not, sportovní, pracovní, přírodní symbolika nebo též náboženských hnutí.

Vzhledem k rozsáhlým množství výkladu daných symbolů není cílem obeznámit se vším, ale alespoň rámcově uvést význam sekulárních symbolů a symbolů náboženských. Významy symboliky jsou vztaženy, na základě tematiky práce, ke křesťanství a dále na funerální obsahy a významy.

2.4 Symbolika užívaná na podklad parte

Další kategorií, kde je možné rozeznat projevy funerální religiozity, jsou podklady na parte. Podklady užívané na parte jsou stejně bohaté jako jeho symbolika. Jedná se o podklady od náboženských, sekulárních, přírodních až po personalizované. Jak již bylo zmíněno výše, podklady mohou být jak černobílé, tak barevné, jsou však vždy zvoleny v mnohem světlejším tónu, aby nezanikl samotný obsah parte. Některá vyobrazení na podkladech jde na první pohled rozeznat jako náboženské, jiné podklady, převážně s přírodními obsahy, jsou považovány za sekulární. I zde však nastává stejná situace, jako u symbolů, kdy některé obsahy jsou jak náboženské, tak sekulární. Bylo zásadní podklady na parte roztrždit a rozeznat o jaký význam se jedná. Na základě analýzy symboliky podkladů, práce v pohřební službě, kontaktu s pozůstalými lidmi bylo odvozeno, zda se jedná o symboliku podkladu náboženskou, nebo sekulární. Vzorník podkladů obsahuje devatenáct typů, tedy možností. Sekulárních bylo identifikováno 11 a náboženských 8.

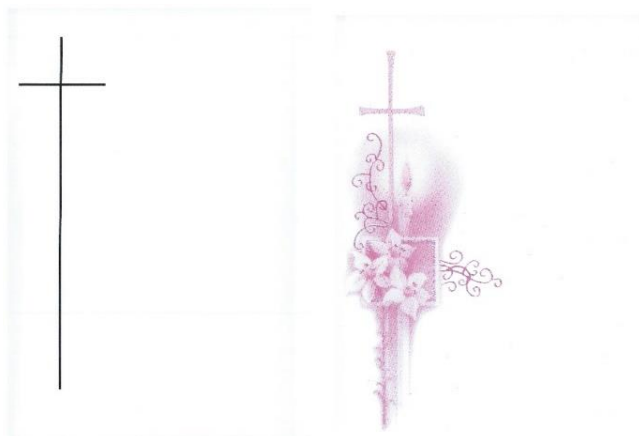
Faktem je, že obsah a symbolika některých podkladů se shoduje se symbolikou na parte. Toto se děje v případech náboženských i sekulárních podkladů. Například je tomu vyobrazení kříže u náboženských podkladů. U podkladů náboženských i sekulárních to je například vyobrazení růže.

Všechny níže vyobrazené podklady a informace vychází z analýzy dat parte, které jsem využívala v rámci výzkumu. Podklady mi byly poskytnuty z pohřební služby v Otrokovicích, se kterou jsem spolupracovala a ve které se výzkum realizoval.

2.5 Náboženská symbolika na podkladech parte

Náboženská symbolika na parte jsou podklady znázorňující kříže, Panenku Marii, ruce v modlitbě, schody do nebe, bianco, loďku na jezeře a další. Použití těchto podkladů zdůrazňuje hloubku víry, zároveň se jedná o významné projevy funerální religiozity. V rámci výzkumu byly tyto podklady považovány za náboženské.

Obrázek č. 16: Podklady znázorňující kříže

Významu symboliky kříže jsem se věnovala výše, proto není potřeba se mu věnovat i zde. Následující podklad má kromě kříže i lilii v rámu, popřípadě čtverci a zapálenou svíčku. Významu symboliky lilie jsem se již věnovala výše.

Čtverec je znamení užívané ve všech dobách a národech. Všeobecně označoval statický symbol. Jedná se o velmi častý prvek ve stavitelství a také v románské architektuře. Následovníci Pythagora v něm viděli spojitost čtyř elementů. V křesťanské ikonografii značil zemi oproti nebi. Čtvercovou svatozář používali starokřesťanští umělci, kteří jím zdobívali hlavy živých (Studený, 1992).

Svíce vyjadřuje světlo. Symbolizuje jednotlivou lidskou duši v plamenu svíčky. V různých pohádkách má smrt moc nad plameny, tedy dušemi lidí. Plamen a vosk naznačuje duchovní a hmotnou skutečnost. Již od antiky bylo zvykem nosit svíci před významnými osobami. V kostele to poté byly svíce, mimo prostory kostelů pochodně. Hořící svíčka je připodobňována i Kristovi. Ježíš Kristus je v křesťanství považován za světlo světa. Plamen značí jeho božskou přirozenost a tavící vosk jeho obětavé lidství. Svíce se proto rozsvěcuje před vyobrazením Krista. Také se rozsvěčují svíce u soch Panny Marie, mučedníků a svatých. Je to projev úcty, nejčastěji spojených s prosebnou modlitbou. Svíce jsou důležité i při pohřbech a u rakví zemřelých, jak věřících i

nevěřících. Světlo svíce rozsvícené na hrobech jsou projevem světla věčného, které jim má svítit (Studený, 1992). Také je atributem mnoha svatých (Remešová, 1991). Svíce bez přidáných atributů se objevuje i na dalším podkladu. V případě volby tohoto podkladu se ve valné většině jedná o sekulární význam.

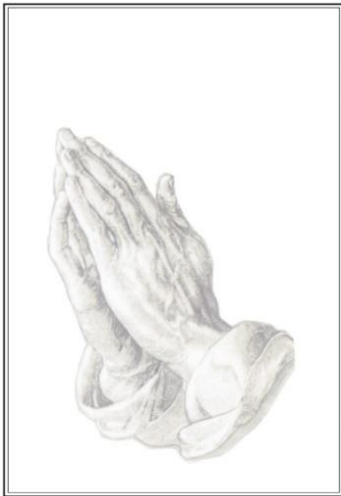
Obrázek č. 17: Podklad znázorňující Panenku Marii

Dalším náboženským podkladem je hlava Panny Marie. Hojnost vyobrazení Panny Marie je početné, avšak veškerá vyjádření obsahují ušlechtilou krásu a pokoru Matce Boží. Je vyobrazována na miniaturách, freskách, sloupech, pečetích, oltářích, sarkofázích, hrobech a další. S nárůstem vyobrazování, nabývala i její významnost. Kromě vyobrazení scén z bible je velmi často vyobrazováno i její korunování a nanebevzetí. Symbolická znamení prezentující Pannu

Marii jsou četná, například lilie, růže, holubice nebo například duha, která spojuje nebi se zemí. Maria bývá někdy vyobrazována s olivovou ratolestí v ruce naznačující spolupůsobení na vykoupení, které přineslo pokoj lidem. Též se objevuje vyobrazení, jak stojí svou patou na hlavě hada značící vítězství nad ním a také nad ďáblem. Jak již bylo zmíněno výše, mívá v ruce i palmovou ratolest, kterou ji anděl přinesl z rajské zahrady (Studený, 1992). Má nespočet atributů a je také označována za Matku církve, protože je Matkou Boha Vykupitele. Taktéž bývá označována jako Bohorodička, dala Kristu pravou lidskou podobu a přirozenost, kterou v momentu vtělení přijal. Její význam je takový, že je univerzálním patronem všech křesťanů, kteří k ní utíkají, protože je Matkou všech (Chlumský, n.d.).

Obrázek č. 18: Podklad znázorňující modlící ruce

Jeden z dalších náboženských podkladů je symbol modlících se rukou. Jedná se o znázornění světově známé malby „*Praying Hands*“ z roku 1508 od renesančního malíře a grafika Alberta Dürera. Kresba vznikla na počátku 16. století perem a tuží na modrém papíře. Jedná se o mužské ruce v modlícím gestu s ohrnutými rukávy. Příběhů vzniku tohoto slavného obrazu je několik, jedním je však takový, že modelem mu byl jeho bratr. Dürer je i autorem několika knih, ve kterých se vícekrát zmínil, že jej ke kresbě inspirovala teologická víra. Symbol modlících se rukou může znamenat mnoho významů, v závislosti na kontextu a také kultuře. Obecně je přijímáno jako uctivé gesto, gesto podřízenosti, poslušnosti, prosebnosti, či vřelý pozdrav. Nejčastěji je však považován za prostředek k hovoru s Bohem (Gurney, 2020). Gesta a polohy rukou mají mnohou symboliku napříč světem. Obecně se má za to, že pozice složených rukou byla odvozena z římské praxe symbolizující podřízenost. Důvodů, proč se většina křesťanských věřících modlí se sepjatými rukama, je více. Například ranní křesťané přizpůsobili ten zvyk modlení židovskému, kteří se takto modlili po exilu. Někteří náboženští historikové pokazují na to, že toto gesto značí uznání autority a podřízenost autoritě. Je to vyznání loajality (Kosloski, n.d.). Toto gesto značí v křesťanství čestný závazek a úmluvu. V Křesťanství je symbolika různé polohy rukou bohatá. Boží ruka značila vtělené Slovo, žehnání, udělování svátosti, Boží přítomnost a mnohé další (Studený, 1992).

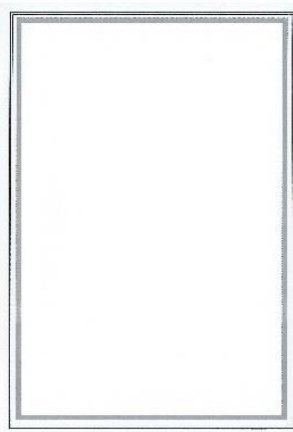
Obrázek č. 19: Podklady znázorňující schody do nebe

Na dvou podkladech parte jsou vyobrazeny schody do nebe. Jedny schody jsou vyobrazeny se spadlým listem, druhé obklopuje příroda. Význam zobrazení schodů je téměř totožný s žebříkem. Prezентují postupný a duchovní

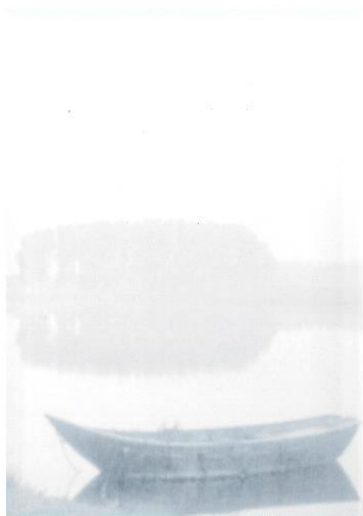
růst moudrosti a vědění. Odkazují na výstup vzhůru k nebi. V některých kulturách symbolizují sestup směrem dolů do země mrtvých. Bílé schody znamenají poznání a pravdu, tmavé černou magii. U Egyptanů bylo zobrazování známé pod významem spojení nebe se zemí (Studený, 1992). Ve Starém zákoně jsou schody, či žebřík, popsány ve snu Jákoba. Ve snu se mu zjevil Bůh, který mu ukázal andělský zástup vystupující a sestupující po schodech nebo žebříku ze země nahoru do nebe. Bůh stál až na vrcholu tohoto schodiště a Jákob toto místo následně pojmenoval Bethel, dům Boží (Mills, 2013). Symbolizují tedy spojení mezi nebem a zemí. Schody, či žebřík jsou někdy vztaženi ke Kristovi, který lidem vystoupal k nebi (Studený, 1992). Ježíš je tedy i schodištěm, po kterém věřící stoupají do nebe, kde se s Kristem setkají (Mills, 2013).

Obrázek č. 20: Podklad znázorňující bianco

Bianco se používá v případě volby bílého pozadí s rámečkem po okrajích. Tento podklad se používá u parte, které jsou náboženské. Některé konfese či denominace mohou být střídmejší ve vyjadřování religiozity, proto zvolí tento podklad. Používá se i pro církve, které například nemají rozloučení v kostele či kapli.

Obrázek č. 21: Podklad znázorňující loďku na jezeře

Dalším symbolem zobrazujícím se na podkladu parte je dřevěná loďka na jezeře. Loďka nabízí představu plavby, přeplutí, například na druhou stranu a značí symboliku života, životní pouti. Přímořské kultury a národy připodobňovaly lidský život k plavbě po moři, či vodách, například Řekové a Římané. Křesťané přivlastnili této symbolice význam smrti. Smrt vstoupila do života, když loďka vplula do přístavu nové země, kde pokračoval věčný život. Bylo užito i zobrazení velmi rozbouřeného moře znázorňující velkou námahu před dosažením nebeského cíle. Tuto symboliku nalezneme v katakombách a na náhrobních kamenech. Loďka bývá někdy vyobrazována i s holubicí s ratolestí v zobáčku. Jedná se o symbolické vyobrazení duše, která došla věčného pokoje. Podstatně velký vliv na rozšíření tohoto vyobrazení měla loďka Petrova, ze které se stala loď církve, k čemuž přispělo i Ježíšovo rčení o rybáři lidí. Lodě někdy nesly Ježíšovy monogramy po bocích lodí, nebo je jím vedena. Takové zobrazení později symbolizovalo i samotného Ježíše (Studený, 1992). Loď je i atributem mnohých svatých (Remešová, 1991). Překročení vod pomocí lodí může být chápáno jako cesta napříč celým životem a doplutí do jejího konce. Na loď se může pohlížet jako na prostředek této cesty a může to být například touha, zvědavost, odhodlání, motivace nebo i víra (Protas, n.d.).

2.6 Nenáboženská symbolika na podkladech parte

Nenáboženská symbolika na podklady parte nejčastěji zastává přírodní prvky. Sekulární podklady znázorňují převážně přírodní tematiku, například květiny, nejčastěji lilie, růže, dále slunce za rákosím, spadlý list stromu, listnaté stromy a další. Při důkladnějším nastudování významů symboliky je pochopitelné, že mohou značit i náboženský obsah. V rámci výzkumu byly však považovány za sekulární.

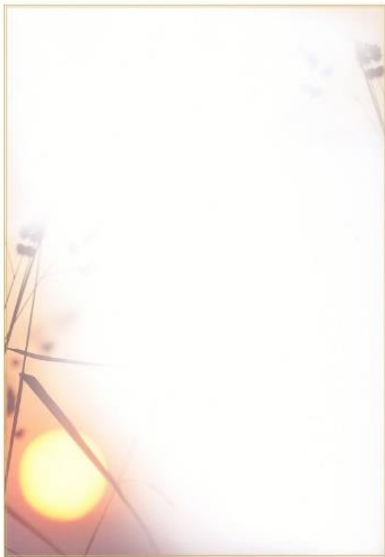
Obrázek č. 22: Podklad znázorňující květinu

Jeden z dalších možných podkladů je květina v odstínech bílé, fialové a růžové vyobrazující lilii. I na dalším podkladu se vyobrazuje lilie v kytici a s lampou. Významu užití lilie jsem se věnovala výše.

Lampa zde může symbolizovat lampu pro osvětlení nebo též kadidelnici. Je úzce spojena se symbolikou a užitím světla, má odhánět zlo, tmu, přinášet světlo, naději nebo víru. Světlo v lampách a svíce rozsvícené na hrobech jsou projevem světla věčného, které má svítit zemřelým navěky. V křesťanství je pak vyzdvížena přítomnost Ježíše Krista. Kadidlem se rozumí pryskyřice získávaná z kmene stromů. Po úpravě a zapálení s uhlím produkuje typickou vůni. Použití kadidla lze nalézt v mnoha národech i napříč historií, například v Egyptě, Babylonu, u Řeků, Římanů a buddhistů. Používala se během různých rituálů, například i pohřebních. Truchlící a pozůstalí pomocí dýmu vycházejícího z kadidla posílají modlitby za zemřelé směrem k nebi. Z počátků křesťanství bylo kadidlo zakázané, to se však změnilo v průběhu 4. století, od kdy se kadidlo používá při církevních pohřebních obřadech a bohoslužbách. Jeho dým stoupá k nebi, jako modlitby a odolná pryskyřice značí nesmrtelnost. Kadidelnice se v křesťanství velmi rozšířila a značí víru, církev a křesťanské náboženství. Postupem času se začaly používat kadidelnice, které dnes visí na třech řetízcích a jsou zdobeny (Studený, 1992). Jak bylo zmíněno, kadidlo se používá v mnoha kulturách. Vykuřování pomocí kadidel v orientálních kadidelnicích, vykuřovacích píčkách či miskách, patří k přírodním způsobům očisty prostoru, mysli i duše (Regan, 2022).

Obrázek č. 23: Podklad znázorňující slunce za rákosím

Mimo jiné je podkladem i slunce za rákosím. Vyobrazené znázornění slunce za rákosím pravděpodobně naznačuje západ slunce, na základě načervenalého pozadí. Teplo vyzařující ze slunce ovlivňovalo již od nepaměti a bylo uctíváno jako výraz nebeské moci (Studený, 1992). V kulturách je jedním z nejdůležitějších symbolů a v mnoha z nich bylo uctíváno jako bůh, například v Egyptě, v Babylonii, Mezopotámii, Řecku a Římě (Šedinová et al., 1998). Je znázorněním ohně, světla, tepla a životadárného principu. Jelikož svítí na dobré i zlé, je prezentací spravedlnosti. Jeho každodenní východ a západ ovlivnil jeho další symbolický význam, vzkříšení, nový začátek a konec. U slunce převažuje pozitivní vyjádření, avšak jeho negativní také nalezneme. Může vyjadřovat smrtonosné teplo, spalující žár a sucho. Zajímavý význam slunce mají některé indiánské kmeny, kdy černé slunce značí smrt, smutek a neštěstí. Slunce každý večer opouští zemi, aby přes noc svítilo na druhé a bývá zobrazeno na zádech boha smrti. V křesťanství se v prvních století slunce objevuje téměř zřídka. Postupem se ujalo označení Krista jako vycházející slunce a Slunce spravedlnosti, které je vyobrazené jako paprsky nad jeho hlavou. Kristus je slunce, které svítí všem, kteří sedí ve tmě a ve stínu smrti. Křesťané se modlívali směrem k vycházejícímu slunci a dodnes přetrval zvyk orientovat křesťanské stavby k východu. Slunce vyjadřuje mnoho cností nejen v křesťanství, ale i v nenáboženském významu (Studený, 1992). Západ slunce označuje nejenom konec dne, ale i konec jedné kapitoly, dokončení cyklu či uzavření události. Je to nekonečný cyklus, který se opakuje každý den (Stanton, 2022). Sám život je také vnímán jako cyklus, kdy dětství je vnímáno jako východ slunce a staří a smrt jako západ slunce (The symbolism Team, 2021).

Rákosí má velmi bohatou symboliku a použití v různých dobách, kulturách a náboženství, značící domy, lodě, lana, papír, hudební nástroje, stvoření, průchody do jiných světů, dveře a jiné. Například Hopiové používají rákos pro zhotovení pouzdra svatebního roucha, které bude po smrti pohřbeno s vlastníci. Řekové i Egypťané používali pro posmrtný život označení Rákosová pole. V Egyptě byla symbolizována jako oáza zvaná Fajjúm. Rákosí se objevuje i v sumerských pohřebních zvyklostech (David, 2017). Pohřební praktika se nazývala „*reeds of Enki, Lord of Earth*“ (Horry, 2019). Pravděpodobně to označovalo uložení těla do rákosové loďky a její poslání po proudu (David, 2017). Rákos má zvláštní vlastnost tím, že roste u vod a močálů, ohýbá se ve větru a je velmi pružný. Z těchto vlastností se přejala i jeho symbolika. Značí duchovní rozviklanost a také slabost a jeho ohebnost duchovní flexibilitu. V křesťanství připomíná scénu Kristova bičování, během kterého dostal do ruky rákosovou třtinu od vojáka. Rákos bývá součástí zobrazení Ecce homo (Studený, 1992). Podle Ovidia se v rákosí proměnila jedna z nymf, která utíkala před Panem. Ten si poté na důkaz žalu z rákosu vyrobil flétnu (Šedinová et al., 1998). Rákosí reprezentuje, převážně v keltské mytologii a novopohanství, zlo a síly z jiného světa a bylo spojováno s duchy a vílami. V kalendáři představuje rákos data od 28. října do 24. listopadu, tedy čas všech svatých, Halloween nebo keltský Samhain. Pomyslné dveře do jiného světa jsou v tento čas nejslabší a umožňují zemřelým, aby na krátkou chvíli navštívili svět živých. Vítr, který hýbe rákosím zní jako šepot zemřelých, proto je také s nimi spojován. Také byl považován za ochrannou rostlinu, ze které se dělaly amulety, talismany ale i krytiny (Moloney, 2021).

¹⁶ Enki je bohem v sumersko-akkadské mytologii (Horry, 2019).

Obrázek č. 24: Podklady znázorňující stromy

Jedním z obsahově nejbohatších a nejrozšířenějších symbolů je strom, který je taktéž ve dvou podobách na podkladu parte. Mnohdy byl považován za místo, kde přebývají síly, bohové i bytosti. Listnatý strom značí

znovuzrození, protože každý rok obnovuje svoji listnatou korunu. Vztah ke stromu je spojen jeho propojením s ročními obdobími a celoročním rytmem. Jeho koruna se upíná k nebi, jeho kořeny jsou uloženy hluboko v zemi, kdy tyto vlastnosti jej spojují s kosmickou oblastí a životem na zemi a nebi. Z toho také plynou představy stromu života, kdy jeho koruna je obydlena mytickým ptactvem a zvířaty, dušemi nenarozených a zemřelých. Stromy stojí zpříma, postupem času rostou a odumírají jako lidé. Některé kultury, například v Japonsku, Koreji nebo Austrálii, považovaly stromy za mytické předky lidí. V jiných kulturách se stromy prezentují jako mateřské lůno, v jeho stínu lze nalézt úkryt a ochranu. V antice byla symbolika stromů hojně rozšířena, stromům se přinášely dary, oběti a pronášely se věštby. Z Písma jsou známy dva stromy, strom života a strom poznání. Strom života značí rajskou zahradu, plodnost a hojnost. Strom poznání svými plody značí pokušení. Křesťanská ikonografie spojuje rajské stromy s Kristovým křížem, který navrátil ráj a stal se stromem života. Někdy se proto objevuje kříž ve tvaru stromu. Toto symbolické znázornění odkazuje na skutečnost, že přemohl smrt (Studený, 1992). V řadě kultur symbolizoval listnatý strom kosmos, mládí, život, nesmrtelnost i moudrost a mnohé stromy se staly atributem bohů (Šedinová et al., 1998) i svatých (Remešová, 1991). Vždyzelený strom neboli evergreen evokuje věčnost a symbolizuje nesmrtelnost (Protas, n.d.).

Obrázek č. 25: Podklad znázorňující spadlý list stromu

Spadlý list stromu je další možností na parte. Jedná se o javorový list. Symbolika a významnost javoru je velmi rozšířená a hluboká v mnohých kulturách. Ve starověké řecké mytologii symbolizují javory věčný život a hojnost. Tento strom měl velkou sílu a vytrvalost. Jeho spojení s věčným životem je prezentováno v různých legendách i mýtech. V indiánských kulturách se používal javor, jeho listy a sirup v mnoha obřadech a rituálech. Značí sílu a vytrvalost. Býval ústředním bodem a spojením mezi přírodou a vírou. V Japonsku je spojován se silou, krásou podzimu a pomíjivostí života. Javor bývá používán jako dekorační prvek při čajových ceremoniích. Také bývá často použit v tradičních poeziích haiku, kdy značí pomíjivost lidského života. V Číně nese důležitou hodnotu ve Feng Shui, jako prostředek přilákání hojnosti a pozitivní energie. Javor a jeho list je jeden z aspektů kanadské identity. V evropském folkloru a pohádkách často značí magii a kouzlo. Jsou často spojovány s mystickými bytostmi, vílami, nymfami. Znázorňují neutuchající lásku, jeho bohatá koruna prezentuje lásku, jeho silné kořeny odkazují na spojení mezi dvěma lidmi. Jeho vlastnosti odolávat drsným povětrnostním podmínkám tento vztah podtrhují (Szabo, 2023). List stromu se všeobecně vyskytuje jako zastupující pro celou přírodní říši. Listy stromů jsou propojeny s ročními obdobími stejně jako období lidského života (Studený, 1992).

Za náboženské podklady považuji, dle analýzy významů symboliky a analýzy obsahů jednotlivých parte, znázornění křížů, Panenku Marii, ruce v modlitbě, dvoje schody do nebe, bianco a loďku na jezeře. Za nenáboženské, tedy sekulární, považuji převážně přírodní podklady, například znázorňující květ, slunce za rákosím, znázornění stromů, list stromu a další.

Vzhledem k rozsáhlému množství podkladů a také výkladů daných symbolů, není cílem vyobrazení všech, ani obeznámit se vším, ale alespoň rámcově uvést

některé z nich i s jejich významem. Vzhledem k zaměření tematiky práce jsou významy vztaženy ke kultuře, náboženství, především ke křesťanství a funerální tematice.

3. Teoretický rámec Terror Management Theory

Jedním z předpokladů výzkumu a analýzy dat bylo, že důsledky pandemie covid a větší vědomí vlastní smrtelnosti se projeví na parte. V průběhu analýzy byla pozornost obzvlášť zaměřena na druhé období. Parte z tohoto období budou obsahovat více náboženských symbolů, nápisů, či celkově obsahu, který má náboženský charakter. Předpokladem tedy bylo, že se projevy funerální religiozity v tomto období navýší, jelikož náboženství mohlo být účinným zdrojem a vyrovnávací strategií. V souvislosti s tímto předpokladem je důležitá Terror Management Theory, která by mohla objasnit případný nárůst projevů funerální religiozity.

V rámci teoretických přístupů badatelé věnovali pozornost tomu, jakou roli hraje myšlenka nevyhnutelnosti smrti. Zaměřili se na to, zda jedinci disponují strategiemi, které napomáhají zvládat strach a úzkost¹⁷ z konečnosti života, a zdali lze toto ohrožení překlenout. V badatelském odvětví sociální psychologie byl představen smysluplný nástroj k pochopení kognitivních a behaviorálních tendencí člověka. Tento nástroj také může přispět k porozumění a pochopení vlivu religiózní sféry, jakožto strategie zvládnutí daného ohrožení. Jedná se o teorii Terror Management Theory, zkráceně TMT.

Trojice autorů Sheldon Solomon, Jeff Greenberg a Tom Pyszczynski vytvořila tuto teorii v roce 1986. Pro jejich teorii se nechali inspirovat myšlenkami amerického antropologa Ernesta Beckera a jeho dílem *The Denial of Death* z roku 1973¹⁸. Becker psal o důležitosti sebeúcty a kultury při poskytování pocitu hodnot, smyslu a také bezpečí v neurčitém vesmíru. Zaměřil se na lidské chování a činy, jež jsou směřovány k tomu,

¹⁷ Úzkost ze smrti například viz Neimeyer R. (1994). *Death Anxiety Handbook: Research, Instrumentation, and Application*. Washington DC: Taylor & Francis.

¹⁸ *The Denial of Death* od Ernest Becker z roku 1973. Pořídít se dá vydání z roku 1997, 2005 i 2020.

aby se vyhnuly myšlenkám nevyhnutelnosti smrti. Lidé si vytvářejí symbolické vjemové konstrukce, které jsou sdíleny skupinami lidí. Toto dělají za účelem minimalizování úzkosti spojenou s vědomím smrti. Jedinci žijí v rámci utvořené a sdílené symbolické koncepce, která je jejich realitou. Kulturní světonázory jsou naplňovány zákony, náboženskými významy, řádem, stabilitou a tím vytváří význam a smysl života v nekontrolovatelném vesmíru, ve kterém je však smrt jedinou jistotou. Od narození do smrti jsme tak v podstatě řízení konstrukcí reality začleněné do symbolického světa významů (Greenberg et al., 1986).

Autoři TMT pracují s myšlenkou a předpokladem, že lidé, ať už věřící nebo nevěřící, se univerzálně obávají smrtelnosti, která vyvolává úzkost (Greenberg et al., 1986; Solomon et al., 1991; Vail et al., 2009; Pyszczynski et al., 2015). Lidé si uvědomují smrtelnost, která je nevyhnutelná. Úzkost ze smrti a pud sebezáchovy vede lidi k tomu, aby vytvářeli a přijali takové názory, které chrání jejich sebeúctu, hodnoty a dává jim víru, že jejich život hraje důležitou roli ve světě (Solomon et al., 1991). Víra a náboženství slouží ke zvládnutí tohoto potenciálního teroru, který plyne z uvědomění si své vlastní smrtelnosti. Na základě víry a náboženství je umožněno psychické bezpečí, které dává naději na nesmrtelnost (Greenberg et al., 1986; Solomon et al., 1991; Vail et al., 2009; Pyszczynski et al., 2015). Tyto jednotlivé faktory nabízejí symbolickou nesmrtelnost tím, že poskytují pocit, že jedinci jsou součástí skupiny a něčeho většího než oni sami. Kulturní hodnoty skupiny hrají podstatnou roli, ovlivňují to, co má smysl v životech jedinců. „... kultura redukuje teror vyvolaný vědomím naší zranitelnosti a smrtelnosti tím, že poskytuje sdílené symbolické pojetí reality, které našim životům připisuje řád, předvídatelnost, význam a stálost“¹⁹ (Greenberg et al., 1986, p. 206). Předpokladem TMT je, že na základě vrozeného pudu sebezáchovy a vědomí si vlastní smrtelnosti, která vytváří úzkost, je formována kultura, podklady a hlediska životů, které dávají

¹⁹ V anglickém originále „... that culture reduces the terror engendered by awareness of our vulnerability and mortality by providing a share symbolic conception of reality that imputes order, predictability, significance, and permanence to our lives“ (Greenberg et al., 1986, p. 206).

naším životům smysl a řád, který je propojen se sebeúctou, kterou vůči sobě a životu máme (Greenberg et al., 1986; Solomon et al., 1991; Pyszczynski et al., 2015).

3.1 Náboženská funkce nesmrtelnosti

Vědomí smrti, která je nevyhnutelná, vyvolává úzkost a univerzální obavy u věřících i nevěřících (Greenberg et al., 1986; Solomon et al., 1991; Vail et al., 2009; Neimeyer, 1994). Systémy víry a náboženství však slouží ke zvládnutí potenciálního teroru, který plyne z uvědomění si své vlastní smrtelnosti. Jedná se o vhodný zdroj a ochranný faktor.

Pozornost byla zaměřena na to, co pomáhá redukovat pocity z odchodu blízké osoby. Smrt je v náboženských systémech vykládána jako vstupní cesta do jiného světa (Malinowski, 1948). Jednou ze základních lidských potřeb je pocit kontroly, avšak kontrola nad smrtí není možná (Rutjens & Kay, 2017). Otázky nesmrtelnosti a popírání smrti tvořily jednu z nejvíce palčivých lidských témat. Je zde protipól extrémně složitých emocionálních reakcí v postoji k životu a postoji ke smrti. Extrémní složitost emocí vychází ze dvou dominantních prvků, a to lásky k mrtvým a odporu k mrtvole. Malinowski to popisuje jako *soucité, či „... vášnivé přilnutí k osobnosti, která stále přetrvává kolem těla a otřesný strach ze strašlivé věci, která tu zůstala“* (Malinowski, 1948, p. 30).²⁰ Pojmy strach ze smrti a úzkost ze smrti neboli *fear of death* a *death anxiety* bývají v literaturách používány a zaměňovány poměrně často, jsou však chápány jako synonyma (Neimeyer, 1994). Tyto postoje se následně odrážejí ve spontánním chování, v rituálních postupech, při ošetřování těla zemřelého, jeho posmrtného nakládání, při pohřebních a vzpomínkových obřadech a především vírou (Malinowski, 1948).

Náboženství jsou systémy víry, pestré soustavy jednání, představ, symbolů a předpokládají existenci nadpřirozených bytostí, které zasahují do chodu života a světa. Společenství, církve, jednotlivci navazují reálný osobní vztah k transcendentálním představám a zkušenostem. Nadpřirozené bytosti jsou důležité i

²⁰ V anglickém originále *„... passionate attachment to the personality still lingering about the body and a shattering fear of the gruesome thing that has been left over.“* (Malinowski, 1948, p. 30).

v posmrtném životě, neboť jsou jeho strážci (Pals, 2015). Nespočet archeologických záznamů a nálezů dokládají víru v posmrtný život. Mezi nejstarší svědectví o posmrtném životě patří dochované pohřebiště, pohřební rituály s předměty datující se 4 500 až 8 000 př. n. l. (Jöckle, 2000). Lidské dějiny zaznamenaly širokou škálu náboženských představ a tradic přes animismus, totemismus, polyteismus, monoteismus a podoba posmrtného života se v jednotlivých liší (Pals, 2015).

Jedna z funkcí náboženství je, že slouží jako způsob řešení existenciálních obav, které se objevují v důsledku uvědomění si smrtelnosti jak lidstva, tak jedince. TMT chápe náboženství a víru právě tímto způsobem, tedy že se jedná o nástroj řešení přetrvávajícího vědomí smrti, která je nevyhnutelná (Greenberg et al., 1986). Náboženství a systémy víry napomohly popírat konečnost. Náboženství nabízí nesmrtelnost, jako například ráj, nebe nebo reinkarnaci (Solomon et al., 1991). Poskytují doslovnou nesmrtelnost prostřednictvím víry v posmrtný život a nesmrtelnost symbolickou prostřednictvím společenství věřících, ke kterému lidé patří a kteří na něj budou vzpomínat. Zda člověk věří v nesmrtelnost závisí na tom, zda má víru, které věří a také, zda žije podle hodnotových norem předepsaných světonázorem. Víra a duchovní rozměr, který dává člověku víru v nesmrtelnost, má však i užitečný rozměr v praktických problémech každodenního života. Kromě posmrtného života víra v boha, bohy či bytosti pomáhá lidem věřit, že mohou ovládat své životy (Vail et al., 2009; Pyszczynski et al., 2015).

Jednou ze základních lidských potřeb je pocit kontroly, který je důležitý pro fyzickou a psychickou pohodu. Nedostatek pocitu kontroly v člověku evokuje nepříjemné, negativní pocity, které mohou vyvolat stres (Rutjens & Kay, 2017). Potřeba zažívat svět jako nenáhodný je tak silná, že si lidé vytvářejí vzory a strategie pro jeho uspořádání (Kay et al., 2009). Smrt je příkladem jedné z existenciálních obav, kterou nelze ovlivnit. Proto lidé vytvořili způsoby, strategie a kompenzační mechanismy, jak zvládat tyto hrozby, bez kterých by byly psychicky bezmocní. Jedním ze způsobů jsou vzniklé kulturní systémy, které poskytují orientaci na hrozby, díky kterým určujeme druhy událostí kolem nás (Rutjens & Kay, 2017; Sullivan & Stewart, 2017). Vědecké

práce a výzkumy ukazují důležitou roli náboženství, religiozity, spirituality jako ochranných faktorů ve všech oblastech života (Salgado, 2014). Náboženství přispívá k pocitu kontroly nad životem, slouží pro aktivní zvládání problémů a pomáhá racionalizovat utrpení (Eckersley, 2007). Je to prediktor altruismu a dobrovolnictví (Bennett & Einolf, 2017). Religiozita poskytuje smysl života, subjektivní psychickou pomoc, adaptaci, seberealizaci, se kterým je propojeno štěstí, spokojenost a naplnění hodnot v životě (Salgado, 2014). Spiritualita jedinců je spojována s lepší kvalitou života, včetně zdravějšího životního stylu. Obě roviny jsou asociovány s vyhýbáním se rizikových situací a rizikovým chováním, jako je nevhodné sexuální chování a užívání návykových látek (Gomes et al., 2013). Náboženství mimo jiné dále přispívá k lepšímu psychickému a fyzickému zdraví, včetně zlepšení imunitního systému (Akerman et al., 2020). V oblasti fyzického a psychického zdraví bylo prokázáno snížení depresí, úzkosti, krevního tlaku a stresu (McCullough & Larson, 1999). Náboženské systémy, religiozita, spiritualita napomáhají vyrovnat se s konfrontací s nevy léčitelnou nemocí, se strachem ze smrti a loučení se zemřelými (Chapple et al., 2011). Compensatory Control Theory, zkráceně CCT, poukazuje na systémy víry a náboženství, které poskytují externí silný zdroj kontroly a řádu v jinak chaotickém a neuspořádaném světě (Hoogeveen et al., 2018). Dle této teorie, náboženství poskytuje zdroj opory, protože víra v boží kontrolu je nefalzifikovatelná, je neomylná a Bůh poskytuje řád a strukturu. Víra poskytuje oporu a nasycuje potřeby související s existenciálními obavami (Rutjens & Kay, 2017).

Jedním ze základních předpokladů této práce je, že projevy funerální religiozity se mohou projevit v konfrontaci se smrtí a ztrátou blízké osoby. Z pohledu Terror Management Theory měla pandemie covid mnoho znepokojivých aspektů. Tyto aspekty se projeví například ve vysokém počtu obětí, velmi nakažlivé a rychle se šířící povaze viru, včetně různých forem nepokojů, které vznikaly z důsledků opatření (Pyszczynski et al., 2020). Během tohoto období hrálo ústřední roli vědomí možné smrti. Smrtelnost a vysoká úmrtnost byla vyostřena nepřetržitými informacemi ze zpravodajství, včetně zpráv o hrozícím globálním ekonomickém kolapsu, které

napomohly k potenciálnímu teroru smrti (Pyszczynski et al., 2020), vysoké depresi a úzkosti (Barnes, 2021). Rychlé šíření nákazy a neustálé informování zpravodajstvím vyvolalo úzkosti, strach z nákazy, strach z úmrtí, deprese, nespavost a další (Sher, 2020). Striktní přijímání opatření, i když bylo užitečné, aby se vir nešířil, nevyhnutelně vedlo k psychickým a finančním dopadům, které mohou mít dlouhodobé následky (Le et al., 2020). Tyto stavy vedly k nárůstu zvýšení rizikových stavů a teroru v lidech během pandemie covid (Sher, 2020; Le et al., 2020). Víra, náboženství a odkazování se na kulturní světonázory napomáhají úzkost ze smrti a různé terory překonat, slouží tak ke zvládnání potenciálního teroru (Greenberg et al., 1986; Solomon et al., 1991; Vail et al., 2009; Pyszczynski et al., 2015).

Předpokladem bylo, že projevy funerální religiozity budou v tomto Období II větší. Parte budou obsahovat více náboženských symbolů, nápisů, či celkově obsahu, který má náboženský charakter, jelikož náboženství bylo účinným zdrojem a vyrovnávací strategií.

4. Zvolený metodologický rámec

Pro výzkum byla uplatněna kvalitativní analýza a přístup zkoumání projevů funerální religiozity, při kterém jsou data kvantifikována.

Metoda funerální religiozity je typem terénního výzkumu náboženství. Oproti statistickým datům a sociologickým metodám se jedná se o citlivější výzkumnou metodu pro měření míry religiozity (Bubík et al., 2023). Zelinsky (2007) tuto metodu nazval *Gravestone Index*, kdy cílem je zkoumat a studovat povahu a výskyt náboženských symbolů, ikonografie a textů na náhrobcích.

Jelikož se ve své práci zaměřuji na parte, místo náhrobků, je moje metodologie a výběr zkoumaného předmětu trochu specifitější. Předmětem a klíčovým zdrojem tohoto výzkumu jsou parte neboli smuteční oznámení. Konkrétně jejich obsahová stránka, z čeho a jak jsou utvářeny, jejich symbolika, ikonografie, verše a různé nápisy, tedy náboženský charakter.

Jako metodika pro výběr dat byla zvolena metoda účelového, tedy záměrného výběru. Jak píše Miovský (2006), jedná se o jednu z nejvíce rozšířených variant. Konkrétně se jedná o záměrný výběr přes instituci. Volí se tehdy, když je zapotřebí konkrétní cílové skupiny, kdy využíváme některou z typů služeb či činností dané instituce.

V případě mého výzkumného záměru se jedná o specifickou formu dat, která odráží spolupráci cílové skupiny zemřelých, pozůstalých a pohřební služby. Zaměstnanci pohřební služby zařizují všechny důležité náležitosti ohledně pohřbu, komunikují s pozůstalou rodinou a vyhotovují smuteční oznámení na základě přání pozůstalých. Pozůstalí se však při úpravě smutečního oznámení řídí nejen šablonami pohřební služby určenými pro jejich grafické zpracování, ale také vlastními postoji ke světonázorovým otázkám a současně přáním zemřelého. Parte jsou velmi cenným zdroje informací o religiozitě nejen zemřelých, ale hlavně pozůstalých. Cílovým materiálem a hlavním zdrojem dat jsou parte.

Miovský (2006, p. 189) uvádí, že práce s dokumenty jsou specifickou oblastí aplikace výzkumu a metodou získávání dat. Je to dáno tím, že materiály vznikají a existují nezávisle na výzkumné činnosti. Během výzkumu nebyly vytvořeny, existovaly již předtím. Hendl (2005) uvádí, že za takové dokumenty se považují ty, které vznikly v minulosti a byly vytvořeny někým jiným než výzkumníkem. Vzhledem k výzkumu této práce zaměřené na parte se jedná o shodu v rámci metody získávání dat. Smuteční oznámení byla a jsou vytvářena nezávisle na výzkumu.

Materiál a data, která jsem získala a zpracovávala jsou parte, smuteční oznámení, z pohřební služby v Otrokovicích, kde mám možnost pracovat. Pravidelně jsem tak mohla pozorovat, jak se pozůstalí chovají a rozhodují během sjednávání všech funerálních záležitostí, včetně vyhotovování parte. Výběr a získávání materiálu probíhal následovně. Na základě volby tématu práce a jeho trojího časového období, bylo nakládáno s poměrně velkým množstvím materiálu ke zpracování. Dohromady bylo 1038 kusů parte za všechny tři časové období. Konečné číslo parte za všechny

období je vyšší. Bylo selektováno a následně pracováno pouze s těmi, které byly veřejně vyvěšeny a ke kterým měla veřejnost volný přístup.

Dle tématiky jsem materiál rozdělila do tří období, tedy období před pandemií covid, během pandemie covid a po pandemii covid. Celkový počet parte pro analýzu čítal 300 kusů. Jednotlivé období bylo pokryto 100 kusy parte. Bylo tak zvoleno, aby bylo možné jednotlivé období mezi sebou komparovat. První období bylo nadefinováno jako období před pandemií covid. Časově se toto období týká rozmezí 1.3.2019 – 28.2.2020. Toto období činí 12 po sobě jdoucích kalendářních měsíců. Druhé období bylo nadefinováno jako období během pandemie covid. Datumově bylo toto období ohraničeno od 1.3.2020 – 30.11.2022. Pandemie covid byla v České republice do 5.5.2023. Zvolila jsem konečné datum druhého období 30.11.2022 na základě toho, že počet nově nakažených nepřesáhl 3 000 lidí od tohoto data do konce třetího období.²¹ Bylo takto rozhodnuto i na základě toho, že od 1.12.2022 – 1.12.2023 bylo třetí období, tedy období po pandemii covid a jednalo se opět o 12 po sobě jdoucích kalendářních měsíců.

V analýze a v tabulkách jsou tato období značena Období I pro období před pandemií covid, Období II během pandemie covid a Období III po pandemii covid.

Metodě výzkumu a práci s již existujícími dokumenty, kterými parte jsou, odpovídá i metoda zpracování dat. Jedná se o analýzu dokumentů, které vznikly před, nebo i během výzkumného projektu. Ve výzkumu se k nim dostává výzkumník již v jejich fixované podobě, kterou nelze měnit. Dokumenty se myslí všechny, které mají různou podobu textového materiálu, nebo jsou lidským výtvozem (Miovský, 2006), kdy parte jsou fixované dokumenty, které vznikly lidskou činností.

Předmětná data a materiály jsou fyzickými odkazy lidské činnosti. Díky nim se dají identifikovat sociální trendy, různé zvyky a typy chování, informace o zkoumané kultuře nebo skupině lidí (Hendl, 2005). V případě tohoto výzkumu by analýza parte mohla přinést cenné poznatky o projevech funerální religiozity nejen zemřelých, ale i

²¹ Viz stránky <https://onemocneni-aktualne.mzcr.cz/covid-19> (Ministerstvo zdravotnictví České republiky, n.d.).

pozůstalých, také informace o jejich postojích k posledním věcem a představám o smrti i životě. Poznatky by také mohly obohatit využití TMT. Neméně důležité v samotné analýze bylo rozlišení náboženského a sekulárního parte.

Zpracování materiálu, za všechny tři období, proběhlo následovně. Roztřídila jsem všechna parte do měsíců za dané tři období. Vzniklo tedy 12 seskupení, které odpovídaly jednotlivým měsícům v roce. Dohromady tedy 36 seskupení. V každém seskupení byl různý počet parte. Tento počet byl na základě počtu parte, které byly v daném měsíci veřejně vyvěšené. Všechny tři období byly také po různém počtu parte, neboť za každé období byl jiný počet vykonaných posledních rozloučení, tedy i veřejně vyvěšených smutečních oznámení. Nejvyššího počtu v seskupení dosáhlo období v průběhu pandemie covid. Bylo to způsobeno nejen delším časovým úsekem tohoto období, oproti ostatním, ale také tím, že v tomto období byla vyšší úmrtnost.²²

Každé parte v daném měsíci ve všech období jsem zvlášť očíslovala od 1 od maximálního počtu. Následně jsem pracovala s generátorem náhodných čísel.

Byl zvolen online generátor náhodných čísel (Jančík, n.d.).²³ Tato forma byla zvolena z důvodu zajištění objektivit a zachování náhodného výběru dat. Tento způsob výběru dat je vhodnější než výběr na základě mého úsudku. Předěšlo se tak zkreslení, ke kterému by mohlo dojít při výběru dat. Pomocí generátoru, který náhodně zvolil číslo od 1 do maximálního počtu parte v daném měsíci, bylo zvoleno 8 parte za měsíce leden až srpen a 9 parte za měsíce září až prosinec, aby byl zachován počet 100 kusů parte za dané období. Následně jsem jim přiřadila čísla od 1 do 100, abych s nimi mohla dále pracovat v programu Microsoft excel. Tímto způsobem jsem zpracovala všechna parte a získala jsem tak dohromady 300 kusů, které jsem následně analyzovala.

²² Viz stránky Ministerstva zdravotnictví <https://onemocneni-aktualne.mzcr.cz/covid-19> (Ministerstvo zdravotnictví České republiky, n.d.).

²³ Odkaz na webové stránky generátoru náhodných čísel, který navrhl programátor Jančík David: <https://www.itnetwork.cz/javascript-online-generator-nahodnych-random-cisel-se-zvolitelnym-rozsahem> (Jančík, n.d.).

Metodika analýzy dat, která se zaměřuje na analýzu písemných dokumentů je obsahová analýza. Jedná se o více výzkumných technik sloužící pro objektivní a systematický kvantitativní popis obsahu (Ferjenčík, 2000). Obsahová analýza má velmi širokou škálu metod a postupů k analýze jakéhokoliv textového dokumentu. Vždy je však cílem objasnit jeho význam, určit jeho strukturu a zásadní je vybrat relevantní text pro zvolený výzkum. Obsahová analýza spadá pod kvalitativní metodu, která se může odehrávat v terénu, například v archivu. V jejím rámci jsou využívány metody kvantitativní neboli početné. Jedním z postupů je kategorizace identifikovaných jednotek, tyto kategorie musí být vyčerpávající a každá jednotka někam zařaditelná (Miovský, 2006). Kvantifikovaných prvků a vhodného znázornění dat zvolili i Bubík et al. (2023), kdy představili zvolenou metodologii funerální religiozity na konkrétních hřbitovech. Uplatnili přístup ve zkoumání projevů funerální religiozity etnografa Wilbura Zelinsky (2007), který též využíval tabulky pro kategorizaci a příklady početností.

Na základě cíle práce bylo zásadní stanovení si výzkumných otázek. Bylo zapotřebí zohlednit zkoumanou problematiku komplexně. Výzkumné otázky byly zvoleny 4:

VO₁: *V jakých oblastech se funerální religiozita projevuje na parte?*

VO₂: *Jaká je míra funerální religiozity v dané lokalitě?*

VO₃: *Do jaké míry koresponduje funerální religiozita s religiozitou dané lokality?*

VO₄: *Jak se proměňovala funerální religiozita v souvislosti s pandemií covid na analyzovaných parte?*

Právě tyto zvolené otázky mi napomohly lépe objasnit zda je parte vhodným zdrojem pro výzkum religiozity a objasnit míru funerální religiozity v dané lokalitě.

4.1 Metodologický postup

Metodologie probíhala následovně. V první řadě byla provedena autoreflexe možného tématu výzkumu. Tato reflexe je nutná nejen pro mě, jakožto výzkumníka, ale také pro pochopení výzkumu. Smuteční oznámení mohou být velmi podstatným

zdrojem, kterému nebyla věnována pozornost, jako je tomu v případě náhrobků a hrobů. Jakožto člověk zevnitř pohřební služby jsem měla poměrně vhodný přístup k materiálu a zároveň jsem mohla vidět, jak se pozůstalí lidé rozhodují a chovají při vytváření a sepisování parte. Zároveň, jakožto student religionistiky a kulturní antropologie, jsem mohla vidět obsahy parte jako významnou a bohatou pokladnici poznatků. Tyto poznatky je vhodné využít při výzkumu religiozity, respektive funerální religiozity, která je vhodnou a citlivější metodou pro měření religiozity, vedle těch sociologických a sociometrických. Vzhledem k postavení výzkumníka, jako pracovníka pohřební služby, tak studenta, jsem se snažila zachovat objektivní náhled na výzkumnou situaci.

Na úvod bylo zásadní zmapovat výzkumnou lokalitu Otrokovic a pohřební služby, zdali se jedná o vhodnou oblast pro výzkum parte a projevů funerální religiozity. Poté proběhl rozsáhlý sběr materiálu a jeho třídění do třech časových období, jak je uvedeno výše. Následovalo seznámení se s druhem dokumentu v literatuře, jakožto veřejným oznámením o úmrtí. Zaměřila jsem se na tato oznámení i v USA a Anglii, také na Slovensku, Polsku a v Rakousku.

Na základě práce v pohřební službě se v možnostech obsahu parte orientuji. Bylo identifikováno 14 jednotlivých kategorií, ze kterých se parte skládá. Tyto jednotlivé kategorie byly sepsány do excelovské tabulky programu Microsoft, se kterým jsem pracovala po celou dobu analýzy. Každá jednotlivá kategorie byla specifická svým obsahem a věnovala jsem se jí zvlášť, viz část práce *Parte*.

Jednou ze základních oblastí zájmů v projevech funerální religiozity je symbolika a ikonografie. Podstatné tedy bylo věnovat pozornost tomuto tématu, hlavně z hlediska náboženské symboliky. Následně byla provedena analýza symboliky na partech, se zaměřením na funerální symboliku a náboženskou, respektive křesťanskou. Každému symbolu jsem se věnovala zvlášť. Nejdříve jsem se však zaměřila na význam symbolů, které jsou umísťovány v levé horní části parte, viz kapitola *Symbolika užívaná na parte*. Vzápětí jsem se věnovala významu symbolů, které jsou použity na podklad parte, tedy do jeho pozadí, viz *Symbolika užívaná na podklad*

parte. Za velmi důležité bylo rozhodnout, zdali se jedná o náboženský nebo nenáboženský symbol. Toto určení se odráželo v samotné analýze. Na základě těchto jednotlivých postupů vznikly dvě excelovské tabulky s jednotlivými kódy, pod které byly přiřazeny symboly.

Nápodobně tomu bylo i v kategorii veršů. Byla vytvořena tabulka v programu excel, kde byly následně vypsány všechny verše, se kterými bylo pracováno. Byla jim přiřazena čísla neboli kódy. Tyto tabulky byly dále používány v analýze dat.

Po těchto jednotlivých krocích následovala analýza každého období zvlášť. Každé *parte* získalo přiřazený kód od 1 do 100 v každém období. Nejprve jsem se věnovala období před pandemií covid. Do programu Microsoft Excel a jeho tabulek bylo postupně vepsáno všech 14 kategorií *parte* plus 3 další. Jednalo se tedy o měsíc úmrtí, symbol, verš, fotografii, oznamující větu, jméno, typologie úmrtí, věk, způsob rozloučení, nakládání se zesnulým, adresu, pozůstalou rodinu, poděkování, zajištění dopravy, pohřební službu, podklad a pohlaví, viz příloha. Stejné postupy byly aplikovány i na období během pandemie covid a po pandemii covid.

Každá kategorie byla vepsán číslicí, to znamená, že měsíc úmrtí a věk byl označen číslicí, symbol, verš a podklad nesl číslo dle vytvořené tabulky s kódy. Fotografie, jméno, adresa, pozůstalá rodina, poděkování, autobus a pohřební služba nesly kódy 0 a 1, kdy 0 značí ne a 1 značí ano. Oznamující věta nesla kódy 0 a 1, kdy 0 značí nenáboženské oznámení o úmrtí dané osoby a 1 značí náboženské oznámení o úmrtí dané osoby. Způsob rozloučení nesl kódy 0, 1 a 2, kdy 0 značí rozloučení ve smuteční síni, 1 značí rozloučení v kostele či kapli, či jiném místě setkávání církve a 2 značí bez rozloučení. Způsob nakládání nesl kódy 0, 1 a 2, kdy 0 značí kremaci, 1 značí uložení do hrobu a 2 značí, že tato informace nebyla uvedena.

Jak bylo zmíněno výše, v rámci analýzy bylo zásadní definovat, zdali se jedná o náboženské nebo nenáboženské *parte*. Náboženské *parte* je to, které splňuje následující podmínky: 1) poslední rozloučení se konalo v kostele či kapli, jak při bohoslužbě nebo bez ní, či jiném místě setkávání církve, například sál Království

Svědků Jehovových, Husův sbor apod.; 2) obsahuje náboženské symboly či nápisy dle určitého počtu náboženského charakteru.

Podmínka číslo 2 je tedy rozvinutá. Za klíčové jsem stanovila absolutní počet náboženského vyjádření obsahu na parte. Zaměřila jsem se tedy na obsah parte a jeho kategorie, kde se náboženské vyjádření projevuje. Za důležité kategorie ve výzkumu jsou považovány symbol, verš, oznamující věta, způsob rozloučení, způsob nakládání s ostatky a podklad. Tyto kategorie se pro mě staly zásadní, protože zde se jasně projevuje náboženský obsah. V kategorii **symbol** může být použita náboženská symbolika, jako například různé podoby křížů. V kategorii **verš** mohou být obsaženy verše mající náboženský obsah a pojmy, například Bůh, duše, věčný klid. Mohou celkově nabývat náboženského významu, například *Bliž k Tobě, Bože můj, jen k Tobě bliž.*²⁴ Dále také mohou obsahovat biblické citáty a žalmy. Všechny tyto varianty byly pojaty jako náboženské verše v této kategorii. Kategorie **oznamující věta** může odkazovat na náboženskou formu oznámení o úmrtí osoby, například *Pán života a smrti pokynul a z jeho vůle nás opustil.*²⁵ Kategorie **způsob rozloučení** je velmi zásadní kategorie, neboť se od ní odráží podmínka číslo jedna. Pokud se poslední rozloučení konalo v kostele či kapli, jak při bohoslužbě nebo bez ní, či jiném místě setkávání církve, například sál Království Svědků Jehovových, Husův sbor a podobně, jedná se o náboženský charakter. V kategorii **způsob nakládání s ostatky** se může projevit náboženský charakter v tradičním způsobu uložení ostatků zemřelé osoby do země. Pro kategorii **podklad** platí podobné vyjádření jako u kategorie symbol. I zde se může projevit náboženská ikonografie a symbolika.

Na základě těchto kategorií a určení náboženského charakteru byla zvolena sedmibodová škála od 0 do 6 bodů. Náboženskému obsahu v jednotlivé kategorii byl přiřazen 1 bod, nenáboženskému obsahu v jednotlivé kategorii bylo přiřazeno 0 bodů. Tedy 1 bod byl přiřazen za každý náboženský symbol, náboženský verš, náboženskou oznamující větu, náboženský způsob rozloučení, uložení do hrobu a náboženský

²⁴ Verš s náboženským charakterem vycházející z analýzy parte tohoto výzkumu.

²⁵ Oznamující věta vycházející z analýzy parte tohoto výzkumu.

podklad. Dohromady mohlo jedno parte získat 0 až 6 bodů na bodové škále. Za nenáboženské, tedy sekulární parte, se považuje to, které dohromady získalo 0 nebo 1 bod. Za náboženské parte se považuje to, které dohromady získalo 2 až 6 bodů na bodové škále.

Respektive ty parte, které nesly jeden náboženský obsah, získaly 1 bod na bodové škále a nejsou považovány za náboženské. Toto rozhodnutí bylo učiněno na základě více důvodů. Aby nebyly výsledky zkresleny pozitivním směrem, je potřeba dodržení objektivity. Sčítáním bodů se navyšuje pravděpodobnost celkové objektivity, ale také pravděpodobnost toho, že pozůstalá rodina zvolila náboženské charaktery v jednotlivých kategoriích na základě toho, že jsou nábožensky založení. Tedy, navyšuje se pravděpodobnost záměrné volby náboženských obsahů a tím se navyšují projevy funerální religiozity. Skutečnost podílu 1 a 6 bodů, je výsledek 0,16 periodicky. Z 16 % pravděpodobností se nemůže hodnotit dostatečně vysoká míra objektivity a také to, že náboženský obsah byl zvolen záměrně, aby mohlo být takové parte zvoleno za náboženské. Avšak skutečnost podílu 2 a 6 bodů, je výsledek 0,33 periodicky. Z 33 % pravděpodobností se již může hodnotit, že se jednalo o volbu náboženského obsahu záměrně, protože se jedná o jednu třetinu maximální hodnoty bodů. Dalšími důvody považování 1 bodů za nedostatečný počet na bodové škále a nepovažování tak za parte náboženské je i to, že některé parte mohly zvolit náboženský symbol na základě toho, že počet náboženských symbolů ve vzorníku převažuje. Mnohoznačnost symboliky, jak je zmíněno výše, u symbolů i podkladů, je dalším důvodem. Pozůstalí mohli zvolit například některý podklad na základě sekulárního významu, oproti tomu je tento podklad v tomto výzkumu nadefinován jako náboženský. 1 bod mohl být získán i za uložení pozůstatků zemřelé osoby do země. Tato skutečnost nemusela být učiněna na základě tradičního pohřbívání v křesťanství, ale z důvodů již vlastnění hrobového místa rodinou, a tedy volby této možnosti, místo zajišťování nového urnového háje, či jiného nakládání s popelem. Projevů náboženských obsahů v jednotlivých kategoriích bylo 6, kdy mohlo být získáno maximálního počtu 6 bodů na sedmibodové škále. 1 bod nemusí odrážet religiozitu a víru zemřelých či pozůstalé rodiny. Pro mě, jakožto

výzkumníka, nebyl 1 bod dostatečný projev náboženského charakteru a projevů funerální religiozity. Pokud se poslední rozloučení nekonalo v kostele, kapli, či jiných místech setkávání církve, avšak parte celkově získalo 2 a více bodů, jedná se o náboženské, protože splnilo mnou nadefinovanou podmínku číslo 2. Na základě těchto kroků a postupů, jsem se snažila zachovat objektivitu výzkumu.

Následně byla provedena kvantitativní analýza, která spočívala ve vytváření tabulek s kvantifikovanými daty. Tabulky byly vytvořeny na zásadních šesti kategoriích, které jsem analyzovala dle náboženského obsahu a dle bodů, které zmiňuji výše. Poté byl analyzován celkový charakter parte, tedy kolik parte je náboženských a kolik nenáboženských, následovala komparace a dospění k závěrům.

4.2 Výzkumná lokalita Otrokovice

Otrokovice jsou správní obvod obce s rozšířenou působností s největší hustotou obyvatelstva spadající pod Zlínský kraj. Zároveň jsou nejmenším správním obvodem v tomto kraji. Do tohoto správního obvodu spadají Bělov, Halenkovice, Komárov, Napajedla, Oldřichovice, Otrokovice, Pohořelice, Spytihněv, Tlumačov a Žlutava. Je obklopen městy Uherské Hradiště, Kroměříž, Zlín a Holešov. Město je situováno na rozhraní Dolnomoravského a Hornomoravského úvalu poblíž řeky Moravy. Po jeho stranách jsou Hostýnské vrchy a pohoří Chříby (ČSÚ, n.d.). Leží na rozhraní tří regionů, Slovácka, Valašska a Hané (Regiony České republiky, n.d.). Otrokovice zaznamenaly největší rozmach během 30. let minulého století, a to díky takzvané Bařovským závodům. Mezi významné čtvrtě spojené s touto historickou událostí patří Bahňák, který je společně se Společenským domem uznán za městskou památkovou zónu. Mezi další nejvýznamnější stavby patří římskokatolický kostel sv. Vojtěcha zbudovaný koncem 20. století (ČSÚ, n.d.). Dalšími kostely v Otrokovicích jsou kostel sv. Michaela a kaple sv. Anny v Kvítkovicích. Kostel sv. Michaela byl vybudován místo kaple z roku 1769, která zde byla postavena a zasvěcena „Ke cti a chvále zjevení svatého archanděla Michaela“ (Farnost Otrokovice, 2020). Kaple sv. Anny byla postavena v letech 1898–1899 na základech zchátralé zvoničky. Během let prošly obě

stavby rekonstrukcí a spadají pod farnost Otrokovice (Farnost Otrokovice, 2020). K dalším historickým budovám se řadí barokní zámek s parkem v Napajedlích. Dále sem spadá barokní kostel sv. Bartoloměje a novorenesanční radnice v Napajedlích (ČSÚ, n.d.). Barokní kostel sv. Bartoloměje v gotickém stylu byl vystavěn v letech 1710–1712 tehdejší hrabě Adamem Jáchymem z Rottalu. Vysvěcen byl až v 1741 olomouckým biskupem Jakubem Arnoštem (Farnost sv. Bartoloměje Napajedla, n.d.). Rekreační možností je Bařův kanál, který má 50 km, po jehož délce vede cyklostezka (ČSÚ, n.d.). Zásadním pracovním odvětvím je automobilový průmysl, kterým je Continental Barum s. r. o. specializující se na výrobu pneumatik. Tato společnost zaměstnává přes 5 000 zaměstnanců. V roce 2023 získala ocenění Zaměstnavatel roku a umístila se na třetím místě mezi největšími zaměstnavateli v České republice (Continental, 2023).

Obrázek č. 26: ČSÚ obyvatelstvo v lokalitě SO ORP Otrokovice²⁶

Veřejná databáze

Obyvatelstvo podle náboženské víry a obcí vybraného SO ORP¹

podle obvyklého pobytu

Období: SLDB 2021

Území	Obyvatelstvo celkem	v tom podle náboženské víry						
		věřící, hlásící se k církvi, náboženské společnosti nebo směru	z toho			věřící, nehlásící se k církvi, náboženské společnosti nebo směru	bez náboženské víry	neuvedeno
			Církev římskokatolická	Církev československá husitská	Českobratrská církev evangelická			
SO ORP Otrokovice ¹	32 962	5 314	3 424	60	60	3 715	14 186	9 747
Bělov	317	44	26	9	-	34	145	94
Halenkovice	1 908	340	215	10	2	229	738	601
Komárov	293	81	62	-	-	26	107	79
Napajedla	6 928	1 052	722	5	11	832	2 949	2 095
Oldřichovice	382	90	68	-	2	45	126	121
Otrokovice	17 131	2 441	1 492	24	27	1 895	7 803	4 992
Pohořelice	859	217	148	1	4	96	298	248
Spytihněv	1 643	440	333	-	8	196	597	410
Tlumačov	2 350	428	252	7	5	239	923	760
Žlutava	1 151	181	106	4	1	123	500	347

Kód: SLD210092-OB-OR/5

¹ SO ORP - správní obvod obce s rozšířenou působností

Ze sčítání lidu 2021 je uvedeno, že v Otrokovicích bylo 32 962 obyvatel. Z tohoto počtu je věřících, hlásících se k církvi, náboženské společnosti nebo směru 5 314 lidí. Z tohoto počtu se 3 424 hlásí k Církvi římskokatolické. Dále z celkového počtu

²⁶ Viz ČSÚ <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&pvo=SLD210092-OB-OR&z=T&f=TABULKA&skupId=4294&katalog=33525&pvo=SLD210092-OB-OR&pvokc=65&pvoch=7205#w=.> (ČSÚ, 2022).

obyvatel je věřících, avšak nehlásící se k církvi, náboženské společnosti nebo směru 3 715 lidí. Souhrnný počet věřících tedy činí 9 029 obyvatel. Z celkového počtu obyvatel se k víře nehlásí 14 186 lidí. 9 747 obyvatel se k otázce víry vůbec nevyjádřilo (ČSÚ, 2022). Dle procentuálního zastoupení to činí **27,4 %** věřících z celkového počtu obyvatel správního celku Otrokovice. Procentuální zastoupení obyvatel nehlásících se k víře je **43 %** obyvatel ze správního celku Otrokovic. Procentuální zastoupení obyvatel, kteří se k této otázce nevyjádřili je **29,6 %** ze správního celku Otrokovic.

5. Popis a analýza obsahu parte

Zaměřila jsem se na obsah parte, kde se náboženské vyjádření projevuje. Náboženský obsah se projevuje v šesti kategoriích. Jsou jimi symbol, verš, oznamující věta, způsob rozloučení, způsob nakládání a podklad. Tyto kategorie se pro mě staly zásadní.

Tabulka č. 1: Zastoupení symbolů za jednotlivé období

Kód	Název	Období			Celkem
		I	II	III	
1	Svícen	5	3	3	11
2	Kalich kniha	1	1	2	4
3	Křížek	1	5	1	7
4	Křížek tenký	2	1	3	6
5	Křížek okrasa	5	3	4	12
6	Křížek tenký okrasa	11	9	15	35
7	Růžička	24	34	26	84
8	Kalich kříž	0	1	1	2
9	Pietní kříž	2	6	2	10
10	Pietní hlava	1	1	0	2
11	Pietní závoj	0	0	0	0
12	Ratolest	2	0	1	3
13	Ratolest tenké	10	8	5	23
14	Ratolest jedno	1	2	2	5
15	Křížek s růžičkou	11	13	11	35
16	Pietní růže	3	3	3	9

17	Růžička malá	7	4	9	20
18	Bez symbolu	12	5	12	29
19	Jiné (vlastní)	2	1	0	3

Veškeré symboly vyskytující se ve vzorníku a které jsou zastoupeny na parte, jsou znázorněny v tabulce číslo 1. Kód 19 značí variantu, kdy se pozůstalá rodina rozhodla pro volbu personalizovaného symbolu. Tuto variantu však zvolilo velmi málo lidí. Jednalo se o sekulární symboly, například trs hroznu pro vinaře. Užívaná symbolika je velmi podstatný prvek funerální religiozity.

Z této tabulky můžeme vyčíst, že nejzastoupenějším symbolem v každém období je symbol s kódem 7, tedy Růžička. Jedná se o nenáboženský symbol. Celkově se za všechny období vyskytl 84krát. Z čehož vyplývá, že za všechna období převažuje použití nenáboženských symbolů. Symbol s kódem 2, znázorňující Kalich kniha, který je pro Českobratrskou církev evangelickou, je v prvním a druhém období zastoupen 1krát a v posledním 2krát. Nápodobně je tomu u symbolu s kódem 8, znázorňující Kalich kříž, který je pro Církev československou husitskou. V prvním období nebyl použit vůbec, v druhém a třetím 1krát. Velmi malý počet těchto symbolů by se dal, vzhledem k počtu hlásících se k těmto církvím v této oblasti, považovat za pochopitelný.²⁷ Zajímavé také je to, že symbol s kódem 11, Pietní závoj, nebyl použit ani jednou v žádném ze sledovaných období. Dá se předpokládat, že tento symbol nebyl použit z toho důvodu, že pro sekulární jedince není vhodným symbolem na parte, i přesto, že má odrážet zarmoucení osoby a vyjádření smutku, jak popisuje Studený (1992), viz výše. Na druhou stranu, pro nábožensky založené jedince, je tato symbolika používaná hlavně ve velikonočním období (St. Stephen, 2016).

Tabulka č. 2: Přehlednost nejzastoupenějších symbolů za Období I

Období I		
Kód	Název	Počet

²⁷ Viz ČSÚ <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&pvo=SLD210092-OB-OR&z=T&f=TABULKA&skupId=4294&katalog=33525&pvo=SLD210092-OB-OR&pvokc=65&pvoch=7205#w=> (ČSÚ, 2022).

7	Růžička	24
18	Bez symbolu	12
6	Křížek tenký okrasa	11
15	Křížek s růžičkou	11
13	Ratolest tenké	10

Tabulka č. 3: Přehlednost nejzastoupenějších symbolů za Období II

Období II		
Kód	Název	Počet
7	Růžička	34
15	Křížek s růžičkou	13
6	Křížek tenký okrasa	9
13	Ratolest tenké	8

Tabulka č. 4: Přehlednost nejzastoupenějších symbolů za Období III

Období III		
Kód	Název	Počet
7	Růžička	26
6	Křížek tenký okrasa	15
18	Bez symbolu	12
15	Křížek s růžičkou	11

Pro lepší přehlednost vkládám tabulky (č. 2, č. 3, č. 4) nejzastoupenějších symbolů za jednotlivá období. Jak bylo zmíněno výše, Růžička byl početně nejzastoupenějším v každém období. Dalším nenáboženským symbolem byl kód 13. Ratolest byla 10krát použita za první sledované období a 8krát za druhé sledované období. V Období III nebyla až tak významně početně zastoupena. Nejčastěji používaným náboženským symbolem je Křížek tenký okrasa s kódem 6, zastoupen 11, 9 a 15krát v období jdoucích po sobě. Ve stejném celkovém počtu je zastoupen Křížek s růžičkou s kódem 15, je 11, 13 a 11krát v období jdoucích po sobě. Velmi zajímavým poznatkem je skutečnost, že Bez symbolu s kódem 18 se v Období I početně vyskytuje 12krát a je tak na druhém místě v nejzastoupenější početnosti tohoto období. 12 parte neobsahovalo symbol i ve třetím období. Avšak zde je až na třetím místě v nejzastoupenější početnosti. V Období II se tato početnost rapidně zmenšila.

Pouhých 5 parte nemělo použito symbol. To může značit jisté vyjádření pozůstalých v důsledku situace během tohoto období. Skutečnost nevyužití symbolu může také korespondovat s faktem, že z celkového počtu lidí 32 962 v Otrokovicích, se dle sčítání lidu v roce 2021, nehlásí k víře 14 186 lidí a 9 747 tuto skutečnost neuvědomilo.²⁸

Tabulka č. 5: Celkový počet veršů dle charakteru ve sledovaných obdobích

Verše	Období			Celkem
	I	II	III	
Sekulární	74	79	73	226
Náboženské	26	21	27	74

Za další velmi důležitý projev funerální religiozity lze považovat náboženský verš, viz tabulka číslo 5. Abych mohla považovat verš za náboženský, musí obsahovat tradiční náboženské pojmy, jako například Bůh, anděl, Pán, nebo náboženskou terminologii, například víra, duše, požehnání, odpočinek v pokoji, věčný klid a další. Podle těchto kritérií a analýzy byl použit 226krát některý ze sekulárních veršů. Zastoupení náboženských veršů bylo zhruba 3krát menší. Tato skutečnost odráží, že i ve výběru veršů se odráží sekulární charakter, který převažuje nad náboženským. Může to korespondovat s počtem lidí nehlásících se k víře, či neuvádějících, vůči jedincům deklarující svou víru v Otrokovicích, dle sčítání lidu 2021.²⁹ Dle tabulky lze vidět, že nejmenší počet náboženských veršů byl zastoupen v Období II, přičemž právě ve druhém období nalezneme největší rozdíl použití veršů oproti Období I a Období III. Tato skutečnost může korespondovat se situací během druhého období.

Tabulka č. 6: Přehlednost nejzastoupenějších náboženských veršů za Období I

Období I
Náboženský verš

²⁸ Viz sčítání lidu 2021 <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&pvo=SLD210092-OB-OR&z=T&f=TABULKA&skupId=4294&katalog=33525&pvo=SLD210092-OB-OR&pvoc=65&pvoch=7205#w=> (ČSÚ, 2022).

²⁹ Tamtéž.

Kód	Verš	Počet
164	<i>Blíž k Tobě, Bože můj, jen k Tobě blíž.</i>	4
97	<i>Za Tvoji velkou lásku k nám, věčný klid a mír bud' tobě dán.</i>	3
72	<i>Přišel čas loučení, má bolest ztichla již, já žitím znavena, již vcházím v Boží říš. Přes života hloží vedl mne víry jas, tam v zahradě Boží my sejdeme se zas.</i>	3

Tabulka č. 7: Přehlednost nejzastoupenějších sekulární veršů za Období I

Období I		
Sekulární verš		
Kód	Verš	Počet
153	<i>Loučím se s Vámi přátelé milí, ruky stisk dnes už Vám nemohu dát, srdce mi dotlouklo, odešly síly, loučím se se všemi, kdo měl mě rád.</i>	9
83	<i>Tys odešla a není slov, jak poděkovat za Tvou lásku, za Tvou péči, za Tvou starost a nikdo už Tě nikdy nezastoupí.</i>	6
74	<i>V životě se loučíme mnohokrát, s maminkou jenom jednou. Kdybychom si oči vyplakali, její se už neohlédnou.</i>	5
79	<i>Nezemřela jsem, neboť vím, že budu žít stále v srdcích těch, kteří mne nepřestanou milovat.</i>	5

Tabulka č. 8: Přehlednost nejzastoupenějších náboženských veršů za Období II

Období II		
Náboženský verš		
Kód	Verš	Počet
164	<i>Blíž k Tobě, Bože můj, jen k Tobě blíž.</i>	4
159	<i>Cokoliv jsme na Tobě milovali a čemukoliv jsme se obdivovali,</i>	2

	<i>trvá a potrvá v srdcích všech a ve věčnosti časů.</i>	
151	<i>Dotlouklo navždy to dobré srdce, klesly studené, ty upracované ruce. Anděl smrti políbil tu milou, ustaranou tvář.</i>	2

Tabulka č. 9: Přehlednost nejzastoupenějších sekulárních veršů za Období II

Období II		
Sekulární verš		
Kód	Verš	Počet
153	<i>Loučím se s Vámi přátelé milí, ruky stisk dnes už Vám nemohu dát, srdce mi dotlouklo, odešly síly, loučím se se všemi, kdo měl mě rád.</i>	9
1	<i>Odešels tak náhle, že ústa tvoje milá nám sbohem dáti nestačila.</i>	5
71	<i>Bolestně klesly ruce znavené, životem těžkým tvrdě zkoušené. Umlkla ústa maminky drahé, dotlouklo mateřské srdce její zlaté.</i>	5
85	<i>Klesla ruka, která tak ráda pracovala, zmlkla ústa, která slovy hladívala, a oči, které se jasně dívaly, navždy se již zavřely.</i>	5

Tabulka č. 10: Přehlednost nejzastoupenějších náboženských veršů za Období III

Období III		
Náboženský verš		
Kód	Verš	Počet
164	<i>Blíž k Tobě, Bože můj, jen k Tobě blíž.</i>	3
81	<i>Kdo splatí maminko náš velký dluh, kež klidný spánek Vám dopřejme Bůh. pro nás jste trpěla, pro nás jste žila, za vše Vám děkujeme, maminko naše milá.</i>	3

97	<i>Za Tvoji velkou lásku k nám, věčný klid a mír bud' tobě dán.</i>	2
----	---	---

Tabulka č. 11: Přehlednost nejzastoupenějších sekulárních veršů za Období III

Období III		
Sekulární verš		
Kód	Verš	Počet
153	<i>Loučím se s Vámi přátelé milí, ruky stisk dnes už Vám nemohu dát, srdce mi dotlouklo, odešly síly, loučím se se všemi, kdo měl mě rád.</i>	6
83	<i>Tys odešla a není slov, jak poděkovat za Tvou lásku, za Tvou péči, za Tvou starost a nikdo už Tě nikdy nezastoupí.</i>	6
74	<i>V životě se loučíme mnohokrát, s maminkou jenom jednou. Kdybychom si oči vyplakali, její se už neohlédnou.</i>	5
96	<i>Neplačte, ztište v srdci žal, já dobré dílo v žití vykoval a po práci chci tiše spát – i bez slz možno vzpomínat. Nebylo mi dopřáno dále s Vámi být – nebylo léku, jímž bych mohl dále žít.</i>	5

Pro přehlednost použití různých veršů uvádím jednotlivé tabulky (č. 6, č. 7, č. 8, č. 9, č. 10, č. 11) s příklady a počtem četností za jednotlivá období. Předem avizuji, že zde neuvádím všechny verše z důvodů jejich velkého množství.

Z náboženských veršů byl ve všech třech období nepoužívanější verš s kódem 164. Jedná se o poměrně krátký verš přímo odkazující na Boha. Dalším náboženským veršem v Období I a III je verš pod kódem 97, který je také poměrně krátký a odkazuje na věčný klid a mír. V Období II nebyl tento verš použit ani jednou. V Období III byl použit náboženský verš s kódem 81. Oproti ostatním náboženským veršům je poměrně delší a odkazuje na klidný spánek od Boha a je určen maminkám. V Období I byl použit náboženský verš s kódem 72. Jedná se o verš, který je psán z pozice

zemřelého a odkazuje na Boží říši a Boží zahradu. Velmi zajímavé je, že tento verš nebyl použit ani jednou za Období II a III. Ve druhém období jsou použity verše s kódy 159 a 151 odkazující na věčnost časů a anděla smrti.

Mezi nepoužívanější nenáboženské verše patří verš s kódem 153. Jedná se o poměrně dlouhý verš psaný z pozice zemřelého. Jeho početné zastoupení je ve všech období poměrně stejné. Poměrně častými sekulárními verši jsou s kódem 83 a 74 v Období I a III. Verš 83 je napsán pro ženu, avšak bývá volen i pro muže, pouze se změnilo slovo odešla na odešel. Verš 74 je opět určen pro maminky. V Období II jsou početně vyrovnané verše s kódy 1, 71 a 85. Verše 71 a 85 odkazují na pracovitost, přičemž verš s kódem 85 se dá použít pro muže i ženy.

Tabulka č. 12: Použití vlastních veršů ve všech období

Kód 199 (vlastní)	Období		
	I	II	III
Náboženské	8	4	8
Sekulární	9	8	12
Celkem	17	12	20

Kód 199 značí variantu, kdy se pozůstalá rodina rozhodla pro volbu personalizovaného verše. Tuto variantu zvolilo 49 lidí dohromady za všechny tři období, jak vyplývá z tabulky číslo 12. Nejpočetněji pak v Období III. V případě sekulárních veršů se jednalo o citáty z knih, verše o životě a lásce. Například *Radujte se z každého prožitku, každý den. Od toho je život. Nebo Láska zůstává, ta konce nezná.*

V případě náboženských se často jednalo o biblické citáty a žalmy. Například žalm 25: *K tobě, Hospodine, pozvedám svou duši, v tebe doufám, Bože můj.* Dále například Jan 11, 25: *Já jsem vzkříšení a život. Kdo věří ve mne, i kdyby umřel, bude žít.*

Užívání personalizovaných veršů, jak náboženských i sekulárních, je velmi podstatný prvek funerální religiozity. Je důležité zmínit, že všechny verše byly použity v českém jazyce. Významnou skutečností je to, že nepoužit žádný verš na parte bylo pouze 1krát, a to ve třetím období.

Tabulka č. 13: Početnost oznamující věty dle charakteru za jednotlivá období

Oznamující věta	Období			Celkem
	I	II	III	
Sekulární	94	98	95	287
Náboženské	6	2	5	13

Z tabulky (č. 13) jasně vyplývá, že rapidně převažuje počet nenáboženské oznamující věty o úmrtí osoby. To, že nebyla úvodní věta napsána v náboženském charakteru však neznamena, že se jedná celkově o nenáboženský charakter parte. Tato část jen dokazuje to, že oznamovací věta může být napsána v sekulární podobě, přesto ostatní znaky byly náboženské a celkově bylo parte zařazené jako náboženské. Malý počet použití náboženského charakteru v oznamující větě může například naznačovat hloubku zbožnosti. Tento bod je opět velmi podstatný pro charakteristiku funerální religiozity.

Tabulka č. 14: Početnost způsobu posledního rozloučení za jednotlivá období

Způsob rozloučení	Období			Celkem
	I	II	III	
Smuteční síň	58	58	60	176
Kostel, kaple, církev	28	24	24	76
Bez rozloučení	14	18	16	48

Z následující tabulky číslo 14 vyplývá, že ve velké většině převažuje rozloučení ve smuteční síni. Oproti tomu rozloučení v kostele, kapli, či jiném místě setkávání církve je zhruba 2krát menší. Opět to odpovídá počtu věřících v dané lokalitě, oproti nehlásícím se k víře. Důvodem však může být, že rozloučení v kostele nebo kapli bývá někdy spojené s vyššími finančními náklady posledního rozloučení, avšak nemusí nutně. Záleží například na typu rakve, volbě květin a dalších náležitostí. Vedle finanční situace se může jednat o přání zesnulého, či postoji k víře pozůstalé rodiny. Zemřelý nebo jeho pozůstalá rodina může mít víru, či mohou zastávat různé

světonázorové náboženské otázky, avšak nemusí se nutně hlásit k církvi. Z těchto důvodů nemuseli zvolit poslední rozloučení v kostele nebo kapli. Volbu nekonat pro zemřelého žádné rozloučení je zajímavým fenoménem sám o sobě, kterému by se měla v budoucnu věnovat větší pozornost. Takové rozhodnutí může mít mnoho důvodů, avšak je důležité si uvědomit, že má i mnoho důsledků, například psychických.³⁰

Za povšimnutí stojí, že počty jsou napříč všech období zastoupeny poměrně stejně.

Tabulka č. 15: Početnost způsobu nakládání s ostatky za jednotlivá období

Nakládání s ostatky	Období			Celkem
	I	II	III	
Kremace	81	84	84	249
Uložení do hrobu	16	10	13	39
Neuvedeno	3	6	3	12

Tabulka číslo 15 znázorňuje četnost způsobu nakládání s ostatky zemřelých v jednotlivých obdobích. Zde převažuje kremace, tedy zpopelnění ostatků zesnulého. Z této skutečnosti jasně nevyplývá, zda se jedná o náboženský nebo nenáboženský charakter zesnulého, či jeho pozůstalé rodiny. Jak jsem uvedla v kapitole *Pohřební obřady v České republice*, tak důležitým bodem se stal Druhý vatikánský koncil, který probíhal v letech 1962 až 1965. Římskokatolická církev přijala kremaci za možnou, a tedy jako alternativu k tradičnímu pohřbívání do země (Nešporová, 2011). Mezi další faktory volby kremace pozůstatků může být opět finanční stránka. Ta se týká jak vyšší ceny za kopání hrobu a jeho přípravy pro uložení rakve, tak částky za vlastnění, či pronájem hrobového místa. Je možné, že pozůstalá rodina ani nevlastní hrobové místo, proto se rozhodla pro volbu kremace. V rámci období nezaznamenávám žádné extrémní výkyvy v souvislosti s nakládáním s ostatky. Zajímavost vyplývající

³⁰ Důsledky například viz práce Van Gennep, A. (1997). *Přechodové rituály: systematické studium rituálů*. Lidové noviny. Dále pak například v Špatenková, N. (2008). *Poradenství pro pozůstalé*. Grada Publishing. Dále Nešporová, O. (2011). *Obřady loučení se zesnulými: Sekulární, náboženské nebo raději žádné pohřby? Sociální studia*, roč. 8, č. 2. Dále Nešporová, O. (2013). *O smrti a pohřbívání*. Centrum pro studium demokracie a kultury.

z analýzy je neuvedení způsobu nakládání s ostatky zemřelé osoby. Tato skutečnost se dohromady vyskytla 12krát. I přes výše uvedená fakta lze považovat nakládání s ostatky za důležitý ukazatel funerální religiozity. Tradiční způsob uložení zemřelého do země byl v analýze spojen s náboženským charakterem a také se objevoval při rozloučení v kostele či kapli.

Tabulka č. 16: Zastoupení podkladů na parte za jednotlivá období

Kód	Název	Období			Celkem
		I	II	III	
1	Panenka Marie	6	6	5	17
2	Květ	14	14	10	38
3	Strom (napravo)	11	13	12	36
4	Leknín	0	1	0	1
5	Ruce	0	3	0	3
6	Květ šedý	0	0	0	0
7	List stromu	4	10	12	26
8	Loďka	1	0	1	2
9	Tenký kříž	4	2	2	8
10	Květina s lampou	1	0	2	3
11	Schody do nese s listem	12	6	7	25
12	Čibuk	0	0	0	0
13	Schody do nebe	1	3	2	6
14	Strom košatý	7	12	11	30
15	Slunce s rákosím	17	12	17	46
16	Svíčka	0	0	0	0
17	Růže	0	1	0	1
18	Kříž se svíčkou	1	0	1	2
19	Bianco	17	16	17	50
20	Bez podkladu	4	1	1	6

Veškerá symbolika podkladů vyskytující se ve vzorníku a které jsou zastoupeny na parte, jsou znázorněny v tabulce číslo 16. Kód 20 značí variantu, kdy se pozůstalá rodina rozhodla pro volbu bez podkladu. Tuto variantu však zvolilo velmi málo lidí, celkově 6 za všechny tři období.

Podklad na parte, stejně jako symbol, lze považovat za velmi důležitý projev funerální religiozity. Jedná se o explicitně znázorněný prvek, který obsahuje náboženský charakter.

Z této tabulky můžeme vyčíst, že nejzastoupenějším podkladem je Bianco s kódem 19. Dle analýzy se jedná o podklad, který se používá u parte, které jsou náboženské. Druhým nejpoužívanějším je Slunce s rákosím pod kódem 15. Jedná se o sekulární podklad. Dalším poměrně početně zastoupeným je Květ pod kódem 2 a vzápětí za ním je podklad Strom pod kódem 3. Dalšími podklady jsou Strom košatý pod kódem 14 a podklad List stromu pod kódem 7. Z náboženských podkladů je další nejzastoupenější Schody do nebe s listem, který je pod kódem 11. Dalším náboženským je Panenka Marie pod kódem 1. Z analýzy vychází, že jednoznačně převažují nenáboženské podklady. Opět se zde může odrážet poměr lidí nehlásících se k víře, či neuvádějících tuto informaci, vůči jedincům deklarující svou víru v Otrokovicích, dle sčítání lidu 2021.³¹ Zde je však důležité zmínit, že mnoho náboženských parte mělo použít nenáboženský podklad.

Zajímavým se stávají podklady s kódy 6, 12 a 16, tedy Květ šedý, Čibuk a Svíčka. Dá se předpokládat, že tato symbolika použita na podklady parte nebyla dost atraktivní či adekvátní pro pozůstalé. U podkladu Květ šedý je to pravděpodobně tím, že pokud pozůstalí chtěli mít na podkladu motivy květin, byla pro ně atraktivnější varianta podkladu Květ s kódem 2, který je barevný. Podobně se to mohlo projevit i u podkladu Čibuk, kdy atraktivnější je Slunce s rákosím. Svíčka se může jevit jako nevhodný symbol podkladu jak pro sekulární i náboženské parte.

Tabulka č. 17: Přehlednost nejzastoupenějších podkladů za Období I

Období I		
Sekulární podklady		
Kód	Název	Počet

³¹ Viz ČSÚ <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&pvo=SLD210092-OB-OR&z=T&f=TABULKA&skupId=4294&katalog=33525&pvo=SLD210092-OB-OR&pvokc=65&pvoch=7205#w=> (ČSÚ, 2022).

15	Slunce s rákosím	17
2	Květ	14
3	Strom (napravo)	11
Náboženské podklady		
Kód	Název	Počet
19	Bianco	17
11	Schody do nebe s listem	12
1	Panenko Marie	6

Tabulka č. 18: Přehlednost nejzastoupenějších podkladů za Období II

Období II		
Sekulární podklady		
Kód	Název	Počet
2	Květ	14
3	Strom (napravo)	13
14	Strom košatý	12
15	Slunce s rákosím	12
Náboženské podklady		
Kód	Název	Počet
19	Bianco	16
11	Schody do nebe s listem	6
1	Panenko Marie	6

Tabulka č. 19: Přehlednost nejzastoupenějších podkladů za Období III

Období III		
Sekulární podklady		
Kód	Název	Počet
15	Slunce s rákosím	14
3	Strom (napravo)	12
7	List stromu	12
14	Strom košatý	11
Náboženské podklady		
Kód	Název	Počet
19	Bianco	17
11	Schody do nebe s listem	7
1	Panenko Marie	5

Pro lepší přehlednost jsem uvedla tabulky (č. 17, č. 18, č. 19) nejzastoupenějších podkladů za jednotlivá období. Oproti tabulkám nejzastoupenějších symbolů jsem zde zvolila variantu uvést zvlášť sekulární a náboženské podklady za jednotlivá období. Za sekulární podklady jsou v Období I a III nejzastoupenější Slunce s rákosím kód 15. V Období II je na prvním místě Květ s kódem 2 a Slunce s rákosím se v tomto období dělí o třetí a čtvrté místo s podkladem Strom košatý pod kódem 14. Květ se v Období III oproti tomu nevyskytuje v nejzastoupenějších podkladech. Místo něj byl poměrně často volen podklad s kódem 7 List stromu. Zajímavým se stávají náboženské podklady, které jsou ve všech obdobích stejné, tedy Bianco, Schody do nebe s listem a Panenka Marie. Jejich počty jsou poměrně vyrovnány. Bianco jako podklad bylo volbou i u parte pro zmíněnou Českobratrskou církev evangelickou a Církev československou husitskou.

5.1 Celkové počty parte dle charakteru

Jak bylo zmíněno výše, za klíčové jsem stanovila absolutní počet náboženského vyjádření obsahu na parte. Zaměřila jsem se tedy na obsah parte, kde se náboženské vyjádření projevuje. Podstatným je tedy symbol, verš, oznamující věta, způsob rozloučení, způsob nakládání a podklad. Náboženskému obsahu byl přiřazen 1 bod, nenáboženskému 0. Tedy 1 bod byl přiřazen za každý náboženský obsah a 0 bodů za nenáboženský. Byla vytvořena sedmibodová škála od 0 do 6 bodů. Dohromady mohlo jedno parte získat 6 bodů. Za nenáboženské, tedy sekulární parte, je považováno to, které dohromady získalo 0 a 1 body. Za náboženské parte je považováno to, které dohromady získalo 2 až 6 bodů.

Tabulka č. 20: Parte dle charakteru za všechna tři období

Parte	
Sekulární charakter	182
Náboženský charakter	118

Z tabulky číslo 20 jde vidět, že z celkové množství převažují parte se sekulárním charakterem. Tato skutečnost odráží i počty věřících a nevěřících v dané lokalitě dle sčítání lidu.

Ze sčítání lidu 2021 můžeme vyčíst, že v Otrokovicích bylo 32 962 obyvatel. Z tohoto počtu je věřících, hlásící se k církvi, náboženské společnosti nebo směru 5 314 lidí. Dále z celkové počtu obyvatel je věřících, nehlásící se k církvi, náboženské společnosti nebo směru 3 715 lidí.³² Souhrnný počet věřících tedy činí 9 029 obyvatel. Procentuálně to činí 27,4 % věřících z celkového počtu obyvatel Otrokovic.

Z celkového počtu obyvatel se k víře nehlásí 14 186 lidí. Procentuálně činí tito jedinci 43 % obyvatel. 9 747 jedinců se k otázce víry vůbec nevyjádřilo. Toto činí 29,5 % ze všech obyvatel Otrokovic.

Dle analýzy charakteru parte je sekulárních parte 182. To činí **60,7 %** z celkového počtu 300 analyzovaných parte. Náboženský charakter se vyskytl u 118 parte. To činí **39,3 %** z celkového počtu 300 analyzovaných parte.

Při porovnávání jedinců nehlásících se k víře ku jedincům hlásících se k víře, je, dle sčítání lidu v roce 2021, nevěřících **1,6krát** víc. Při porovnávání sekulárních ku náboženským parte, je, dle náboženského charakteru, sekulárních **1,5krát** více. Výsledky analýzy funerální religiozity parte korespondují s výsledky ze sčítání lidu v roce 2021 v lokalitě Otrokovice.

Tabulka č. 21: Parte dle charakteru za jednotlivá období

Parte dle charakteru	Období		
	I	II	III
Charakter 0 bod	25	21	32
Charakter 1 bod	37	31	36
Charakter 2-6 bodů	38	48	32

³² Viz ČSÚ <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&pvo=SLD210092-OR2&z=T&f=TABULKA&skupId=4294&katalog=33525&pvo=SLD210092-OR2.#w=> (ČSÚ, 2022).

Pro lepší přehlednost počtů bodů dle zkoumaných obsahů uvádím tabulku. Z tabulky číslo 21 je možné sledovat, zdali došlo k nějakému poklesu či nárůstu počtu parte dle charakteru v jednotlivých obdobích. Na první pohled je patrné, že počty jsou poměrově stejně rozptýleny. Avšak nejvyššího počtu parte s náboženským charakterem bylo v Období II. Oproti Období I zde vidíme v Období II navýšení o 10 kusů. Zatímco oproti Období III je v Období II navýšení značnější, a to o 16 kusů. V tomto Období II také můžeme sledovat nejnižší počet parte s 0 i 1 bodem. Za podstatnou skutečnost, která stojí za povšimnutí, jsou rozdíly v počtech náboženských a nenáboženských parte v Období I a Období III. Rozdíl mezi náboženskými a nenáboženskými parte činí 24 za Období I a 36 za Období III. Zatímco v Období II je tento rozdíl nepatrný, a to jenom 4 kusy parte. Počet náboženských a nenáboženských parte je v Období II oproti ostatním obdobím vyváženější, dokonce téměř stejný, tedy nenáboženských je 52 a náboženských je 48. Tyto jednotlivé změny v počtech parte v průběhu v Období II mohly být způsobeny dopady pandemie covid, nicméně k tomu mohly přispět i další proměnné a faktory. Lze se přiklonit k tvrzení, že dle TMT bylo náboženství a víra vhodným a účinným zdrojem a také vyrovnávací strategií se stavy úzkosti a s konfrontací se smrtí blízké osoby a vlastní smrtelnosti v důsledku pandemie covid. Nejvyššího počtu parte s nenáboženským charakterem je dosaženo v Období III. Početně se jedná o 68 kusů. Po sečtení v Období I je tento počet 62. V Období III můžeme oproti Období I sledovat nárůst parte se sekulárním charakterem.

5.2 Výsledky a odpovědi na výzkumné otázky

VO1: *V jakých oblastech se funerální religiozita projevuje na parte?*

Po analyzování 300 kusů parte se funerální religiozita projevuje zejména v 6 kategoriích. Jedná se o kategorie symbol v levé horní části, verš, oznamující věta o úmrtí, způsob rozloučení se zesnulým, způsob nakládání s ostatky a symbolika podkladu parte. Tyto kategorie se ve výzkumu staly zásadní, protože se v nich jasně projevuje a odráží náboženský obsah.

Nejčastěji používaným náboženským symbolem na parte je kříž v různé podobě vyobrazení a s přidávanými prvky. V analýze jím byl Křížek tenký okrasa s kódem 6 a Křížek s růžičkou s kódem 15. Z náboženských veršů byl ve všech třech obdobích nejpoužívanější verš s kódem 164. Jedná se o poměrně krátký verš odkazující přímo na Boha. Využití možnosti volby vlastního náboženského verše bylo využito 20krát za všechna období. Jednalo se o biblické citáty a žalmy. Oznamující věta o úmrtí, která nese explicitní vyjádření náboženského obsahu byla početně 13krát za všechna období. Rozloučení v kostele, kapli, či na jiném místě setkávání církve bylo na parte za všechna období 76krát. Skutečnost, že ostatky zemřelého byly uloženy do hrobu se na parte vyskytla 39krát. Nejčastějšími náboženskými podklady bylo Bianco s kódem 19 a Schody do nebe s listem s kódem 11.

VO2: Jaká je míra funerální religiozity v dané lokalitě?

Míra funerální religiozity v dané lokalitě Otrokovice dle náboženské charakteristiky činí 39,3 % z celkového počtu 300 analyzovaných parte. Náboženské parte jsou 1,5krát méně zastoupeny než sekulární.

Ve výzkumu jsem dohromady pracovala se 118 parte, které splňovaly mnou nadefinované podmínky náboženského charakteru. Splňovaly podmínky: 1) poslední rozloučení se konalo v kostele, kapli, jak při bohoslužbě nebo bez ní, či jiném místě setkávání církve, například sál Království Svědků Jehovových, Husův sbor apod.; 2) obsahuje náboženské symboly či nápisy dle určitého počtu náboženského charakteru, tedy 2 a více bodů.

Lze říct, že míra funerální religiozity je v dané lokalitě za všechny období poměrně srovnatelná. Období, které se vyznačuje vyšším počtem parte s projevy funerální religiozity je Období II.

VO3: Do jaké míry koresponduje funerální religiozita s religiozitou dané lokality?

Míra funerální religiozity vyjádřena na parte v dané lokalitě koresponduje s údaji o míře religiozity deklarované ve sčítání lidu v roce 2021.

Dle sčítání lidu 2021 v Otrokovicích bylo 32 962 obyvatel. Z tohoto počtu je věřících, hlásící se k církvi, náboženské společnosti nebo směru 5 314 lidí. Dále z celkové počtu obyvatel je věřících, nehlásící se k církvi, náboženské společnosti nebo směru 3 715 lidí. Souhrnný počet věřících tedy činí 9 029 jedinců. Procentuálně to činí 27,4 % věřících z celkového počtu obyvatel Otrokovic.

Dle analýzy parte se náboženský charakter vyskytl u 118 parte. To činí 39,3 % náboženských parte z celkového počtu 300 analyzovaných.

Na základě výsledků sčítání lidu v roce 2021 v dané lokalitě vyplývá, že počet jedinců nehlásících se k víře ku jedincům hlásících se k víře, je nevěřících **1,6krát** více. Analýza parte prokázala, dle náboženského charakteru, že při porovnání sekulárních parte ku náboženským parte, je sekulárních **1,5krát** více.

Tyto výsledky analýzy funerální religiozity parte korespondují s výsledky ze sčítání lidu v roce 2021 v lokalitě Otrokovice.

VO4: Jak se proměňovala funerální religiozita v souvislosti s pandemií covid na analyzovaných parte?

Dle analýzy byl v Období II, během pandemie covid, zaznamenám vzestup parte s náboženským charakterem neboli projevů funerální religiozity.

Nárůst tohoto počtu mohl být způsoben v důsledku pandemie covid, nicméně k tomu mohly vést i další faktory či proměnné, které nebyly v této práci a analýze zahrnuté a zkoumány.

Z tabulek vzniklých na základě analýzy lze vyčíst, že míra funerální religiozity je v dané lokalitě za všechny období na první pohled poměrně srovnatelná. Avšak období, které se vyznačuje vyšším počtem je Období II. Zjevný nárůst počtu náboženských parte je sledovatelný za Období II vůči Období III. Znatelné změny jsou zaznamenány v rozdílech počtů náboženských a nenáboženských parte, kdy nejmenší rozdíl je právě v Období II. Počty náboženských a nenáboženských parte jsou poměrně srovnatelné, tedy náboženských je 48 a nenáboženských je 52. V tomto období také můžeme sledovat nejnižší počet parte s 0 i 1 bodem. Tyto jednotlivé změny v počtech

parte v průběhu Období II mohly být způsobeny dopady pandemie covid, kdy náboženství a víra mohly být účinným zdrojem a vyrovnávací strategií. Tato zjištění odpovídají TMT, která chápe náboženství a víru právě tímto způsobem.

6. Diskuse, možnosti a limity

Tato práce poukazuje na možnosti jak a proč zkoumat projevy funerální religiozity. Samotnou doménou výzkumu bylo analyzovat, popsat a porozumět obsahu parte a jeho možné náboženské charakteristice a projevům funerální religiozity. Parte je vhodným zdrojem pro výzkum religiozity, především vhodným předmětem zkoumání projevů funerální religiozity.

V oblasti výzkumu religiozity a deklarování příslušnosti je v České republice věnováno poměrně hodně odborné pozornosti, převážně v oborech sociologie a religionistiky (Lužný, 1999; Hamplová, 2013; Václavík, 2020). Data, se kterými se nejčastěji pracuje jsou neúplná, protože se vychází ze statistických dat a ze sčítání lidu. Jak je možné vyčíst ze sčítání lidu v roce 2021³³ v lokalitě Otrokovice se k otázce víry nevyjádřilo 29,6 % obyvatel. Otázka víry je osobní a soukromá záležitost (Bubík et al., 2023; Fialová & Nešpor, 2018), na kterou mnozí například nechtějí odpovídat. Proto je vhodné používat i další metodologické možnosti výzkumu, například zkoumání projevů funerální religiozity. Předmětem výzkumů funerální religiozity jsou hřbitovní náhrobky, symboly a nápisy, které jsou jejich součástí neboli *Gravestone Index* (Zelinsky, 2007). Poznatky o povaze projevů funerální religiozity jsou vhodné pro doplnění a získání nejen sociologických údajů a výzkumů, ale mohou poskytnout údaje o míře sekularizace a religiozity určitých lokalit. Jsou vhodné pro obory religionistiky, kulturní antropologie, sociologie, historie, psychologie, ale například i migrace (například viz. Bubík, 2020; Bubík et al., 2023; Lužný, 2022).

³³ Viz ČSÚ <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&pvo=SLD210092-OR2&z=T&f=TABULKA&skupId=4294&katalog=33525&pvo=SLD210092-OR2.#w=> (ČSÚ, 2022).

Velký přínos této práce shledávám v tom, že centrem pozornosti jsou parte, kterým se v České republice nevěnuje odborný zájem. Například oproti zahraničí, kde jsou známé pod *death notice*, které se v USA věnuje Laurila (2020) a v Anglii Fries (1990). Doménou funerální religiozity jsou zejména hřbitovy a náhrobky. Avšak výzkumné pozornosti uniká, že i parte mohou být cenným zdrojem dat v oblasti této tematiky.

Oproti metodám výzkumu zaměřených na náhrobky (Bubík, 2020; Bubík et al., 2023; Zelinsky, 2007; Suchan, 2008; Mitoraj, 2001) poukazuje tato práce na význam parte neboli smutečního oznámení jako vhodného zdroje pro výzkum projevů funerální religiozity. Vhodným způsobem vypovídá o náboženském charakteru a projevy funerální religiozity jsou na něm jasně pozorovatelné a sledovatelné. Mezi předností sběru a analýzy patří využití již existujících dokumentů, které vznikají lidskou činností a výzkumník se k nim dostává ve fixované a vyhotovené podobě. Tato data nejsou vlastní referencí respondentů, a tedy jejich další předností je, že předchází zkreslení, které může vzniknout například u self-reportů.

Tento výzkum pracuje s předpokladem, že projevy funerální religiozity se mohou projevit v konfrontaci se smrtí a ztrátou blízké osoby. Podobně na tuto problematiku tzv. mezních životních situací, kdy jsou rodinní příslušníci konfrontováni se smrtí blízké osoby, nahlíží i Bubík et al. (2023) a také Zelinky (2007). Poukazují na to, že projevy religiozního chování se vyznačují spontaneitou, která se vyskytuje během truchlení a v zásadních životních krizích. Podobných zkušeností a závěrů bylo získáno i tímto výzkumem, kdy pocity spojené s truchlením a konfrontací se smrtí jsou projektovány do finální podoby parte. Dalším předpokladem bylo, že důsledky pandemie covid se projeví na parte v Období II. Dle TMT budou parte z tohoto období obsahovat více náboženského charakteru, kdy náboženství a víra byly účinným zdrojem a vyrovnávací strategií.

Parte lze svým způsobem považovat za jisté umělecké dílo, které odkazuje na zemřelou osobu. Pozůstalí mohou být otevřeni v projevech náboženského obsahu, které chtějí na parte vyjádřit. Základní vlastností smutečních oznámení je, že mají

oznamující charakter (Kotrlý, 2010) a pozůstalí informují o možnostech posledního rozloučení se s dotyčnou zemřelou osobou. Náhrobek slouží jako možný historický artefakt (Mitoraj, 2001), jsou historickým zdrojem dat (Suchan, 2008) a také jsou součástí lokální kulturní paměti, která je vtesaná do kamene (Bubík et al., 2023). Podobným způsobem může sloužit i parte. Jestliže pozůstalá rodina nemá náhrobek a zemřelý je například rozptýlen na loučce, tak právě parte může sloužit jako poslední artefakt připomínky zemřelého místo náhrobku.

Kategorie, které se pro výzkum staly zásadní byly symbol v levé horní části, verš, oznamující věta o úmrtí, způsob rozloučení se zesnulým, způsob nakládání s ostatky a symbolika podkladu parte. V těchto kategoriích se projevuje a odráží náboženský obsah, tedy jsou zde sledovatelné projevy funerální religiozity.

Jak již bylo zmíněno, předmětem výzkumů funerální religiozity jsou hřbitovní náhrobky, symboly a nápisy, které jsou jejich součástí. Podobně je tomu i v případě parte, kde velmi důležitou kategorií zastává symbolika. Během analýzy symboliky parte byla pozornost zaměřena na význam symbolů, převážně náboženskou symboliku, respektive křesťanskou. Jak poukazuje Mytum (2004) existuje mnoho způsobů ztvárnění symboliky. Významy symbolů se mohou kontext od kontextu, ale i kulturu od kultury lišit. Podobně na tuto skutečnost nahlíží i Studený (1992), který poukazuje na to, že mnohoznačnost obsahu symboliky ztěžuje výklad i jejich porozumění. Důraz těchto tvrzení se odráží v analýze výkladů a obsahů symboliky užitých na parte.

Jak vychází z analýzy parte, tak nejzastoupenějším symbolem za všechna období je symbol s kódem 7, tedy Růžička. V této analýze byla zvolena jako sekulární symbolika, neboť na ni nejsou na první pohled žádné náboženské prvky. Na růži lze nahlížet jako na náboženský symbol, protože je často používaná v křesťanství pod mnohými významy, jak je uvedeno v kapitole *Náboženské symboly na parte*, kde je uvedena u křížů s přírodními prvky. Volba Růžičky odpovídá sociodemografickým

ukazatelům ze sčítání lidu v roce 2021,³⁴ kdy zřetelně převažují obyvatelé nehlásící se k víře v dané lokalitě. Z náboženských symbolů se nejčastěji vyskytuje symbolika kříže s přidávanými přírodními prvky. Jedná se o symbol Křížek tenký okrasa s kódem 6 a Křížek s růžičkou s kódem 15. Tyto výsledky analýzy odpovídají počtům věřících hlásících se k Církvi římskokatolické, kteří jsou nejpočetnějšími věřícími v lokalitě Otrokovice, dle sčítání lidu v roce 2021.³⁵ Počty věřících za Církev československou husitskou a Českobratrskou církev evangelickou odpovídají i použití symboliky na parte. Symbol s kódem 2, znázorňující Kalich kniha, který je pro Českobratrskou církev evangelickou byl použit pouze 4krát a symbol s kódem 8, znázorňující Kalich kříž, který je pro Církev československou husitskou, byl použit 2 krát. Nízký počet výskytu těchto symbolů byl vzhledem k počtu hlásícím se k těmto církvím v této oblasti pochopitelný.³⁶ Během Období II se početnost nepoužití žádného symbolu zmenšila. Pouze 5 parte nemělo použít žádný symbol. Častější použití symbolů může souviset s důsledky během tohoto období. Početnost symbolů byla úměrně rozvrstvena do náboženské i nenáboženské symboliky.

Zajímavostí je, že se nevyskytl ani v jednom případě symbol andílka, či cherubína. Dříve byly poměrně hodně používány (Mytum, 2004). Symbolika cherubína se hojně vyskytovala (Suchan, 2008) a různé zpodobnění anděla bylo hojně využito na ozdobu náhrobcích kamenů (Mitoraj, 2001; Mytum, 2004; Bubík et al., 2023).

Kód 19 značí variantu, kdy se pozůstalá rodina rozhodla pro volbu personalizovaného symbolu. Tuto variantu však zvolilo velmi málo lidí i přesto, že od 20. století začíná postupně zaznívat trend odklonu identifikace se se společenskými institucemi na náhrobcích. Na náhrobcích jsou stále více vidět individuálnější osobní symboly, které reprezentují aspekty života (Collier, 2003). Mytum (2004) v této souvislosti poukazuje, že zásadní je vztah pozůstalých se zemřelým. Jako příklad uvádí plyšového medvídka vyrytého na dětský náhrobek, nebo motorku na náhrobku

³⁴ Viz ČSÚ <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&pvo=SLD210092-OR2&z=T&f=TABULKA&skupId=4294&katalog=33525&pvo=SLD210092-OR2.#w=> (ČSÚ, 2022).

³⁵ Tamtéž.

³⁶ Tamtéž.

teenagera. V případě této práce a analýzy parte se jednalo o sekulární symboly, 2krát bylo vyobrazeno srdce a 1krát trs hroznu. Podobná zjištění malého množství osobních symbolů, převážně profesních symbolů, dospěli i Bubík et al. (2023). Trend personalizace náhrobků může odkazovat na individualismus a život orientovaný na přítomnost (Collier, 2003).

V kategorii veršů převažují sekulární. S touto skutečností je však potřeba zmínit, že vzorník veršů pohřební služby je rozdělen na verše pro maminky, tatínky a na obecné, mezi kterými se vyskytují i náboženské, avšak v malé míře. Toto mohlo ovlivnit volbu pozůstalých. Avšak volba veršů pro maminky, či tatínky může odrážet symbolickou nenahraditelnost jejich role v rodině. Výběrem těchto veršů může být znázorněno upřednostnění rodinné role zesnulých, před vírou pozůstalé rodiny, a tedy nemusí nutně odrážet sekulární skutečnost.

Během Období II nebyl zaznamenán nárůst náboženských veršů, jejich počet byl naopak nejmenší. Kromě verše s kódem 164, který přímo odkazuje na Boha, se stal důležitým kód 199, který značil použití vlastních veršů. V případě použití náboženských veršů se často jednalo o biblické citáty a žalmy. Volba těchto veršů odráží hloubku víry a náboženského přesvědčení. Prostřednictvím náboženských pojmů (Bubík et al., 2023) a klíčových slov a frází (Mytum, 2004), lze na náhrobcích, tedy v případě tohoto výzkumu na parte, jednoznačně identifikovat věřící. Verše mohou odkazovat na modlitby za duše zemřelé. Tyto modlitby jsou nejčastěji římskokatolickým rysem (Mytum, 2004). Tyto verše jsou podstatný a důležitý zdroj informací, než je tomu u náboženského symbolu. Napomáhají vytvořit si více odpovídající obraz o projevech funerální religiozity pozůstalé rodiny i o samotném zemřelém. Náboženský symbol v podobě kříže s přírodními prvky, ať už šlo o symbol s kódem 6 nebo 15, bylo užito na parte, které získaly 1 bod náboženského charakteru. Oproti tomu náboženské verše se na parte nikdy nevyskytly samostatně. Respektive ty parte, které měly náboženský verš, měly více jak 1 bod. Náboženský verš je silným zdrojem projekce náboženské identity na parte a velmi důležitým projevem funerální religiozity.

Podobné stanovisko je zastáváno i v případě kategorie oznamující věty o úmrtí. Náboženské varianty bylo použito pouze 13krát za všechna období a nejméně za Období II. Použití náboženského charakteru v oznamující větě odráží hloubku víry a projevy funerální religiozity. Avšak to, že úvodní věta nebyla napsaná v náboženském charakteru nemusí znamenat, že se celkově jedná o nenáboženský charakter parte. Podobně jako je tomu u náboženských veršů, ani náboženská oznamující věta nebyla na parte použita jako samostatný náboženský charakter. Parte s náboženskou oznamující větou měly vždy více jak 1 bod.

Způsob posledního rozloučení je jeden z nejzásadnějších zdrojů informací o náboženské identitě a projevech funerální religiozity. Důvodem je, že rozhodnutí konání posledního rozloučení v kostele, kapli, jak při bohoslužbě nebo bez ní, či jiném místě setkávání církve, jednoznačně odráží náboženský charakter a identitu pozůstalé rodiny i samotného zemřelého. Jedná o zásadní zdroj informací, který nebývá na náhrobcích uveden, či jej z náhrobku přímo nevyčteme, můžeme se o něm pouze domnívat.

Dle analýzy je náboženský způsob rozloučení 2krát menší, než sekulární formou, tedy ve smutečních síních. Tento počet odpovídá počtu věřících v dané lokalitě, oproti nehlásícím se k víře a neuvádějícím tuto informaci.³⁷ Nicméně faktorů, které tuto skutečnost mohou ovlivňovat je více například finanční situace rodiny, kdy náboženský způsob rozloučení bývá spojován s vyššími finančními náklady. Dalším podstatným důvodem může být i to, že pozůstalá rodina může mít víru, či mohou zastávat různé světonázorové náboženské otázky, avšak nemusí se nutně hlásit k církvi. Z těchto důvodů nemuseli zvolit poslední rozloučení v kostele, kapli, či jiném místě setkávání církve. Na tuto záležitost je vhodné zaměřit se i v číslech. Obyvatelé, kteří jsou věřící, ale nehlásí se k žádné církvi, zastávají 41,1 % ze všech věřících

³⁷ Viz ČSÚ <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&pvo=SLD210092-OR2&z=T&f=TABULKA&skupId=4294&katalog=33525&pvo=SLD210092-OR2.#w=> (ČSÚ, 2022).

obyvatel dané lokality.³⁸ Jednotlivé způsoby rozloučení byly napříč všech období zastoupeny poměrně stejně.

U způsob posledního rozloučení se vyskytl zajímavý fenoménem sám o sobě, kterému by se měla v budoucnu věnovat větší pozornost, a to konkrétně nekonat žádné rozloučení pro zemřelého. Dopady nekonání posledního rozloučení mají mnohé důsledky. Pohřby jsou velmi podstatnými událostmi, které mají kromě sociálních, kulturních, náboženských, také řadu psychologických důsledků (Kastenbaum & Moreman, 2018; Van Genep, 1997; Špatenková, 2008; Nešporová, 2013; Hertz, 2006; Kübler-Rossová, 1992; 2015, Kübler-Rossová & Kessler, 2013; Mytum, 2004).

U způsobu nakládání s ostatky zemřelé osoby jednoznačně převažuje kremace. Na základě Druhého vatikánského koncilu přijala římskokatolická církev kremaci za možnou, a tedy jako alternativu k tradičnímu pohřbívání do země (Nešporová, 2011). Z tohoto důvodu nelze usuzovat, zda se jedná o náboženský nebo nenáboženský charakter zesnulého, či pozůstalé rodiny. Pozůstalá rodina mohla zvolit volbu kremace na základě více faktorů. Jedním z faktorů mohla být již zmíněná finanční stránka, která je spojena s vyššími náklady za kopání a přípravu hrobového místa. Jeden z dalších faktorů může být to, že pozůstalá rodina nevlastní hrobové místo a jeho koupě, či pronájem není možný z nedostatku hrobových míst na místním hřbitově, či z finančního hlediska.

Nakládání s ostatky zemřelého, dle tradičního křesťanského způsobu, je považován za velmi důležitý projev funerální religiozity, který odráží hloubku víry. V analýze bylo uložení ostatků do hrobu ve většině případů spojeno s rozloučením náboženskou formou. Pouze v pár případech byla tato volba obsažena na parte, které byly dle analýzy vyhodnoceny jako nenáboženské. V těchto případech mohlo jít o faktor, kdy pozůstalá rodina již hrobové místo vlastní. Zvolili tedy volbu uložení ostatků do hrobu, aniž by jednali na základě náboženského přesvědčení. Z těchto

³⁸ Viz ČSÚ <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&pvo=SLD210092-OR2&z=T&f=TABULKA&skupId=4294&katalog=33525&pvo=SLD210092-OR2.#w=> (ČSÚ, 2022).

důvodů byly ty parte, které získaly 1 bod za uložení ostatků do země, považovány za nenáboženské.

Důležitým bodem, který z analýzy vyplynul, je neuvedení informace o způsobu nakládání s ostatky zemřelé osoby. Tato skutečnost může být spojena s faktem, že pozůstalá rodina vyloučila veřejnost z této záležitosti, která je pro ni intimní. Neuvedení této informace byla v polovině případů spojena s těmi parte, kdy se poslední rozloučení nekonalo a rodina se rozloučila se zesnulým dle vlastního uvážení. Nejčastěji se tato skutečnost vyskytla v Období II, kdy neuvedení této informace může souviset s různými dopady během tohoto období.

Podklad na parte, stejně jako symbol, je považován za velmi důležitý projev funerální religiozity. Jedná se o explicitně znázorněný prvek, který obsahuje náboženský charakter. Stejně jako u symbolů je i u symbolů podkladu mnohoznačnost, která opět ztěžuje interpretaci. Například podklad s kódem 19 Bianco, byl dle analýzy zvolen za náboženský. Avšak pozůstalá rodina jej mohla zvolit z estetického a vzhledového hlediska, zatímco náboženský charakter byl upozaděn. S estetickým vzhledem souvisí i fakt, že poměrná část náboženských parte obsahovala nenáboženský, tedy přírodní podklad. Vznikaly tak kombinace náboženských a nenáboženských obsahů a charakteristik parte. Podstatné bylo, zdali splňovaly podmínku konání posledního rozloučení v kostele, kapli, či jiném místě setkávání církve anebo podmínku dvou a více bodů pro identifikování parte za náboženské.

Dle analýzy v sekulární symbolice podkladů parte převažují přírodní prvky. Toto tvrzení odpovídá i v případě analýzy náhrobků Bubík et al. (2023), kdy zřetelně převažují nenáboženské prvky, tedy nejčastěji motivy rostlin a květin. Mytum (2004) uvádí, že symbolika květin se stala od konce 19. a začátkem 20. století dominantou na náhrobcích. Některé květiny byly samy o sobě symbolické, ale jiné byly vybrány tak, aby demonstrovaly rozmanitost a bohatství designu.

V náboženské symbolice podkladů jsou náboženské prvky explicitně vyjádřeny. Je tomu například u kódu 11, značící Schody do nebe s listem, u kódu 1,

značící Panenku Marii, u kódu 9, značící Tenký kříž, či u kódu 5, značící Ruce. Počty náboženských podkladů jsou poměrně vyrovnány za všechna období.

V této souvislosti Mytum (2004) poukazuje na to, že ikonografie spojená s římskokatolickými náhrobky lze snadno identifikovat. Obrazy Panny Marie, svatých nebo papeže se na památnících, či náhrobcích často vyskytují dodnes. Další vzory používané na římskokatolických náhrobcích se však mohou vyskytnout i na náhrobcích jiných denominací, proto je při jejich interpretaci nutná určitá opatrnost.

Převažující počet použití sekulárních podkladů reflektuje počet lidí nehlásících se k víře, či neuvádějících tuto informaci, vůči jedincům deklarující svou víru v Otrokovicích, dle sčítání lidu 2021.³⁹

Z analýzy vyplynulo, že podklady s kódy 6, 12 a 16, značící Květ šedý, Čibuk a Svíčka, nebyly pro pozůstalé rodiny atraktivní volbou ani v případě sekulární ani v náboženské. U podkladu Svíčka se to může jevit jako nezvyklé, protože se jedná o symboliku pokračování života po smrti (Wolfelt, 2014). Svíčka je velmi silnou symbolikou značící lidskou duši. Také se hojně používá v křesťanství, kdy je připodobňována Kristu (Studený, 1992).

Zajímavostí je to, že označení smrti sebevraždou se na analyzovaných parte neobjevilo ani jednou. Bylo by jistě zajímavé se na tento fakt do budoucna výzkumně zaměřit, proč není tato informace na parte explicitně uvedena a jak by na to reagovala široká veřejnost. Může to být způsobeno různými důvody, jako například kulturní, náboženské postoje, stigma (Látalová et al., 2015), depresivní a psychické poruchy (Mann et al., 2005; Henriksson et al., 1993) a další.

Jedním ze zmíněných předpokladů, se kterým tento výzkum pracuje je, že se v parte projeví důsledky pandemie covid. Tato pandemie měla mnoho znepokojivých aspektů z pohledu Terror Management Theory. Tyto aspekty se projeví například ve vysokém počtu obětí, tak i velmi nakažlivé a rychle se šířící povaze viru, včetně různých forem nepokojů, které vznikaly z důsledků opatření (Pyszczynski et al., 2020).

³⁹ Viz ČSÚ <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&pvo=SLD210092-OR2&z=T&f=TABULKA&skupId=4294&katalog=33525&pvo=SLD210092-OR2.#w=> (ČSÚ, 2022).

Autoři TMT pracují s myšlenkou a předpokladem, že lidé, ať už věřící nebo nevěřící, se univerzálně obávají smrtelnosti, která vyvolává úzkost (Greenberg et al., 1986; Solomon et al., 1991; Vail et al., 2009; Pyszczynski et al., 2015). Vědomí možné smrti způsobené pandemií covid hrálo během tohoto období ústřední roli. Připomínka zranitelnosti a smrti byla vyostřena nepřetržitými informacemi ze zpravodajství, včetně zpráv o hrozícím globálním ekonomickém kolapsu, které napomohly k potenciálnímu teroru smrti (Pyszczynski et al., 2020). Víra a náboženství slouží ke zvládnání tohoto potenciálního teroru, který plyne z uvědomění si své vlastní smrtelnosti, smrtelnosti blízkých (Greenberg et al., 1986; Solomon et al., 1991; Vail et al., 2009; Pyszczynski et al., 2015) a strach ze smrti hraje důležitou roli při chování související s virem. Důsledky pandemie covid narušily systémy tlumení úzkosti. Došlo k neúčinnému zvládnání teroru, psychickému utrpení a poruchám, které byly v reakci na pandemii (Pyszczynski et al., 2020; Trzebiński et al., 2020).⁴⁰ Důsledky pandemie covid na duševní zdraví a chování budou pravděpodobně přítomny po dlouhou dobu (Sher, 2020).

Předpokladem výzkumu bylo, že důsledky pandemie covid v Období II se projeví právě na parte. Dle TMT budou parte z tohoto období obsahovat více náboženského charakteru, kdy náboženství a víra byly účinným zdrojem a vyrovnávací strategií.

Barnes (2021) se ve výzkumu zaměřil na chování online uživatelů během pandemie covid. Jeho cílem bylo zjistit, jak se jednotlivci vyrovnávají s hrozbou smrti v důsledku nemoci. Jeho analýza potvrdila, že úzkost u lidí je nejvyšší během vrcholu pandemie a jeho výsledky ukazují, že náboženství se zdá být velmi aktivní během vrcholu pandemie. Došlo k silným zmínkám náboženského kontextu v online chatech. Výsledky jeho analýzy potvrdily, že náboženství je nejzásadnější a nejsilnější zdroj vyrovnávání se se stavu úzkosti, a to díky odkazům na symbolickou nesmrtelnost. Tato symbolická nesmrtelnost je ústředním aspektem teorie TMT.

⁴⁰ Toto neúčinné zvládnání teroru se například projevilo vzrůstem počtu sebevražd a hospitalizovaných sebevražedných pacientů během a bezprostředně po pandemii covid (Kim et al., 2022).

Výsledky analýzy parte korespondují se zjištěním Barnes (2021), protože v Období II během pandemie vzrostl počet náboženských parte. Oproti Období I bylo navýšení o 10 kusů a oproti Období III o 16 kusů. Zásadní je také rozdíl počtu náboženských a nenáboženských parte, který v Období II byl nejmenší. Konkrétně se jednalo pouze o 4 kusy. Nenáboženských parte bylo 52 a náboženských bylo 48, tedy v tomto období byl počet náboženských a nenáboženských parte téměř vyrovnaný. Tyto početní změny a nárůst náboženských parte v tomto období mohly být způsobeny dopady pandemie covid. Potvrdilo se, že během Období II bylo užíváno většího počtu náboženského charakteru a projevů funerální religiozity na parte. S jistotou nelze připisovat přímé důsledky nárůstu počtu v Období II právě pandemii covid, avšak se lze přiklonit k tvrzení, že určitou roli mohla sehrát. Dle TMT, která je použita pro vysvětlení nárůstu projevů funerální religiozity, mohlo být náboženství a víra vhodným a účinným zdrojem a také vyrovnávací strategií se stavy úzkosti a s konfrontací se smrtí blízké osoby a vlastní smrtelnosti v důsledku pandemie covid. Tato analýza a zjištěné poznatky mohou obohatit využití TMT. Ovšem pro další opodstatnění a dostatečné ověření je potřeba dalšího výzkumu.

Napomoci tomuto zjištění mohl fakt, že parte jsou vyhotovované poměrně v krátké době, zpravidla do pár dnů od úmrtí, kdy je konfrontace se smrtí blízké osoby v současné pozornosti pozůstalé rodiny. Oproti tomu náhrobky vznikají až po nějaké době od úmrtí osoby. Tudíž jsou parte vhodným zdrojem pro zachycení aktuálního prožívání spjaté s touto konfrontací a zdali se náboženství projevuje jako možný zdroj vyrovnávání se se smrtelností.

V rámci reflexe náboženského charakteru a bodové škály by jistě stálo za zmínku, že některé konfese či denominace mohou být střídmější ve vyjadřování religiozity, kupříkladu i v podobě parte. Výsledky analýzy parte by mohly být odlišné, za předpokladu, že již 1 bod z bodové škály náboženské charakteristiky by byl považován za dostačující projev religiozity odrážející víru pozůstalé rodiny, či zemřelého. Tato otázka je dalším možným výzkumem otevřená.

Výsledky míry funerální religiozity vyjádřené na parte v dané lokalitě korespondují s údaji o míře religiozity deklarované ve sčítání lidu v roce 2021. Na základě výsledků ze sčítání lidu v roce 2021⁴¹ v dané lokalitě vyplývá, že počet jedinců nehlásících se k víře ku jedincům hlásících se k víře, je nevěřících **1,6krát** více. Analýza parte prokázala, dle náboženského charakteru, že při porovnání sekulárních parte ku náboženským parte, je sekulárních **1,5krát** více. Určitou korelaci mezi projevy funerální religiozity a religiozitou deklarovanou při sčítáních prováděných v lokalitách v průběhu let potvrdil i Bubík et al. (2023) na rozdíl od zjištění, kterým dospěl Zelinsky (2007). Získané poznatky tohoto druhu jsou důležité pro doplnění získaných nejen sociologických údajů a výzkumů, ale mohou poskytnout údaje o míře religiozity a sekularizace v určitých lokalitách.

Výsledky výzkumu podtrhují důležitost parte. Parte jsou vhodným a podstatným zdrojem pro výzkum religiozity a projevů funerální religiozity. Může sloužit jako poslední artefakt připomínky zemřelého, místo náhrobku.

Podstatné je provést samotnou reflexi týkající se výzkumu, bez ní nelze považovat výzkum za úplný. Zpracování práce bylo velmi poučné. Při zpracování teoretického základu a podhoubí bylo vycházeno z dostupné odborné literatury, která se zaměřuje na tuto problematiku. Bylo čerpáno z článků, prací, webových stránek, ale i výzkumů, které s tématem této práce souvisí. Zpracování analýzy bylo velmi poučné, někdy stresující a vyčerpávající, avšak zábavné. Zkušenosti a získané informace mě obohatily a mohla jsem tak více porozumět projevům funerální religiozity na parte.

Během výzkumu a samotné analýzy byly dodrženy etické zásady. Jakožto pracovník pohřební služby mám přístup k osobním informacím zemřelých i pozůstalých, či objednavatele pohřbu, kteří dávají svůj souhlas ke zpracování dat při podepsání smlouvy a vyřízení posledního rozloučení. Těchto informací nebylo zneužito. Pracovala jsem pouze s těmi parte, které byly veřejně vyvěšené, a tedy volně dostupné. Během analýzy byly jednotlivým parte přiřazena čísla, aby tak byla

⁴¹ Viz ČSÚ <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&pvo=SLD210092-OR2&z=T&f=TABULKA&skupId=4294&katalog=33525&pvo=SLD210092-OR2.#w=> (ČSÚ, 2022).

zachována anonymita. Pro ukázky vyobrazených parte byla použita fiktivní data a informace. Jakákoliv spojitost s reálnou osobou, místem bydliště a podobou je čistě náhodná. Pro příklad fotografie byla použita stará fotografie rodinného příslušníka.

Podstatné jsou i limity práce. Hlavním limitem může být počet parte, který byl analyzován v krátkém časovém rozhraní výzkumu. V případě většího počtu by mohly být výsledky více významné a výstižné, případně by mohly být zcela odlišné. Avšak jak píše Bubík et al. (2023) jedná se o typ výzkumu, který je obtížný na personální zdroje, jelikož obsahuje velké množství dat, které jsou z časového hlediska náročné. Dalším limitem je skutečnost, že parte mají standardizovanou podobu. To znamená, že pozůstali jsou do podstatné míry směřování tím, co bude parte obsahovat. Pokud by parte neměly tuto standardizovanou podobu, pozůstali by mohli volit jiný obsah. Je vhodné zamyslet se i nad šablonami pohřebních služeb. Tyto šablony obsahují pouze minimální výčet všech možností pro volbu symbolů, ikonografie, podkladů, veršů a jiných obsahů, jak sekulárních i náboženských. Na kvantifikovaná data v přehledových tabulkách se jde dívat ze dvou úhlů pohledu. Z jednoho úhlu se jedná o kvalitní zpracování dat znázorněné pomocí barevně zaznačených tabulek. Z druhého úhlu pohledu se tento druh prezentování dat může jevit jako zahlcující a nepřehledný. Samotným limitem může být i výzkumník, který je pracovník v pohřební službě a může vnášet subjektivní názory do výzkumu. Na objektivních názorech a úhlech pohledu je do budoucna potřeba zapracovat. Na jednu stranu mohou mít parte více obsahu a být lepším zdrojem pro výzkum projevů funerální religiozity, oproti náhrobkům. Na druhou stranu jsou náhrobky trvanlivé artefakty, které jsou vytesané do kamene. Jejich „životnost“ je delší. S větším počtem analýzy parte souvisí i možnosti budoucího výzkumu. Pro vyšší počet analyzovaných parte se tak nabízí vhodné kvantitativní zpracování pomocí statistických metod. Tyto metody by mohly přinést zajímavá zjištění. Vhodné se i nabízí využití technologie eye-trackingu k výzkumu vizuálního vnímání obsahu smutečních oznámení. Díky této technologii by mohla být získána fyziologická data o oblastech vizuálního zájmu zkoumaných osob, zkráceně AOI. Na jejich základě bude možné určit, které jednotlivé

prvky smutečního oznámení přitahují oko například religiózního pozorovatele. Tímto směrem bych se ráda vydala v budoucích studiích.

Závěr

Tato práce byla zaměřena na výzkum parte, jako možného zdroje pro výzkum religiozity, respektive pro výzkum projevů funerální religiozity. Metoda byla využita na základě práce etnografa Wilbura Zelinky (2007) a Bubík et al. (2023). Předmětem tohoto výzkumu nebyly hřbitovní náhrobky, ale parte neboli smuteční oznámení. Konkrétně jejich obsahová stránka, z čeho a jak jsou utvářeny, jejich symbolika, ikonografie, verše a různé nápisy, tedy náboženský charakter. Vypovídají o religiozitě nejen zemřelých, ale hlavně pozůstalých, o jejich světonázorových otázkách, o postojích ke smrti i životu.

Předpokladem projevů funerální religiozity je konfrontace se smrtí blízké osoby, pocity spojené s truchlením a uvědomění si své vlastní smrtelnosti, kdy tyto skutečnosti jsou projektovány do finální podoby parte a zachycují aktuální prožívání spjaté s touto konfrontací.

Celkový počet analyzovaných parte tvořil 300 kusů. Projevy funerální religiozity byly zjišťovány ve třech časových obdobích, a to konkrétně před, během a po pandemii covid. Tato časová období byla nadefinována jako Období I, Období II a Období III, kdy každé období bylo pokryto 100 kusy parte. Tyto jednotlivé období byly vybrány z důvodu možné proměny funerální religiozity v souvislosti s pandemií covid. Předpokladem bylo, že parte z Období II budou obsahovat více náboženského obsahu. Dle TMT je náboženství a víra účinným zdrojem a také vyrovnávací strategií se stavy úzkosti a s konfrontací se smrtí blízké osoby a vlastní smrtelnosti.

Výzkum probíhal v lokalitě Otrokovice, které jsou správním obvodem obce s rozšířenou působností.

Parte v České republice mají standardizovanou podobu vytištěného dokumentu ve velikosti A4. Obsah je členěn do čtrnácti jednotlivých kategorií, a to

symbol v levé horní části, verš, fotografie, oznamující věta o úmrtí dané osoby, jméno zemřelé osoby, oznámení jak a kdy nastalo úmrtí, způsob rozloučení se zemřelou osobou, způsob nakládání s ostatky zemřelé osoby, adresa, pozůstalá rodina, poděkování, zajištění dopravy, pohřební služba a podklad na pozadí parte, kdy některé kategorie jsou nepovinné.

Byla provedena analýza náboženských a sekulárních symbolů v levém horním rohu parte a symbolů na podkladech. Významy symboliky jsou vztaženy, na základě tematiky práce, ke křesťanství a dále na funerální obsahy a významy.

Výzkum potvrdil, že se na parte projevuje funerální religiozita, a to v šesti kategoriích, kterými jsou symbol v levé horní části, verš, oznamující věta o úmrtí, způsob rozloučení se zesnulým, způsob nakládání s ostatky a symbolika podkladu parte. Tyto kategorie se ve výzkumu staly zásadní, protože se v nich jasně projevuje a odráží náboženský obsah.

Míra funerální religiozity v dané lokalitě Otrokovice je dle náboženské charakteristiky 39,3 % z celkového počtu analyzovaných parte. Náboženské parte jsou 1,5krát méně zastoupeny než sekulární. Míra funerální religiozity je v dané lokalitě za všechny období poměrně srovnatelná.

Dle analýzy výzkum potvrdil jistou korelaci vyjádřené míry funerální religiozity na parte v dané lokalitě s mírou religiozity deklarovanou ze sčítání lidu v roce 2021. Na základě výsledků sčítání lidu v roce 2021 v dané lokalitě vyplývá, že počet jedinců nehlásících se k víře ku jedincům hlásících se k víře, je nevěřících **1,6krát** více. Analýza parte, dle náboženského charakteru, prokázala, že při porovnání sekulárních parte ku náboženským parte, je sekulárních **1,5krát** více.

Výsledky výzkumu poukazují na Období II, během pandemie covid, kdy je zaznamenán vzestup projevů funerální religiozity, tedy nárůst parte s náboženským charakterem. Ve druhém období je sledován nárůst náboženských parte a zároveň nejmenší rozdíl v počtech náboženských a nenáboženských parte. V tomto období jsou, oproti ostatním obdobím, počty náboženských a nenáboženských parte poměrně srovnatelné, tedy náboženských je 48 a nenáboženských je 52. Tyto jednotlivé změny

a navýšení počtu náboženských parte v průběhu Období II mohly být způsobeny dopady pandemie covid, kdy se náboženství a víra mohly stát vhodným a účinným zdrojem a vyrovnávací strategií se stavy úzkosti a s konfrontací se smrtí blízké osoby a vlastní smrtelnosti. Tato zjištění odpovídají TMT, která chápe náboženství a víru právě tímto způsobem a přispěla tak k vysvětlení nárůstu projevů funerální religiozity.

Vedle hřbitovních náhrobků jsou parte vhodným a podstatným zdrojem pro výzkum religiozity a projevů funerální religiozity. Parte může sloužit jako poslední artefakt odkazující nejen na smrt dotyčné osoby, ale i na život, slouží jako připomínka zemřelé osoby a má vypovídající hodnotu.

Použité zdroje

- Akerman, M., Mendes, R., Lima, S., Guerra, H. L., Silva, R. A. D., Sacardo, D. P., & Fernandez, J. C. A. (2020). Religion as a protective factor for health. *Einstein (São Paulo)*, 18.
- Andy (2021, 3. listopad) *49 Types of Crosses and Their Meaning with Images*. Surflegacy. <https://surflegacy.net/types-of-crosses/>.
- Argaláš, D., Chrenko, V., & Grman, P. (2021). *Smútočné oznámenia*. Parte výveska. <https://www.partevyveska.sk/o-projekte>.
- Ariès, P. (2000). *Dějiny smrti I.,II*. Argo.
- At a Polish Funeral, Polish Funeral Ceremony in Practice (n.d.). <https://polish-dictionary.com/funeral-in-poland>.
- Barnes, S. J. (2021). Understanding terror states of online users in the context of COVID-19: An application of Terror Management Theory. *Computers in Human Behavior*, 125, 106967.
- Bellah, R. N. (1970). Christianity and Symbolic Realism. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 9(2), 89.
- Bennett, M. R., & Einolf, C. J. (2017). Religion, altruism, and helping strangers: A multilevel analysis of 126 countries. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 56(2), 323-341.
- Bowie, F. (2008). *Antropologie náboženství*. Portál.
- Bubík, T. (2020). A Graveyard as a Home to Ghosts or a Subject of Scholarly Research? The Czech National Cemetery at Vyšehrad. *Changing Societies & Personalities*, 4(2), 136–157.
- Bubík, T., Havlíček, J., Muczková, M., Jedličková, L., Čejková, O., Hurtík, J., Kubálková, K. (2023). Places of the Dead and the Living: A Study of Cemetery Religious Symbolism as Funerary Expressions of Religiosity. *Slovenský národopis / Slovak Ethnology*, 71(4), 426-447.

- Bugel, W., Butta, T., Damohorská, P., Hradilek, P., Kopeček, P., Kunetka, F., Lnadová, T., Nováková, J. A., Řoutil, M., Stránský, B. P., & Svobodová, M. (2015). *Pohřební obřady v různých liturgických tradicích*. Univerzita Palackého v Olomouci.
- Cesta domů (2023). *Domáci hospic*. <https://www.cestadomu.cz/domaci-hospic>.
- Cesta domů (n.d.). *Cesta domů poskytuje odbornou péči umírajícím a jejich blízkým*. https://www.cestadomu.cz/?utm_source=czechdesign.cz&utm_medium=web_link.
- Církev československá husitská (2023, 3. března). *Kdo jsme*. <https://www.ccsch.cz/kdo-jsme.html>.
- Collier, C. D. A. (2003). Tradition, Modernity, and Postmodernity in Symbolism of Death. *The Sociological Quarterly*, 44(4), 727–749.
- Continental (2023). *Continental Barum Zaměstnavatel roku 2023 v České republice*. <https://www.continental.com/cs-cz/pro-media/tiskova-sdeleni/continental-barum-zamestnavatel-roku-2023-v-ceske-republice/>.
- Corr, C. A. (2015). The death system according to Robert Kastenbaum. *OMEGA-Journal of Death and Dying*, Volume 70, Issue 1, 13-25.
- Československá církev evangelická (n. d.). *O církvi ČCE*. <https://www.hornisbor.cz/o-cirkvi-cce>.
- Československá církev evangelická (n. d.). *Z čeho vycházíme?* <https://e-cirkev.cz/kdo-jsme/z-ceho-vychazime/>.
- Český statistický úřad (2022). *Obyvatelstvo podle náboženské víry a obcí vybraného SO ORP Otrokovice*. <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&pvo=SLD210092-OB-OR&z=T&f=TABULKA&skupId=4294&katalog=33525&pvo=SLD210092-OB-OR&pvokc=65&pvoch=7205#w=>.
- Český statistický úřad (n.d.). *Charakteristika SO ORP Otrokovice*. https://www.czso.cz/csu/xz/charakteristika_so_orp_otrokovice.
- David, A. G. (2017, 6. srpen). *The Sacred Meaning of the Reed: From Houses and Boats to Rituals, Ceremonies and Portals*. ANCIENT ORIGINS. <https://www.ancient->

origins.net/artifacts-other-artifacts/sacred-meaning-reed-houses-and-boats-rituals-ceremonies-and-portals-008553.

Durkheim, E. (2005). *Suicide. A study in sociology*. Routledge.

Eckersley, R. M. (2007). Culture, spirituality, religion and health: looking at the big picture. *Medical journal of Australia*, 186, S54-S56.

ELPIS (2018, 17. ledna). *Církevní pohřeb v kostele*.
<https://www.krematorium.cz/clanky/uzitecne-informace/cirkevni-pohreb-v-kostele-39/>.

ELPIS. (2019, 15. října). *Oznámení pohřbu aneb jak napsat parte*.
<https://www.krematorium.cz/clanky/uzitecne-informace/oznameni-pohrbu-aneb-jak-napsat-parte-58/>.

Farnost Otrokovice (2020). *Kaple sv. Anny*. <https://farnostotrokovice.cz/kaple-sv-Anny.php>.

Farnost Otrokovice (2020). *Kostel sv. Michaela*. <https://farnostotrokovice.cz/kostel-sv-Michaela.php>.

Farnost sv. Bartoloměje Napajedla (n.d.). *Náš kostel*. <https://napajedlafarnost.8u.cz/nas-kostel/>.

Ferber M. (2007). *A Dictionary of Literary Symbols. 2nd ed.* Cambridge University Press.

Ferjenčík, J. (2000). *Úvod do metodologie psychologického výzkumu: jak zkoumat lidskou duši*. Portál.

Fialová, K., & Nešpor, R., Z. (2018). „Nevěřící, apatheisté nebo skrytí věřící? Charakteristika osob, které se v rámci sčítání lidu nepřihlásily k žádné denominaci.“ *Religio: Revue pro religionistiku* 26 (2): 229.

Francaviglia V. R. (1971). The cemetery as an evolving cultural landscape. *Annals of the Association of American Geographers*, 61 (3), 501 – 509.

Fries, U. (1990). Two hundred years of English death notices. *On strangeness*, 57-71.

Galla, A. (n.d.). *Klepsydra pogrzebowa a nekrolog – różnice*. Artur Galla, Polski Dom Pogrzebowy. <https://www.polskidompogrzebowy.co.uk/klepsydra-pogrzebowa-a-nekrolog-roznice>.

- Gearing, R. E., & Lizardi, D. (2008). Religion and Suicide. *Journal of Religion and Health*, 48(3), 332–341.
- Goldammer, A. M. K. (2020) *Religious symbolism and iconography*. Religious Belief. Britannica. <https://www.britannica.com/topic/religious-symbolism>.
- Gomes, F. C., de Andrade, A. G., Izbicki, R., Almeida, A. M., & de Oliveira, L. G. (2013). Religion as a protective factor against drug use among Brazilian university students: a national survey. *Revista Brasileira de Psiquiatria*, 35(1), 29-37.
- Gorer, G. (1955). The pornography of death. *Encounter*, 5(4), 49-52.
- Gorer, G. (1965) *Death, Grief and Mourning in Contemporary Britain*. Cresset Press.
- Greenberg, J. & Pyszczynski, Tom & Solomon, S. (1986). The causes and consequences of a need for self-esteem: a terror management theory. *Public and Private Self*. 189-212.
- Gurney, T. (2020, 19. června). *PRAYING HANDS. Albert Durer*. THE HISTORY OF ART. <https://www.thehistoryofart.org/albrecht-durer/praying-hands/>.
- Haig, E. (2023). *The floral symbolism of the great masters*. E. P. DUTTON AND CO.
- Hamplová, D. & Řeháková, B. (2009). *Česká religiozita na počátku 3. tisíciletí*. Praha: SOÚ AV ČR.
- Hamplová, D. (2013). *Náboženství v české společnosti na prahu 3. tisíciletí*. Praha: Karolinum.
- Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Portál.
- Henriksson, M., M, Aro, H., M., Marttunen, M., J., Heikkinen, M., E., Isometsä, E., T., Kuoppasalmi, K., I., Lönnqvist, J., K. (1993). Mental disorders and comorbidity in suicide. *The American Journal of Psychiatry*. Jun;150(6):935-940.
- Hertz, R. (2006). *Death and the right hand*. Routledge.
- Hoogeveen, S., Wagenmakers, E.-J., Kay, A. C., & Van Elk, M. (2018). Compensatory control and religious beliefs: a registered replication report across two countries. *Comprehensive Results in Social Psychology*, 3(3), 240–265.
- Horry, R. (2019). *Enki/Ea (god)*. Ancient Mesopotamian Gods and Goddesses. <https://oracc.museum.upenn.edu/amgg/listofdeities/enki/>.

- Hřbitovy a pohřební služby Praha (n.d.). *Krematoria*.
<https://www.hrbitovy.cz/pohrebni-sluzby/krematoria/>.
- Huber & Lerner (n.d.). *Death Notices from Huber & Lerner*. <https://huber-lerner.at/en/stationery/death-notices>.
- Husti, A., & Cantor, M. (2015). Sacred Connection of Ornamental Flowers with Religious Symbols. *ProEnvironment* 8, (21), 73-79.
- Chapple, A., Swift, C., & Ziebland, S. (2011). The role of spirituality and religion for those bereaved due to a traumatic death. *Mortality*, 16(1), 1-19.
- Charita Česká republika (2023). *Mobilní hospicová péče*. <https://www.hospic.cz/co-je-mobilni-hospic.html>.
- Chlumský, J. (n.d.). *Matka Boží, Panna Maria. Světci k nám hovoří...*.
<https://catholica.cz/?id=1>.
- Chytil, D. (2021, 30. listopadu). *Jak se důstojně rozloučit se zemřelým?* Česká biskupská konference. https://cbk.cirkev.cz/novinky/jak-se-dustojne-rozloucit-se-zemrelym_18198.
- Jančík, D. (n.d.). *Online generátor náhodných čísel*. ItNetwork.cz.
<https://www.itnetwork.cz/javascript-online-generator-nahodnych-random-cisel-se-zvolitelnym-rozsahem>.
- Jöckle, C. (2000). *Memento mori: historie pohřbívání a uctívání mrtvých*. Euromedia Group - Knižní klub.
- Kastenbaum, R., & Moreman, Ch. (2018). *Death, Society and Human Experience*. 12th edition. New York, Routledge.
- Kay, A. C, Whitson, J. A., Gaucher, D., & Galinsky, A. D. (2009). Compensatory Control Achieving Order Through the Mind, Our Institutions, and the Heavens. *Current Directions in Psychological Science*, 18, 264-268.
- Kim, M. – J., Paek S. – H., Kwon J. – H., Park S. – H., Chung H. – J., & Byun, Y. - H. (2022). Changes in Suicide Rate and Characteristics According to Age of Suicide Attempters before and after COVID-19. *Children* 9, no. 2: 151.

- Kisvetrová, H., & Kutnohorská, J. (2010). Umírání a smrt v historickém vývoji. *KONTAKT*, 12.
- Kosloski, P. (n.d.). *Why fold hands during prayer?* Aleteia. <https://aleteia.org/2017/10/12/why-do-we-fold-our-hands-during-prayer/>.
- Kotrlý T. (2010). *Pohřeb a jeho organizace. Praktické rady*. Ministerstvo pro místní rozvoj.
- Králová J. (2019). *Květiny v pohádkách, mýtech a legendách*. Králová Jaroslava.
- Kübler-Ross, E. (1992). *Hovory s umírajícími*. Signum Unitatis.
- Kübler-Ross, E. (2015). *O smrti a umírání: co by se lidé měli naučit od umírajících*. Portál.
- Kübler-Ross, E., & Kessler, D. (2013). *Lekce života*. Jota.
- Látalová, K., Končelíková, D., & Praško, J. (2015). *Suicidialita u psychických poruch*. Grada Publishing.
- Laurila, A. (2020). *The Development of Death Notices in America. A Case Study of The New York Times from 1852 to 2002*. [MA Thesis]. University of Turku.
- Le, H., Khan, B. A., Murtaza, S. & Shah, A. A. (2020). The Increase in Suicide During the COVID-19 Pandemic. *Psychiatric Annals*, Vol. 50, No. 12, 526-530.
- Lužný, D. (1999). *Náboženství a moderní společnost: sociologické teorie modernizace a sekularizace*. Masarykova univerzita.
- Lužný, D. (2022). The fight over the Marian Column and a religious narrative template in a society of unbelievers. *Memory Studies*, 15(1), 70-83.
- Macek, O. (2008). *Československá církev evangelická...průvodce čili baedeker*. Praha.
- Malinowski, B. (1948). *Magic, Science and Religion and Other Essays*. The Free Press.
- Mann, J.J., Apter, A., Bertolote, J., Beautrais, A., Currier, D., Haas, A., Hegerl, U., Lonnqvist, J., Malone, K., Marusic, A., Mehlum, L., Patton, G., Phillips, M., Rutz, W., Rihmer, Z., Schmidtke, A., Shaffer, D., Silverman, M., Takahashi, Y., ... Hendin H. (2005). Suicide prevention strategies: a systematic review. *JAMA*, 294 (16):2064-74.
- Masaryk, T. G., Srovnal, J. (Ed.). (2002). *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty*. Masarykův ústav AV ČR.

- Matějková, K. (2015, 13. březen). *Cítím zodpovědnost za úroveň funerální kultury*. Czechdesign.cz. <https://www.czechdesign.cz/temata-a-rubriky/citim-zodpovednost-za-uroven-funeralni-kultury>.
- McCullough, M. E., & Larson, D. B. (1999). Religion and depression: A review of the literature. *Twin Research and Human Genetics*, 2(2), 126-136.
- Metcalf, P., & Huntington, R. (1991). *Celebrations of Death: The Anthropology of Mortuary Ritual* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Mills, S. C. (2013, 27. října). *Stairway to Heaven – John 1:47-51*. Steve's Bible Meditations. <https://stevesbiblemeditations.com/2013/10/27/stairway-to-heaven-john-147-51/>.
- Ministerstvo zdravotnictví České republiky (n.d.). *COVID-19: Přehled aktuální situace v ČR*. <https://onemocneni-aktualne.mzcr.cz/covid-19>.
- Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Grada Publishing.
- Mitford, J. (2011). *The American Way of Death Revisited*. Vintage Books.
- Mitoraj, S. O. (2001). A Tale of Two Cemeteries: Gravestones as Community Artifacts. *The English Journal*, 90(5), 82.
- Moje smrt (n.d.). *Neumíráme tak, jak bychom si přáli. A je to hlavně proto, že o tom s nikým nemluvíme*. https://mojesmrt.cz/?utm_source=czechdesign.cz&utm_medium=web_link.
- Moloney, L. (2021, 22. říjen). *Reeds in Celtic Mythology and what they Represent*. Celtic Mythology. <https://celticmythology.com/symbolism-reeds-in-celtic-mythology/>.
- Mytum, H. (2004). *Mortuary Monuments and Burial Grounds of the Historic Period*. New York: Springer.
- Neimeyer R. (1994). *Death Anxiety Handbook: Research, Instrumentation, and Application*. Washington DC: Taylor & Francis.
- Nešporová, O. (2007). Smrt, umírání a pohřební rituály v české společnosti ve 20. století. *Soudobé dějiny*. Volume 14, Issue 02-03, 345-378.
- Nešporová, O (2011). Obřady loučení se zesnulými: Sekulární, náboženské nebo raději žádné pohřby? *Sociální studia.*, roč. 8, č. 2.

- Nešporová, O. (2013). *O smrti a pohřbívání*. Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Nešporová, O. (2013). Století proměn v pohřbívání: od církevního uložení do země ke zpopelnění bez obřadu. *Český lid*, 100, 2.
- Odeszli (n.d.). *O tych, którzy odeszli. Dla tych, którzy pamiętają*. TAK ZOSTALI ZAPAMIĘTANI!https://odeszli.pl/?_gl=1%2a11pxbez%2a_gcl_au%2aNzQxMzA1NDE3LjE3MTA4MzgyMjk.%2a_ga%2aMTY3MTk1MzE0MC4xNzEwODM4MjI3%2a_ga_6R71ZMJ3KN%2aMTcxMDgzODIyNi4xLjEuMTcxMDgzODQ2NC4wLjAuMA.
- Orel, M. (2014). *Somatopatologie: nauka o nemocech těla*. Grada.
- Paloutzian, F. R. & Park, L. C. (2005). *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality*. The Guilford Press.
- Pals, D. L. (2015). *Osm teorií náboženství*. ExOriente.
- Pohřebná služba Skalica (n.d.). *Parte – Smútočné oznámenia*. Pekar Pohřebná služba. <https://pohrebnesluzby-skalica.sk/smutocne-oznamenia/>.
- Protas, A. (n.d.). *Dictionary of symbolism. Boat*. University of Michigan. Fantasy and Science Fiction. <https://websites.umich.edu/~umfandsf/symbolismproject/symbolism.html/index.html>.
- Protas, A. (n.d.). *Dictionary of symbolism. Tree*. University of Michigan. Fantasy and Science Fiction. <https://websites.umich.edu/~umfandsf/symbolismproject/symbolism.html/index.html>.
- Pyszczynski, T., Lockett, M., Greenberg, J., & Solomon, S. (2020). Terror Management Theory and the COVID-19 Pandemic. *Journal of Humanistic Psychology*, 61(2), 173–189.
- Pyszczynski, T., Solomon, S., & Greenberg, J. (2015). Thirty Years of Terror Management Theory. *Advances in Experimental Social Psychology*, 1–70.
- Regan, S. (2022, 20. prosinec). *The Benefits Of Incense & 12 Ideas For When To Use Them*. Mbgmindfulness. <https://www.mindbodygreen.com/articles/benefits-of-incense>.

- Regiony České republiky (n.d.). *Zlínský kraj*. <https://regiony.lusa.cz/zlinsky-kraj/>.
- Remešová, V. (1991). *Ikonografie a atributy svatých*. Zvon, české katolické nakladatelství.
- Rutjens, B. T., & Kay, A. C. (2017). Compensatory control theory and the psychological importance of perceiving order. In Bukowski, M., Fritsche, I., Guinote, A., & Kofta, M. (Eds.), *Coping with lack of control in a social world* (pp. 99–113). Routledge.
- Salgado, A. C. (2014). Review of Empirical Studies on Impact of Religion, Religiosity and Spirituality as Protective Factors. *Journal of Educational Psychology-Propositos y Representaciones*, 2(1), 141-159.
- Savchuk, V. (2023, 22. června). *Is Cremation Biblical?* Vladimir Savchuk Ministries. https://pastorvlad.org/cremation/?gclid=CjwKCAiAzJ0tBhALEiwAtwj8ttd3pggGNdk2J0x1YboOIrDjKLtmq2Hd63anpB9RBb2bdMOXgFQEvBoCHZ0QAvD_BwE.
- Sedláček, J. (2011). *Kapesní slovník latinsko-český a česko-latinský*. Praha, Finidr, s. r. o.
- Sher, L. (2020). The impact of the COVID-19 pandemic on suicide rates. *QJM: An International Journal of Medicine*, Volume 113, Issue 10, 707–712.
- Solomon, S., Greenberg, J.L., & Pyszczynski, T. (1991). A Terror Management Theory of Social Behavior: The Psychological Functions of Self-Esteem and Cultural Worldviews. *Advances in Experimental Social Psychology*, 24, 93-159.
- St. Stephen (2016, 23. února). *Why are the Processional Crosses Draped?* St. Stephen Presbyterian Church. <https://www.ststephenpresbyterian.com/why-are-the-processional-crosses-draped/>.
- Stanton, K. (2022, 17. srpen). *Sunset Symbolism & Meaning*. Symbolism Meaning. <https://meaningsymbolism.com/sunset-symbolism-meaning/>.
- Stokes J. S. (1999). *Earthly and Heavenly Floral Symbols*. University of Dayton. <https://udayton.edu/marianlibrary/marysgardens/e/earthly-and-heavenly-floral-symbols.php>.
- Stokes J. S. (2002). *Flowers of Mary's Sorrows*. University of Dayton. <https://udayton.edu/marianlibrary/marysgardens/f/flowers-of-marys-sorrows.php>.
- Studený, J. (1992). *Křesťanské symboly*. Matice cyrilometodějská.

- Suchan, L. (2008). Memento mori: Bringing the classroom to the cemetery. *The History Teacher*, 42 (1), 41-53.
- Sullivan, D., & Stewart, A., S. (2017). Perceived uncontrollability as a coping resource. In Bukowski, M., Fritsche, I., Guinote, A., & Kofta, M. (Eds.), *Coping with lack of control in a social world* (pp. 114–134). Routledge.
- Szabo, L. (2023, 10. září). *Maple Tree Symbolism In Different Cultures*. Find your Silent Balance. <https://silentbalance.com/maple-tree-symbolism/>.
- Šedinová, H., Royt, J., & Boček, R. (1998). *Slovník symbolů: kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*. Mladá fronta.
- Šimon & Šípek. (2022, 21. listopadu). *Církevní pohřeb*. <https://www.weburny.cz/a/cirkevni-pohreb>.
- Špatenková, N. (2008). *Poradenství pro pozůstalé*. Grada Publishing.
- Špatenková, N. (2014). *O posledních věcech člověka: vybrané kapitoly z thanatologie*. Galén.
- The symbolism Team (2021, 26. duben). *Sunset Dream Meaning & Symbolism*. The symbolism. <https://www.thesymbolism.com/sunset/>.
- The Vienna Times (n.d.). Obituaries. <https://theviennatimes.com/category/obituaries/>.
- Tradii, L., & Robert, M. (2017). Do we deny death? II. Critiques of the death denial thesis. *Mortality*, 1-12.
- Trzebiński J., Cabański M., & Czarnecka J. Z. (2020). Reaction to the COVID-19 pandemic: The influence of meaning in life, life satisfaction, and assumptions on world orderliness and positivity. *Journal of Loss and Trauma*, 25(6-7), 544-557.
- Václavík, D. (2020). Role intelektuálů v procesu "ateizace" české společnosti v druhé polovině 20.století a její transformace. *Slavia Meridionalis*, 20, 1-25.
- Vail, K. E., Rothschild, Z. K., Weise, D. R., Solomon, S., Pyszczynski, T., & Greenberg, J. (2009). A Terror Management Analysis of the Psychological Functions of Religion. *Personality and Social Psychology Review*, 14(1), 84–94.
- Van Gennep, A. (1997). *Přechodové rituály: systematické studium rituálů*. Lidové noviny.
- Vokurka, M., & Hugo, J. (2005). *Velký lékařský slovník*. Maxdorf.

- Wolfelt, A. (2014). *Why We Use Symbols At Funerals*. A Meaningful Funeral.
<https://ameaningfulfuneral.com.au/create-meaningful-funeral/using-symbols/>.
- Wyborcza.pl. (n.d.). *Nekrologi*. <https://nekrologi.wyborcza.pl/0,0.html>.
- Zelinsky, W. (2007). The Gravestone Index: Tracking personal religiosity across nations, regions, and periods. *Geographical Review*, 97(4), 441-466.

Seznam obrázků

Obrázek č. 1: Příklady parte se zaznačenými 14 kategoriemi

Obrázek č. 2: Vzorník symbolů na parte

Obrázek č. 3: Symboly kříže 3) a 4)

Obrázek č. 4: Symboly kříže s přidávanými přírodními prvky 5), 6) a 15)

Obrázek č. 5: Symbol číslo 9) značící kříž s lilí a ratolestí

Obrázek č. 6: Detail ratolesti ze symbolu číslo 9)

Obrázek č. 7: Symbol číslo 11) pietní závoj na kříži

Obrázek č. 8: Symbol číslo 2) značící kalich a Písmo

Obrázek č. 9: Symbol číslo 8) značící kalich a kříž

Obrázek č. 10: Symbol číslo 1) značící kremační svícen s plameny

Obrázek č. 11: Symbol číslo 10) značící pietní hlavu

Obrázek č. 12: Symbol číslo 12) značící ratolest

Obrázek č. 13: Symbol číslo 13) značící ratolest

Obrázek č. 14: Symbol číslo 14) značící ratolest

Obrázek č. 15: Symboly číslo 7), 16) a 17) značící růže

Obrázek č. 16: Podklady znázorňující kříže

Obrázek č. 17: Podklad znázorňující Panenku Marii

Obrázek č. 18: Podklad znázorňující modlící ruce

Obrázek č. 19: Podklady znázorňující schody do nebe

Obrázek č. 20: Podklad znázorňující bianco

Obrázek č. 21: Podklad znázorňující loďku na jezeře

Obrázek č. 22: Podklad znázorňující květinu

Obrázek č. 23: Podklad znázorňující slunce za rákosím

Obrázek č. 24: Podklady znázorňující stromy

Obrázek č. 25: Podklad znázorňující spadlý list stromu

Obrázek č. 26: ČSÚ obyvatelstvo v lokalitě SO ORP Otrokovice

Seznam tabulek

- Tabulka č. 1: Zastoupení symbolů za jednotlivé období
- Tabulka č. 2: Přehlednost nejzastoupenějších symbolů za Období I
- Tabulka č. 3: Přehlednost nejzastoupenějších symbolů za Období II
- Tabulka č. 4: Přehlednost nejzastoupenějších symbolů za Období III
- Tabulka č. 5: Celkový počet veršů dle charakteru ve sledovaných období
- Tabulka č. 6: Přehlednost nejzastoupenějších náboženských veršů za Období I
- Tabulka č. 7: Přehlednost nejzastoupenějších sekulárních veršů za Období I
- Tabulka č. 8: Přehlednost nejzastoupenějších náboženských veršů za Období II
- Tabulka č. 9: Přehlednost nejzastoupenějších sekulárních veršů za Období II
- Tabulka č. 10: Přehlednost nejzastoupenějších náboženských veršů za Období III
- Tabulka č. 11: Přehlednost nejzastoupenějších sekulárních veršů za Období III
- Tabulka č. 12: Použití vlastních veršů ve všech období
- Tabulka č. 13: Početnost oznamující věty dle charakteru za jednotlivá období
- Tabulka č. 14: Početnost způsobu posledního rozloučení za jednotlivá období
- Tabulka č. 15: Početnost způsobu nakládání s ostatky za jednotlivá období
- Tabulka č. 16: Zastoupení podkladů na parte za jednotlivá období
- Tabulka č. 17: Přehlednost nejzastoupenějších podkladů za Období I
- Tabulka č. 18: Přehlednost nejzastoupenějších podkladů za Období II
- Tabulka č. 19: Přehlednost nejzastoupenějších podkladů za Období III
- Tabulka č. 20: Parte dle charakteru za všechna tři období
- Tabulka č. 21: Parte dle charakteru za jednotlivá období

Seznam zkratek

CCT - Compensatory Control Theory

CČH – Církev československá husitská

ČCE - Českobratrská církev evangelická

ČSÚ – Český statistický úřad

SO ORP - Správní obvod obce s rozšířenou působností

TMT – Terror Management Theory

Přílohy:

Příloha 1: Příklad sekulárního parte se zaznačenými 14 kategoriemi

1)

2) *Odešels tak náhle,
že ústa Tvoje milá
nám sbohem dáti nestačila.*

3)

4) V hlubokém zármutku oznamujeme všem příbuzným, přátelům a známým,
že nás navždy opustil náš drahý
manžel, tatínek, dědeček, pradědeček, bratr, strýc, kamarád, pan

5) **Miroslav Navrátil**

6) Zemřel neočekávaně ve čtvrtek 11. května 2023
ve věku 79 let

7) S naším drahým zesnulým se rozloučíme
v pondělí 15. května 2023 ve 13.00 hodin
v pietní síni na hřbitově v Otrokovicích-Kvítkovicích

8) Po rozloučení a smutečním obřadu budou jeho tělesné pozůstatky
tiše zpopelněny

9) Otrokovice, Poslaviční 146

10) Jménem zarmoucené rodiny

**Radmila, manželka
Dana, dcera s rodinou
Lumír, bratr s rodinou
Honza, Katka, vnoučata
a ostatní příbuzenstvo**

11) *Děkujeme všem, kteří tichou vzpomínkou uctí jeho památku*

12) Autobus pro smuteční hosty bude přistaven
v ulici Poslaviční ve 12.30 hodin

13) PIETA - POHŘEBNÍ SLUŽBA OTROKOVICE, TR. OSVOBOZENÍ 141, tel.: 577 932 430

14)

Příloha 2: Příklad náboženského parte se zaznačenými 14 kategoriemi

1)

2) *Blíž k Tobě, Bože můj,
jen k Tobě bliž*

3) x

4) Pán života a smrti pokynul a z Jeho vůle nás opustila
sestra, švagrová, teta, prateta, paní

5) ***Mgr. Anna Klapková***

6) Zemřela v blízkosti svých nejbližších v pátek 10. března 2023
ve věku 83 let

7) S naší drahou zesnulou se rozloučíme při bohoslužbě
v úterý 14. března 2023 ve 14.00 hodin
v římskokatolickém kostele sv. Vojtěcha v Otrokovicích

8) Po mši svaté a smutečním obřadu budou její tělesné pozůstatky
uloženy do rodinného hrobu na místním hřbitově

9) Otrokovice, Bahenní 13, dne 11. března 2023

10) **Jménem zarmoucené rodiny**
Jiřina, sestra s rodinou
František, bratr s rodinou
a ostatní příbuzenstvo

11) *Děkujeme všem, kteří tichou vzpomínkou uctí její památku*

12) Autobus pro smuteční hosty bude přistaven ve 13.15 hodin
u domu smutku Bahenní 13

13) **PIETA - POHŘEBNÍ SLUŽBA OTROKOVICE, TŘ. OSVOBOZENÍ 141, tel.: 577 932 430**

14)

Příloha 3: Práce s daty v programu Microsoft excel

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q
1	Období	měsíc úmrtí	Symbol	Verš	Fotka	Oznamující věta (náb=1, sek	Jméno + Příjmení	Věk	Způsob rozloučení (náb=1, sek	Nakládání s ostatky (hrob=1, kremac	Adresa	Pozůstalá rod	Poděkování	Autobus (z PS	Podklad	Pohlaví	
2	3	5	18	199	1	1	1	85	1	0	0	1	1	1	1	9	0
3	3	4	2	27	1	0	1	90	0	0	1	1	1	0	1	19	0
4	3	4	1	199	1	0	1	77	0	0	0	1	1	0	1	19	1
5	3	6	17	199	1	0	1	81	0	0	1	1	1	0	1	14	1
6	3	12	5	71	1	0	1	97	1	0	1	1	1	0	1	7	0
7	3	12	17	74	1	0	1	81	0	0	0	1	1	0	1	2	0
8	3	12	6	1	0	0	1	72	1	0	1	1	1	0	1	19	0
9	3	2	7	79	1	0	1	89	0	0	0	1	1	0	1	2	0
10	3	12	6	83	0	0	1	96	2	0	1	0	1	0	1	7	0
11	3	6	6	199	1	0	1	90	1	0	1	1	1	0	1	15	1
12	3	5	7	199	1	0	1	79	2	0	1	1	1	0	1	15	0
13	3	12	15	92	1	0	1	76	0	0	1	1	1	0	1	15	1
14	3	12	17	146	1	0	1	75	0	0	1	1	1	0	1	2	0
15	3	2	9	158	1	0	1	89	0	1	1	1	1	0	1	11	1
16	3	2	15	23	1	0	1	86	1	0	1	1	1	0	1	1	0
17	3	2	7	79	1	0	1	84	2	0	0	0	1	0	1	18	0
18	3	2	15	83	1	0	1	92	1	1	1	1	1	0	1	7	0
19	3	1	13	153	1	0	1	79	0	0	1	1	1	0	1	14	1
20	3	2	6	199	1	0	1	83	1	1	1	1	0	0	1	11	0
21	3	6	7	74	1	0	1	90	1	0	0	1	1	0	1	7	0
22	3	7	7	199	1	0	1	64	1	0	1	1	1	0	1	19	0
23	3	6	13	146	1	0	1	82	0	0	0	1	1	0	1	14	0
24	3	6	7	23	1	0	1	70	2	0	1	1	1	0	1	14	0